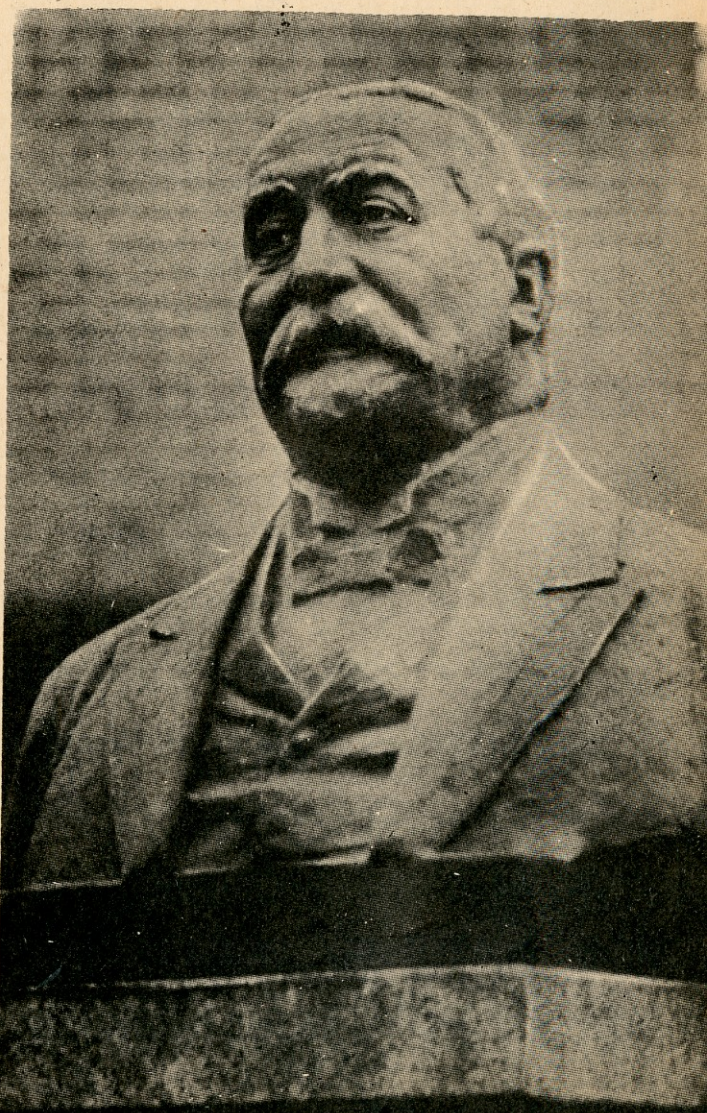

652 / 2
1987

ISSN 0134-3455

ქმარობი

5

1987

ქოჩოსი

გ ა მ ო ტ ვ ი ს ი

29-ე

წ ე ლ ი

ლიტერატურულ-მხატვრული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შურონალი

საქართველოს მფარველთა კავშირისა და აჭარის განუყოფილების ორგანო

რა მშვენიერი ზღვა გვაქვს, აჭარა,
რა მოსავალი, ძვირფასი ბუდე...
ქალაქი — ჩვენი ქვეყნის ფანჯარა
იდმოსავლეთით და დასავლეთით.

გ. ტაბიძე

5

1987

საქმემგებარი
ოპტომგებარი

გ ა მ ო ტ ვ ი ს ი

ნოვებრში, რომელიც მოულოდნელად
მეღვინება ილია ჭავჭავაძის
დაბადების 150 წლისთავს,
დაგეგმილია:

ერის მოძღვარი 3

კოვეზია, პროზა

შუქუნა ხაჯიშვილი — ძიავ, ქარ-
თველო მეგაზეთე; (ლექსი) 10

დავით ნაცვალაძე — ჩვენს სიცო-
ცხლეს აქ უჩქეფნია (მოთხრობა) 12

ჰამია ვარშანიძე — თერგდალეული
(ლექსები) 21

ჯეძალ ჯაყელი — ილიას (ლექსი) 31

ალექსანდრე სამსონია — თბილისში,
„ივერიის“ რედაქციაში (პიესის
ერთი სურათი) 33

ჯეძალ ქათამაძე — წიწამური (ლექ-
სი) 43

ალექსანდრე ანანიძე — ფიქრები ბა-
ზალეთის ტბასთან (ლექსი) 44

ლევან ანანიძე — ცოდნის ტაძარი
(ლექსი) 46

აჭარის შურონალ-გაზეთების გამომცემლობა

საქ. სსრ კ. მარქსის
სახ. სახ. რესპუბ.
ბიბლიოთეკა

წერილები

- შოთა შოიძე — პორტრეტი 47
- ჯეძალ ჩხეიძე — მაღლიერების
გრძნობით 53
- იური ბიბაილეშვილი — ეპოქის
ზნეობრივი გმირი 58
- რაფიელ შამელაშვილი — ერის სიმ-
ღიდრე და მშვენება 63
- ჯეძალ აბდუშელიძე — „შენ ზაღზის
გენიას გემახიან“ 69
- მიხეილ მშვიდლობაძე — „ბუნებისა
მოქცევის ვარ შვილი“ 73
- ნათია ცომაია — რატომ დაიხურა
„საქართველოს მოამბე?“ 76
- შოთა ზაქარიაძე — მარად და ყველ-
გან 79
- მურმან მეგრელიძე — ღვაწლი არ-
ტურ ლაისტიას 81

კვალი ნათელი

- რამაზ სურმანიძე — წერილები შავ-
შეთიდან 83
- ვასულ ორ თვეში 93

მთავარი რედაქტორი
ალექსანდრე ნაზარაძე

სარედაქციო კოლეგია:
აზიზ ახვლედიანი,
გიორგი გაჩეჩილაძე,
ზურაბ გორგილაძე,
მამია ვარშანიძე,
(პასუხისმგებელი მდივანი),
ზორბეგ ზორიძე,
დავით თეოდორაძე,
გიორგი სალუშვაძე,
ჯემალ ქათამაძე,
ალექსანდრე ჩხაიძე,
ფრიდონ ხალვაში,
დავით ხახუტაიშვილი,
ჯემალ ჯაყელი.

რედაქციის მისამართი: ბათუმი,
ენგელსის ქ. № 21. ტელ. 3-33-71.

გადაეცა წარმოებას 10.8.87, ხელმოწე-
რილია დასაბეჭდად 10.9.87, საგამომ-
ცემლო თაბახი 4,8, შეკვეთის № 2227,
ემ 02115, ქაღალდის ზომა 60X90¹/₁₆,
ტირაჟი 5000.

საქართველოს სსრ გამომცემლობათა,
პოლიგრაფიისა და წიგნის ვაჭრობის სა-
ქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის აქტის
ასსრ პოლიგრაფიული საწარმოო გაერ-
თიანება, ბათუმი, ლუქსემბურგის, 20.

Государственный комитет Грузин-
ской ССР по делам издательств, по-
лиграфии и книжной торговли. По-
лиграфическое производственное
объединение Аджарской АССР,
Батуми, ул. Р. Люксембург, 20.

ერის მოძღვარი

მეცხრამეტე საუკუნის მეორე სახევარი უმნიშვნელოვანესი მოვლენებით აღინიშნა ქართველი ხალხის ცხოვრებაში. საუკუნეთა მანძილზე ცალკე სამეფო-სამთავროებად დაქსაქსული საქართველო ტერიტორიულად კელავ გაერთიანდა. გაუქმდა ბატონყმობა და სულ უფრო მტკიცედ იკიდებდა. ფეხს ახალი სოციალური წყობილება — კაპიტალიზმი. ასეთ ვითარებაში ჰავსებით ბუნებრივად წამოიჭრა კითხვა: რა უნდა ექონა ქართველ კაცს, მთელ ერს, უამისათვის უეხი რომ აეწყო, არ ჩამორჩენოდა სხვა ხალხებს და განუხრელი პროგრესის გზით ევლო. და ქართველი ხალხის ბედნიერება იყო, რომ ამ დროს გამოუჩნდა სწორედ ისეთი ლიდერი, როგორსაც ვითარება მოითხოვდა, — ილია ჭავჭავაძე, ღრმად განათლებული, ენერგიული და მტკიცე ნებისყოფის მამულიშვილი, ძლიერი პირიუხება, რომელსაც ძალა შესწევდა ნაფიქრ-ნააზრები რეალურ საქმეებად ექცა. მან სწებით იცისრა მშობელი ერის წინამძღოლობა და საჯაროდ, ყველას გასაგონად განაცხადა: „ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარუძღვე წინა ერსა“. და მართლაც, არა მარტო ლიტერატურას, არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროს დააჩნია თავისი მძლავრი გონების კვალი. ვერ დავასახელებთ ვერც ერთ ეროვნულ წამოწყებას, რომელშია ინიციატორი თუ აქტიური მონაწილე ილია ჭავჭავაძე არ ყოფილიყო. ამიტომაც უწოდეს მას საქართველოს უვეირგვინო მეფე, საუკუნის ფიქტო მკერობელი.

ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა იყო ილია ჭავჭავაძე, გარს რომ შემოეკრიბა მთელი გუნდი ღირსეული მამულიშვილებისა და შეიძუშავა ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ფართო პროგრამა. „ჩვენი საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა, — წერდა იგი, — ძისი გამჯობინება ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილია“.

ხალხის ცხოვრების „გამჯობინების“ სურვილითაა შთაგონებული ილია ჭავჭავაძის როგორც მხატვრული თხზულებანი („გლახის ნამბობი“, „კატია ადამიანი“, „ოთარაანთ ქვრივი“, „აჩრდილი“, „კაკო ყაჩაღი“ თუ ბევრი სხვა), ისე პუბლიცისტურ-ისტორიული ნაწარმოებები. მათში მკაფიოდ ჩანს სიძულვილი ექსპლოატატორული საზოგადოებისადმი საერთოდ და ბატონყმობისადმი კერძოდ. შემთხვევით როდი მოხდა, რომ სიტყვა

„რევოლუცია“ პირველმა ილია ჭავჭავაძემ შემოიტანა ქართულენოვან აშკარა სამპათიაც გამოთქვა მისდამი. „სიტყვამ „რევოლუცია“ არ შეგავსო-
ნოს მკითხველო!“, — წერდა იგი „მგზავრის წერილებში“. — რევოლუცია
იმისათვის არის გაჩენილი, რომ მშვიდობიანობა მოაქვს. ღვინო ჯერ უნდა
აღლდეს, აირ-დაირიოს და მერე დაწმენდა ხოლმე. ესეა ყველაფე-
რი ამ ქვეყანაზედ“.

განახლების, აღორძინებისადმი მისწრაფებამ, ექსპლოატატორული
საზოგადოების სიმახინჯეთა გამომწვეურების აუცილებლობამ განსაზღვრა
ილია ჭავჭავაძის მხატვრული მეთოდი — კრიტიკული რეალიზმი და იგი
არის ამ ლიტერატურული მიმართულების მამამთავარი საქართველოში.
მანვე გადაუდებელ საჭიროებად სცნო სალიტერატურო ენის რეფორმა,
მისი დაახლოება ხალხის სალაპარაკო ენასთან და საფუძველი ჩაუყარა
ახალ ქართულ სალიტერატურო ენას.

ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ თუ პუბლიცისტურ თხზულებებში ადვი-
ლი შესამჩნევია მისი ერთი არსებითი თავისებურება — კლასობრივად და-
პირისპირებულნი მორალურადაც უპირისპირდებიან ერთმანეთს და, ხაერ-
თოდ, ზნეობრივ პრობლემებს მწერალი ყველგან საგანგებო ყურადღებას
უთმობდა. ესეც სავსებით კანონზომიერი ჩანს, რამდენადაც ზნეობაზე ბევ-
რად იყო დამოკიდებული ქართველი ერის მომავალი. სწორედ ამიტომ
ილია ჭავჭავაძემ ახლებურად გაიაზრა მამულიშვილობა და მისი რაობა.
მაჟულა-სვილი, ჭეშმარიტი პატრიოტი ის კი არ არის, ამტკიცებდა იგი,
ვინც მშობლიური ხალხის მხოლოდ ღირსებას ხედავს და თვალს ზუტავს
ზადსა და მწიკვლზე. თუ მართლაც გული შეგტკივა თანამემამულეთათვის,
თუ მართლაც გსურს სარგებლობა მოუტანო ქვეყანას, ხალხს, კეთილი
ინებე და კარგზე კარგი თქვი, ხოლო ავზე — ავი. „ჩვენ ქართველში გვაყ-
ვარს მხოლოდ საკეთი, — წერდა ილია ჭავჭავაძე, — სიცუდე კი ყველ-
გან საზიზღარია“ და პირში ძრახავდა მოყვარეს. ასეთი პოზიცია, მაჟული-
შვილობის ასეთი გაგება, ცხადია, ბევრს არ მოეწონა, ეს რა პატრიოტი-
ზაა, ჩვენი ყველა ნაკლი სამშეოზე გამოაქვს და თავს გვჭრისო. მაგრამ
დიდ ილიას მტკიცედ სჯეროდა, რომ მართალი იყო, ჭირის დამალვა, ზა-
დის მიფუჩჩეზა არსებითად ერის დაღატკს უდრიდა. „თვალეზე ხელის
წიფარებას, — შენიშნავდა იგი, — თავის დღეში არავისთვის ხეირი არ მოუ-
ტანია. ჭირი დანახული სჯობს დაფარულსა, თუმცა ორივე ჭირია და არც
ერთი არ არის სანატრელი“. დანახული სჯობს იმიტომ, რომ „სატკივარი
არას უზამს კაცს, თუ მიზეზი თავის დროზე გაუგო“.

ერის ერთი მთავარი სატკივარი კი, ილია ჭავჭავაძის აზრით, ის იყო,
რომ მის ზნეობას ბზარი შეეპარა. ზოგი ვინმე თავს იმით იწონებდა, რომ
ცოდნა არ ჩაუდენია, მაგრამ ეს სრულებითაც არ კმაროდა კაცური კაცობი-
სათვის. „ჭეშმარიტი კაცობა არ-ქონა ცოდვისა კი არ არის, არამედ ქო-
ნაა მადლისა“, ამბობს „გლახის ნამბობის“ ერთ-ერთი გმირი, მადლი კი

ჩხეებისათვის ზრუნვაა, იმის შეგნება, რომ „თვითოეულის ინტერესი სა-
ყოველთაო ინტერესზეა ზედგამობული“. ბევრს არ ესმოდა ის უბრალო
ქმედებები, რომ „პატიოსნება, კაი-კაცობა უფრო მკვიდრი განძია ად-
ამიანისათვის, ვიდრე დროებითი ხეირი ავკაცობისა, რომელსაც, რაც უნდა
ხეივან, არც დიდი მანძილი აქვს ხოლმე და არც რიგიანი, უშიშარი გამო-
ყენება“. და სწორედ აქ იღებდა სათავეს ისეთი ზნეობრივი მანკიერებანი,
როგორიცაა სიხარბე, შური, ეგოიზმი, სხვათა უპატივცემულობა და სხვა
ბოროტება.

ძარტო თავის თავისთვის ზრუნვა, ანუ, როგორც დიდი ილია ბრძანებ-
და, „მეს“ წარმოიჩენა და „ჩვენის“ დავიწყება კიდევ იმით არის ცუდი, რომ
იგი კავრცელების ხელსაყრელ ნიადაგს უქმნის პასუხისმგებლობის ზნეობ-
რივ ანტიპოდს — გულგრილობას. ეს საშინელი სენი — გულგრილობა, —
შენიშნავდა ერის მოძღვარი, — ბოლო დროს შემოგვეპარა, თორემ ჩვენს წი-
ხაპრებსაც რომ გულგრილობა გამოეჩინათ ყველაფრისადმი, „რაც პირდა-
პირ ჩვენ არ გვეხება, რასაც კი საერთო, საყოველთაო ფერი ადევს“, უგე-
ძური „მე“ გაებატონებიანთ ქალგულოვან „ჩვენზე“, „სულს გავაფრთხილ-
დით და ჩვენი ერი მტვერსავით აიგვებოდა დედამიწის ზურგიდან“.

აი, ესოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს ზნეობას ერის ცხოვრებაში, იგი
ბევრად განაპირობებს ქვეყნის განახლებასა და წინსვლას. რაკი ამ ქვეყნად
მოდო, ადამიანად დაიბადე, უნდა კიდევაც გაამართლო ადამიანის სახელი,
ღირსეულად შეასრულო შენი ადამიანური მოვალეობა. რა თქმა უნდა, ყვე-
ლამ ის უნდა აკეთოს, რისი უნარაც შესწევს, იმ საქმეს მოჰკიდოს ხელი,
რასაც თავს მოაბამს, ე. ი. თითოეულმა ის უნდა მიიტანოს წუთისოფლის
სუფრახე, რაცა აქვს — მეტი არც უნდა მოეთხოვოთ. მაღლი ხომ მაღლია,
დიდი თუ პატარა. ამას გულისხმობდა ილია ჭავჭავაძე, როცა წერდა: „შე-
ძლებებისამებრ იღვაწე და იმოქმდე. კეთილი — სხვას ამის მეტს არა
სთხოვს ქვეყანა თავის შვილსა“. თითქოს ამაზე ადვილია რა უნდა იყოს, მა-
გრამ რამდენია ისეთი, დღენიადაგ იმაზე რომ ფიქრობს, სხვას რა და რო-
გორ წაგლიჯოს, ხელს არ შეაშველებს გაჭირვებაში ჩაყარდნის. „სიტყვა
ხომ არაფერია და კაცს არაფრად უღირს, — ნათქვამია ამის თაობაზე „გლა-
ხის ნაამბობში“, — მაგრამ რამდენი კაცია ქვეყანაზედ მოძმისათვის ესეც
არ ემეტება“. და ჩვენთვის გასაგებია მწერლის გულის ტკივილი, მისი წუ-
ხილი იმის გამო, რომ ამ ქვეყნად არც ისე ბევრია ადამიანი, რომელსაც
„არცოღვის“ საზღვარი შორს დაუგდია და „მაღლის“ საზღვარს მიახლოე-
ბია, მაშინ როცა „ყველა კაცმა რომ იგი სიკეთე ქმნას, რისი შემძლეც არის,
ქვეყნიერობაზე უბედურნი არ იქნებიან“.

ილია ჭავჭავაძის დიდი დამსახურებაა, რომ მშობელ ხალხს ისიც
უთხრა, თუ რა გზით შეიძლებოდა ზნეობის ამაღლება-გასპეტაყება, რა
იყო მთავარი მიმდინარე მომენტში, რა უნდა ეკეთებინა ქართველს რო-
გორც პირადად თავისი, ისე მთელი ერის კეთილდღეობისათვის. ერთ-ერთ

სტატიაში იგი წერდა: „აზრი ცხოვრებისა იმაშია, რომ შეიძლება ჯამი რას ითხოვს“, ჟამი კი, მისივე სიტყვით, მოითხოვდა და ყველას ბეჯით, პატიოსან შრომას, რადგან შრომა არა მარტო მატერიალურ და სულიერ ღირებულებებს ქმნის, არამედ ზნეობრივად წერტნის ადამიანს, უნერგავს მას კეთილშობილურ გრძნობებს, მაღალ მორალურ თვისებებს. ერთი სიტყვით, შრომა „პატიოსანია, ნამუსიანი და ისეთივე თავმოასწონებელი, როგორც უწინ იყო თოფისა და ხმლის ომი“.

შემთხვევითი სრულიადაც არ არის, რომ ილია ჭავჭავაძის მხატვრული ნაწარმოებების ყველა დადებითი გმირი, იქნება ის ოთარაანთ ქვრივი, მისი შვილი გიორგი, პეპია თუ სხვა, გლეხია, ე. ი. მშრომელია, ხოლო უარყოფითი ტიპები, როგორც, მაგალითად, დათიკო თუ ლუარსაბი, — თავადები, ე. ი. უმშრომელი ადამიანები. ამით ხსნის მწერალი იმ ფაქტს, რომ ერთნი სულიერად მდიდარნი, ზნეობრივად სპეტაკნი არიან; ხოლო მეორენი, პირიქით, უზნეონი. მშრომელი კაცის ზნეობრივ უპირატესობას აღიარებს თავადი არჩილიც. მისი თქმით, ისეთ კაცებსა და დედაკაცებს, როგორიც გიორგი და ოთარაანთ ქვრივია, მხოლოდ ხალხი სწნავს, მხოლოდ ხალხს შესწევს მათი შექმნის ღონე.

უადრესად დიდ როლს ასრულებს შრომა მთელი ერის ცხოვრებაშიც. ეს ქვეყანა, შენიშნავდა ილია ჭავჭავაძე, არც ოქროსია და არც ხმლისა, იგი შრომისაა. შრომამ თუ არ შექმნა, ვერც ხმალი მიიტაცებს და ვერც ოქრო იყიდის რაიმეს. და თუ მთელი რიგი ხალხების მარტო სახსენებელ დარჩა, ეს იმით აიხსნება, რომ გუთანს, ე. ი. შრომას ხელი შეუშვეს, ან ხმალს მიენდვნენ, ან ოქროს, ერთი მუჭა ქართველი ერი კი გადარჩა — „მე იმიტომ, — წერდა ილია ჭავჭავაძე, — რომ ერთს ხელში ხმალი გეჭვია და მეორეში გუთანი დასაბამიდანვე დღემდე“.

კიდევ უფრო გაიზარდა შრომის როლი ახალ დროში. „ქვეყანა ეხლა იმისია, — განუმარტავდა ილია ჭავჭავაძე ქართველებს, — ვინც ირჯება და ვინც იცის წესი და ხერხი კარჯისა“ და მხურვალედ მოუწოდებდა მათ: „გუთანი, ქართველებო, გუთანი, თავი და ბოლო აქ არას, დამიჯერეთ“. პეჯი და პატიოსან შრომას, მაშასადამე, თვით ჟამი მოითხოვდა და, თუ ამას ქართველი კაცი ვერ შეიგნებდა, ერის მომავალს მომაკვდინებელი საფრთხე დაემუქრებოდა. „ხმლით მოსეულმა ვერა დაგვაკლო-რა, შრომით და გარჯით, ცოდნით და ხერხით მოსეული-კი თან გაგვიტანს, ფეხ-ქვეშეიდან მიწას გამოგვაცლის, სახელს გავვიქრობს, გავვიწყვეტს, სახსენებელი ქართველისა ამოიკვეთება და ჩვენს მშვენიერ ქვეყანას, როგორც უპატრონო საყდარს, სხვები დაეპატრონებიან“.

რა თქმა უნდა, ილია ჭავჭავაძემ ისიც უწყოდა, რომ შრომით ადამიანის დაინტერესებას ხელს უშლიდა, აფერხებდა ერთის ნაშრომის მეორისაგან მიიღვისება და ამ სოციალურ უსამართლობით აღშფოთებული წერდა „ვინა შრომობდა და ვინა ჰძღვება, ღმერთო, სად არის აქ სამართალი?“. მა-

უსაღებო, საჭირო იყო „შრომის ახსნა“, ანუ მისი განთავისუფლება კაპიტალის ტყვეობისაგან, ამიტომ იყო, რომ დიდი ილია მიესალმებოდა შრომის განთავისუფლებისათვის გაჩაღებულ მოძრაობას: „შრომისა ახსნა — ეგრის ტერიტორიის მღვდამოსილის ამ საუკუნის, კაცთა ღელვისა დიადი ზვირთი მაგ ახსნისათვის მედგრად იბრძვის“. და როცა ეს მოძრაობა გაიმარჯვებოდა, დასძენდა იგი, „ეკლესიის გვირგვინით აღარ ივლიან კაცთმოყვარება და სათნოება“.

„კაცთმოყვარება“ — ანუ ჰუმანიზმი ილია ჭავჭავაძეს ადამიანთა ნორმალური ურთიერთობას უთუო. პირობად მიაჩნდა და გამოხატავდა კაცის ღირსების, მისი უფლებების რაიმე შელახვას. „ადამიანის ღირსება, პატიოსნება, სიწმინდის მისი ზნეობითი და ღირსი კუთვნილება, და ყოველივე ეს სახელმწიფოსაგან, საზოგადოებისაგან და ოკითხიერი ადამიანისაგან პატივსმული უნდა იყოს“, წერდა იგი და ამხილებდა ექსპლოატატორული საზოგადოების ანტიჰუმანიზმს, სახელმწიფოსაგან ადამიანის უსაფუძვლო ჩაგვრას. ფართოდ ცნობილ მოთხრობაში „სარჩობელაზედ“ ძან ბრწყინვალედ ცხადყო, თუ როგორ ღუპავს ადამიანებს საზოგადოების გულგრილობა თავისი წევრებისადმი.

როგორც კომპარტი ჰუმანიზტი, ილია ჭავჭავაძე ილაშქრებდა ყოველგვარი ძალმომრეობის, ძალის ყოველგვარი გაღმერთების წინააღმდეგ და უდიდეს ბოროტებად მიაჩნდა ომები და გამაღებული შეიარაღება, ვითოდ და მშვიდობის დაცვის ინტერესებისათვის. „ერთაშორისი დაუნდობლობა, ომები და სისხლის ღვრა კაცობრიობის ბედნიერებისა და კეთილდღეობის სულის შემზუთავი და დამღუპავია“, შენიშნავდა იგი და ნიდაბს გლჳჯდა მილიტარიზტებს, რომლებიც გამაღებით იარაღდებოდნენ და თან იფიცებოდნენ, „მშვიდობიანობის მეტი გულში არა გვაქვს-რაო“. საკვირველია, მაინც როგორ გვანან იმდროინდელი მილიტარიზტები დღევანდელ იმპერიალისტებს, რომლებიც „ძალის პოზიციას“ აფეტიშებენ, იარაღს იარაღზე ახგავებენ და თან ირწმუნებიან, ამას მშვიდობის გულისათვის ვაკეთებთო. ასეთი შეთოფიარაღებული მშვიდობა, ილიას თქნით, სიკეთე კი არა, „ერთი დიდი უბედურებაა“.

მშობლიური ზალხის დაწინაურებისა და ბედნიერებისათვის რომ იღვწოდა, ილია ჭავჭავაძე მართლაც სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემებით როდი იფარგლებოდა. იგი სათავეში ჩაუდგა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას საქართველოში და ცოტა წვლილი როდი შეიტანა ეროვნული საკითხის სწორად გადაწყვეტასა და რუსეთის იმპერიის ზალხებთან, პირველ რიგში კი დიდ რუს ზალხთან ურთიერთობის მოწესრიგებაში, მათი მკაცრობის განმტკიცებაში იგი მოითხოვდა ეროვნული პრობლემის და გადაწყვეტას, რომ ყველა ზალხს ჰქონოდა წინსვლისა და აღმავლობის საჭირო პირობები.

თავად ჩაგრული ზალხის შეილს, ილია ჭავჭავაძეს მკრეხელობად და

უგუნურობად მიაჩნდა საკუთარი ერის განდიდება, მისი ღირსების გა-
ვიადება და სხვა ერების დადაბლება-უპატიველყოფა. „ყოველი ერისთვისაა
რღა იგი, — თავისი საკუთარი სახე აქვს, საკუთარი გულისთქმა, თავისი
წადილები, თავისი სულთასწრაფვა, თავისი ღირსება. ამანების შევინება
ერთი იმისთანა სიბრძნეა, რომელიც გონება-გახსნილს ადამიანს არ ეპა-
ტიება, არ შეენდობა“. ბუნებრივია, რომ ამის გამო ილია ჭავჭავაძე ვაღა-
ჭრით ვმობდა ეროვნულ ჩაგვრას, რასობრივ დისკრიმინაციასა და კოლო-
ნიალიზმს. როცა ინგლისმა პორტუგალიას კოლონია წაართვა აფრიკაში,
პორტუგალიამ დაჩაგრულის პოზა მიიღო და განაცხადა, სად არის სამარ-
თალიო. ილია ჭავჭავაძემ დაწვრილებით განიხილა ორი ევროპული სახე-
ლმწიფოს კონფლიქტი და დაასკვნა: „ქვეყანაზე რომ სამართალი იყოს,
ინგლისსაც პირში ჩალას გამოაგლებდა და პორტუგალიასაც. საიდანაც
მოსულხართ, იქვე წადითო, თქვენ იქ ხელი არა გაქვით. იქური პატრო-
ნები — იქაურივე მკვიდრნი არიან და თქვენ რაზე შესჩენიხართ ჭიასა-
ვით, მაგრამ სად არის ეს სამართალი?“.

ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ რომ გამოდიოდა, ილია ჭავჭავაძე
ამავე დროს დღენიადაგ ზრუნავდა ხალხთა მეგობრობის განმტკიცებისათ-
ვის. იგი დიდად აფასებდა რუს ხალხს, მის მწერლობასა და კულტურას,
ხაზს უსვამდა რუსული პროგრესული საზოგადოებრივი აზრის კეთილ
გავლენას ქართველ მოღვაწეებზე. ჩვენი, თერგდალეულთა თაობაო, წერდა
იგი, „აღზრდილი და განსწავლული იყო რუსულ მწერლობა-მეცნიერებაში
და უცხო მწერლობაშიც, ისიც რუსულის შემწეობით“. ამიტომ იყო, რომ
ილია ჭავჭავაძეს სურდა რუსული ენა ყველა ქართველს საფუძვლიანად შე-
ესწავლა არა მარტო როგორც სახელმწიფო ენა, „არამედ იმისთვისაც,
რომ მისი ლიტერატურა ახლა იმოდენად ძლიერია, რომ შეუძლიან გონე-
ბა-გახსნილს კაცს სულის საზრდოება მისცეს“. იგი ღონეა არამც თუ
როგორც მეტის ცოდნა, არამედ როგორც სახსარი საცხოვრებლად ბრძო-
ლისათვის. იგი ფარ-ხმალია ჩვენთვის ყველაფერში და ყველგან“.

ქართველ ხალხს მხარი რომ გაესწორებინა მოწინავე ერებისათვის,
თავად უნდა ყოფილიყო ერთიანი და სულიერად შეკავშირებული. ამას
ხელს უწყობდა საქართველოს ტერიტორიული გაერთიანება, მტრების
პიერ მიტაცებული უძველესი ქართული პროვინციების დედა-სამშობლო-
სთან კვლავ შემოძტიცება. და როცა გასული საუკუნის 70-იანი წლების
მიწურულს დღის წესრიგში დადგა ე. წ. ოსმალის საქართველოს, კერ-
ძოდ, აჭარის განთავისუფლება უცხოელთა ბატონობის უღლისაგან, ილია
ჭავჭავაძემ ქართველობას მოუწოდა აქტიური მონაწილეობა მიეღო განმა-
თავისუფლებელ ომში. თუ იმისათვის, რომ ჩვენი ძმები ისევ შემოგვიერთ-
დნენ, წერდა ილია ჭავჭავაძე სტატიებში „ოსმალის საქართველო“, საჭი-
როა „სიხარულის ცრემლის უწინარეს ჩვენი სისხლი დაიღვაროს, ნუთუ
ქართველი უკუ-დრეკება, თავს არ შესწირავს მას, რისთვისაც ორი ათასი

წელიწადი თავი უწირავს ჩვენთა ღიდებულთა მამა-პაპათა“. სარწმუნოებრივი სხვაობა, შენიშნავდა ილია ჭავჭავაძე ჩვენ არ გვაშინებსო და დასძენდა: „ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ და ქართველნი, ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანას, რომ იგი არ ერჩის აღამიანის სინდისს, და დიდი ხნის განშორებულ ძმას ძმურად შეითვისებს“.

და ასეც მოხდა. ომის შედეგად დაზარალებულ აჭარას, ილია ჭავჭავაძის მოწოდებით, მთელმა საქართველომ გაუწოდა დახმარების ხელი. დიდი მწერლის მონღომებით მალე ბათუმში გაიხსნა პირველი ქართული სკოლა, მისივე ინიციატივითა და თანადგომით თავი მიება ბევრ სხვა პატრიოტულ საქმეს. გამართლდა მისი იმედი, მისი ღრმა რწმენა და ქართველმა კაცმა მთელ ქვეყანას უჩვენა, რომ კაცთმოყვარეობა მისი თვისებაც არის, მძათა სიყვარული ჩვენშიც ისევე ყოვლისშემძლეა, როგორც სხვაგან, „ძმობა, ერთურობა, ერთმანეთის შველა და გატანა უქმი სატყვა არ არის ქართველისათვის“.

ასეთსავე მშობლიურ მზრუნველობას იჩენდა ილია ჭავჭავაძე საქართველოს ყველა კუთხისათვის, ქართველთა სულიერი შეკავშირებისათვის. ერთ-ერთ „შინაურ მიმოხილვაში“ 1879 წელს იგი კმაყოფილებითა და ნტკიცე რწმენით წერდა, რომ ქართველთა ურთიერთ „ძმობაში გამოიკვანდა ჩვენი ბედი, ამ ძმობამ ჩვენის ბედნიერების კვირტი უნდა გამოიტანოს“. დღეს ყველასათვის ნათელია, რომ ახდა დიდი მწერლის წინასწარმეტყველება — საქართველოს უკლებლივ ყველა კუთხეში ძალუმაღ ჩქეფს ცხოვრება. ძმობამ თავისი კვირტიც გამოიტანა და კეთილი ნაყოფიც გამოიღო...

ერთხელ ილია ჭავჭავაძემ ბრძენი სენეკას სიტყვები დაიმოწმა: „ოჰ, რა ბედნიერია იგი, ვინც არამც თუ ჩვენთან ყოფნით გვწვრთნის ჩვენ, არამედ მართლ თავისის სახელის ხსენებითაცაო“. და მართლაც, ბედნიერია ის მოღვაწე, რომელიც თავისი სახელის ხსენებითაც კი წვრთნის მთელ თაობებს, შთამომავლობას და ის ერიც, რომელიც ასეთ მოღვაწეს წარმოშობს.

ძიავ, ქართველო მეგაზეთევ...

„ასე შეწუხებული ვართ.. აგი ჩემი
სიტყვა... შენს გაზეთში ჩასწერე, ჩემო ძიავ
ბატონო“.

გულო-აღა კაიკაციშვილი, „დროება“,
1875 წ.

ძიავ, ქართველო მეგაზეთევ,
ძიავ მამავ და პატრონო,
ჩვენი ამბავიც გააქვეყნე
მაგ შენი გაზეთით, — ბატონო!

სამშობლო გროშებზე იყიდება,
ნამუსი სამასხროდ გაგვიხდია,
ხელები გულებზე დაგვიკრიფავს,
მკლავებზე ბორკილი დაგვიდია,

ვაჟკაცი კონახში იმალება,
ქალ-რძალი ფანჯრიდან იმზირება,
ფილითას ეშმაკი ჩაუსახლდა,
მაცდური ფარფაშით იღიმება.

ძიავ, ქართველო მეგაზეთევ,
ძიავ, მამავ და პატრონო,
სიტყვა — იმედი მოგვაშველე,
ჩემენა გაგვინდლე, ბატონო,

მოძალე ღმერთის წინ დამაჩოქეს,
მშობლიურს ვერაფრით დავატოლე,
ცრემლი ყაბალახში გამოვკონე,
დარდი თუთუნით გავაბოლე...

წავალ და სად წავალ, დავბრუნდები,
სამშობლოს მინდვრებში ავქროლდები,

მტირალა ღრუბლებში ავეურდები,
სათოფარ ტყეებში ჩავბოლდები.

გინდ სისხლიც ცრემლივით დამწურვოდა,
ეს მხრები სინანულს დაებელა,
მე ვერა, ბატონო, სამშობლოდან
ვერ წავალ სამართლის სამეგბნელად...

ძიავ, ქართველო მეგაზეთევ,
ძიავ, მამავ და პატრონო,
ჩვენი არბავიც გააქვეყნე
მაგ შენ გაზეთით, ბატონო.

ჩვენი სიცოცხლე აქ უჩვეუნი

შემოდგომის მიწურული იდგა. მტკვრის ხეობაში დრუბელი ჩამოწოლილიყო. ცივი ქარი ქროდა. მზე ხანდახან გამოიჭვრეტდა და ოქროსფერ ხზივებში გაახვევდა ნარიყალას. საკვამურებიდან ბოლქვებად ამოდიოდა შავი კვამლი.

„ივერიის“ რედაქციაში მრგვალ მაგიდას საქვეყნო საქმისათვის შეკრებილნი მისხდომოდნენ და ილიას თავკაცობით მოუძმენლად ელოდნენ სზღომის დაწყებას.

კარი გაიღო და მოდიმარი ილიაც შემოვიდა, საყოველთაო საღამო წარმოთქვა, სამუშაო მაგიდას მიუახლოვდა, ქაღალდების შეკვრას ხელი წამოავლო და მრგვალ მაგიდასთან ადგილი დაიკავა.

— მაპატიეთ, ბატონებო, სტაჰაში გეახელით, ძველი მანქანა მოსვენებას არ გვაძლევს... როგორც ხედავთ, მდგომარეობამ მოითხოვა კვლავ შეეკრებილიყავით, ვხედავ, აკაკი არ გვესწრება, მიზეზს ღომ ვერავინ გვეტყვის?

— ბატონი აკაკი საჩხერეშია, გაცივებულა და ექიმები ადგომის ნებას არ აძლევენ! — ხმადაბლა წარმოთქვა სერგეი მესხმა, რომელსაც განიერ შუბლზე ჭაღარა თმის კულულები ჩამოშლოდა, ფერმკრთალ სახეზე დაღლილობის კვალი ემჩნეოდა.

— რაღა გაეწყობა, უნდოსოდ უნდა ვითათბიროთ! — თქვა ილიამ და იქ მყოფთ თვალი მოავლო.

— აგრე აჯობებს, აკაკისა და ჩვენი აზრი რამ გაყო! — დაადასტურა გიორგი წერეთელმა, რომელსაც როგორც წვერ-ულვაშში შავი არსად ემჩნეოდა. ხშირ, გათეთრებულ თვალ-წარბს სათვალე უფარავდა.

— თქვენმა წერილმა „ოსმალის საქართველოს“ შესახებ, ბატონო ილია, შესძრა ქართველთა გული.

— ღმერთსაც ექნას! სამხრეთ საქართველოს გამოხსნაში ქართველ ხალხს გამოფხიზლება სჭირდება, თქვენმა „დროებამაც“ უნდა აგვიბას ძხარი.

— რა თქმა უნდა, ჩემო ბატონო. ერთ კვირაში ამ საკითხზე ჩვენი გაზეთი წერილებს სისტემატურად გამოაქვეყნებს! — თქვა სერგეი მესხმა და ილიას გაღიმებით შეხედა.

— ბატონებო, — კვლავ დაიწყო ილიამ და ყრუდ ჩაახველა, — მინდა სასი-

ხარულო ამბავი გაუწყოთ. გუშინ ოსმალის საქართველოდან, ბათუმში და
ბრუნდნენ ჩვენი წარგზავნილები: გენერალი გიორგი ყაზბეგი, ივანე ჯეჯე
სელიძე და მიხეილ მეფისაშვილი. მოკლე დროში ისინი თქვენს წინაშე წა-
რმოსდგებიან და დაწვრილებით გეტყვიან ყველაფერს. დიახ, როგორც გი-
ორგი ყაზბეგმა მიაძხო, ოსმალის საქართველოში აქედან ჩასულებს თურ-
ქი ხელასუფალნი ეჭვის თვალით უცქერიან. ასე რომ, ჩვენებისათვის მგზა-
ვრობა ადვილი საქმე არ აღმოჩნდა. შეკვეთილის კორდონიდან, ბათუმის
კაიმაკამის ნებართვით, ჩვენ წარგზავნილებს კინტრიშის საბატონოში დაუ-
დგამთ ფეხი, შეხვედრისათვის ქობულეთის ბეგებს, როგორც ივანემ მათხროა,
ამ მხარეში თურქული არსად ისმის, ყველა ქართულად მეტყველებს.

— აი, ჩვენი ნუგეშიც ეს არის! — წამოიძახა გიორგი წერეთელმა.

— დიახ, ბატონებო, ნუგეში და მერე როგორი!.. ბათუმის კაიმაკამი ძა-
ლიან შეყოვნებულა, როცა ჩვენებს ქედასა და ხულოში წასვლის ნება
უთხოვდათ. ტრაპიზონის ფაშის ნებართვას ოცი დღე დაგვიანებია. მანამდე
მათ გაუცნიათ ქართველი ბეგები, რომლებსაც დიდი პატივით მიუღიათ ქა-
რთველი ძმები. სასიხარულოა ის ამბავი, რომ ბევრ მათგანს ქართული
ლარიც შერჩენია.

— მაპატიეთ, თავადო, კინტრიშის საბატონოში ეს ჩვეულებრივი მოვ-
ლენაა და გასაკვირიც არაფერია, — ჩაერია ლაპარაკში გენერალი გრიგოლ
გურიელი, რომლის მიმზიდველ სახეს შევნოდა დაშვებული შავი უღვაშები
და არწივისებური გამოხედვა.

— დიახ, ბატონებო, როგორც ივანე კერესელიძემ მიაძხო, ქედა და
ხულო მხოლოდ ქართულად მეტყველებს, გავიგეთ ისიც, რომ აჭარის გამ-
გებელი შერიფ-ბეგ ხამშიაშვილი თავისი ქვეყნისა და ერის მოყვარულაა.
იგი დიდად გახარებული ყოფილა ქართველი ძმების სტუმრობით. როცა
ბისოვის მამავალ ომზე ჩამოუგდიათ ლაპარაკი, ასე უბრძახებია: „გარგი
იქნება, ბატონებო, აჭარა თუ დაუბრუნდება დედა საქართველოსო“.

— როგორ, ბატონო ილია, ამის თქმაც გაბედა შერიფ ბეგმა?!

— დიახ, გაბედა, მეფისაშვილს ენდო და გაბედა, მაგრამ ქობულეთის
ბეგებს თავი შორს დაუჭერიათ. როგორც გავიგე, თავდგირიძეებს ახლო
ხათესავები ჰყოლიათ გურიისაში, ამის შესახებ ბატონ გრიგოლს ეცადინე-
ბა.

— კი, ბატონო, აღაძბრელი და გურიის თავდგირიძენი ძმები არიან.

— ესეც კარგის მომასწავებელია, გენერალი, — დაუმატა გიორგი წე-
რეთელმა.

— სწორი ბრძანებაა, ბატონო გიორგი, მაგრამ ოსმალის სულთანსა და
მის უამებს აქვთ უმეცარესი კანონი, რომელსაც დაპყრობილ მხარეში ყვე-
ლაზე მეტად ანხორციელებენ. — თქვა გრიგოლ გურიელმა და უღვაშებზე
მარჯვენა ხელის მტევანი ჩამოისვა.

— ბატონებო, საქმე ისაა, რომ რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაწყება. გა-

რდაუგალია და ჩვენი დღევანდელი შეკრების მახეზე სწორედ ეს უნდა
ლათ, — განაგრძო ილიამ, — დიახ, თუ ოსმალეთის მთავრობამ, მისი
ომში ქართველი მაჰმადიანები რუსეთის არმიის წინააღმდეგ საბრძოლვე-
ლად გამოიწვია, სისხლი ბლომად დაიღვრება, ამიტომ ჩვენი ვალია ვიფი-
ქროთ ჩვენს ძმებზე — ქართველ მაჰმადიანებზე. უნდა მივალწიოთ იმას,
რომ აჭარა-ქობულეთის ბეგებმა არ გაიწვიონ ისინი ომში. პირველ რიგში
მოლაპარაკება ქობულეთის ბეგებთან უნდა გაიმართოს, დიახ, უნდა შევა-
რჩიოთ ისეთი კაცი, რომელიც საერთო ენას გამონახავს თავდგირიძეებ-
თან.

— ისევ გენერალი გიორგი ყაზბეგი ხომ არ გაგვეზიარებინა? — ცრტა
დუმილის შემდეგ თქვა გიორგი წერეთელმა.

— მეფისაშვილი აჯობებდა. — დაუმატა სერგეი მესხმა.

— თქვენს მიერ დასახელებული თავადები დიდად გამოცდილები
არიან, მაგრამ ამ შემთხვევაში აჯობებდა სხვა კაცის შერჩევა ვფიქრობ,
ამ საქმის მოგვარებას ისევ გრიგოლ გურიელი შესძლებს! — გაღიმებით
თქვა ილიამ და გრიგოლისაკენ გაიხედა.

— მართალი ბრძანებაა, გენერალი გრიგოლი რაღას გვეტყვის! — წა-
მოიძახა სერგეი მესხმა და თვალები გაუბრწყინდა.

— რაკი, ბატონებო, ილიას და თქვენი არჩევანი ჩემზე შეჩერდა, შევე-
ცდები. წინასწარ იმის თქმა შემიძლია, რომ ქობულეთის მხარეში ბიძა
მყავს, გვარად ჯაში, ნახევრად მის ოჯახში გაეზიარდე, ჩავალ ბიძაჩემთან
და მისი დახმარებით ვინახულებ ქობულეთის ბეგებს.

— გადაწყდა, ბატონებო, ღმერთმა ხელი მოგვიმართოს ამ საქმეში
და ვიხსნათ ჩვენი ძმები სისხლის ღვრისაგან... ახლა კი მინდა ერთი ამბა-
ვი გადევ გაუწყოთ. სახელდობრ ისა, რომ სამხრეთის ჯარების სარდალს
გენერალ ოკლობჟიოს სურს ქართველი მოხალისეებისაგან ასე ვლები
შეადგინოს და გამათავისუფლებელ ომში ქართველებს აქტიური მონაწი-
ლეობა მიაღებინოს. მოხალისეებიც ბევრი აღმოჩნდა. ყველა კუთხიდან
შევრთოდნენ, ოზურგეთის მაზრიდან სამი ათასი კაცი შეიკრიბა, მაგრამ
სარდლობამ ათასი მოხალისე დატოვა, ამის შესახებ გენერალი გვეტყვის
ყველაფერს!

— მაპატიეთ, რაკი ომი იწყება, „კვალს“ თავს ვანებებ და რუსთა მხე-
დრობაში სამხედრო კორესპონდენტად მივიღივარ! — წამოიძახა გიორგი
წერეთელმა.

— რას ამბობ, გიორგი, შენი წლოვანება ხომ არ გავიწყდება? — გა-
კვირვებით ჰკითხა ილიამ

— ოღონდ ოსმალის საქართველო, აჭარა თავისუფალი ენახო და თავს
დარ ენაღვლო!

— სამხედრო კორესპონდენტად ახალგაზრდა აჯობებდა, „კვალს“
თქვენისთანა პატრონი სჭირდება! — დაუმატა გენერალმა.

— არა, ჩვენი ჯარები ბათუმში რომ შევა, იქ მეც უნდა ვიყო! —
ნებით თქვა გიორგი წერეთელმა და სათვალე მოიხსნა.

— ბატონო ილია, გიორგიმ რაკი გადაწყვიტა, აღარ გადათქვამს! —
ჩაერია საუბარში სერგეი მესხი.

— რაკი ასეა, მწერლის ჯანმრთელობის საქმე ბატონ გრიგოლს მივან-
დოთ, გაუფრთხილდეს გიორგის და ამყოფოს თავის გვერდით! — ღინჯად
წარმოთქვა ილიამ და გრიგოლს ალერსიანი თვალები მიაპყრო.

— ბატონო გენერალო, ვისმენთ, გვაუწყე რამე მოხალისეთა პირობე-
ბის შესახებ — უთხრა სერგეი მესხმა.

— მე სამხედრო პირი ვარ და წინასწარ ბევრის თქმა აკრძალული
მაქვს. თბილისში კი გაზაფხულზე დაიწყება. ოკლობჟიომ სამხრეთის ჯარების
შტაბის უფროსად გენერალი გიორგი ყაზბეგი დანიშნა. მოხალისეებისაგან
შედგება ოთხი ასეული, რომელსაც დაემატა ასამდე გამოცდილი მეპრძოლი.
ყოველ ასეულს მეთაურად დაენიშნა ქართველი ოფიცერი. ტანსაცმელი მო-
ხალისეებს თავიანთი ეცმებათ, ფარაჯების მაგივრად ნაბადი, ქუდეების ნა-
ცვლად — ჩაბალახი. დამბაჩებიც თავისი ექნებათ, თოფებს კი სამხედრო ნა-
წილი მისცემს. კვება ჯარისაა, შეუძლიათ ატარონ ხანჯლები და სატყვერე-
ბიცა ჯარულს სისტემის თოფის ხმარას გაზაფხულამდე აითვისებენ. უბრა-
ლო მოხალისეს თვეში ეძლევა ხუთი მანეთი, ურიადნიკს — ათი, ზოლო
განტმისტრს — ოცი. — თქვა გენერალმა.

* * *

რა ბედნიერება გველირსა, ბათუმში მატარებელი შემოვიდა. მენ-
დოცე, გიორგი, მუშათა არტელით რომ სადგურის აგებაც მოახწარი, სვალ
ჩვენ ღარიბ ქალაქს ესტუმრება კაცი, რომელიც უძილო ღამეებს უთევს
ჩვენს სწეულ ქვეყანას. ოჰ, რა ბედნიერი ვარ, „კაკო ყაჩაღის“ „კაცია ადა-
მიანის“, „ოთარანთ ქვრივისა“ და „გლახის ნამბობის“ ავტორს ჩვენი
თვალთ ვნახავ. ჰო, ქეთევან ჟურულო, სვალ გექნება ბედნიერება დიდი
ილია ინახულო! — ფიქრობდა ბათუმის პოლიცემისტერის მეუღლე ქეთე-
ვან ჟურულო და გრიგოლ ვოლსკის ბინას ალაგებდა. ამ დროს კარები
გაიღო და ოთახში გრიგოლ ვოლსკი შემოვიდა. დაინახა თუ არა ქეთევანი,
სიხარულისაგან თვალები გაუბრწყინდა, სახე გაებადარა და წამოიძახა:

— ოჰ, ქალბატონო ქეთევან, როგორ გამახარეთ, დალაგებაც მოვისწ-
რიათ, ალბათ, გაიგეთ, სვალ დიდი ილია ჭავჭავაძე კვესტუშრება.

— ვაგიგე, ბატონო, ვანომ მითხრა.

— სად არის ვანო, იგი ძალიან მჭირდება.

— საღამომდე ვერ მოვა, ნავსადგურში ოთხი გემი დგას, ყველას წყალი
უნდა მივაწოდოს.

— კეთილი და პატიოსანი: სვალამდე დიდი დროა, ალიას ხასიათს კარ-

გად ვიცნობ, სასტუმროში გაჩერებას არ ისურვებს, ჩემთან მომხმარებელი
მადლობა ღმერთს, გამონახა დრო და ესტუმრა ბათუმს, მისი ჩამოსვლა
ბევრ სასიკეთო საქმეს მოასწავებს, გავრონსკი რაღაც იყნოსა და აღრენი-
ლია.

— ვიცი, ჩემო კარგო, მეუღლემ მითხრა.

— პოლიცემისტერს, აბა, რა გამოეპარება.

— მადლობა ღმერთს, ჩემი ქმარი ისეთი კაცი არ არის, გავრონსკის
და გაიძვერა ჰალმის მხარე დაიჭიროს.

— რას ბრძანებთ, ქალბატონო, სწორედ ამიტომ ვაფასებთ თქვენს
მეუღლეს.

— ეს ყველაფერი კარგი, გრიგოლ, მაგრამ, ბატონ ილიას რესტორანში
ზომ ვერ წაიყვანო, პროდუქტებს მოტანა უნდა.

— ოღონდ თქვენ გაისარჯეთ და სადამომდე ყველაფერი ადგილზე
იქნება.

— არა, ყმაწვილო, როდემდე უნდა იყო ასე სხვისი მოიმედე, მარტო
ივანე გოგეიშვილის სამსახური არ კმარა, ოჯახს ქალის ხელი სჭირდება,
დროა დაოჯახებაზე იფიქრო!

— მაგაზე შემდეგ, ქალბატონო ქეთევან, ახლა ხვალინდელ სტუმარზე
ვიფიქროთ! — ღიმილით წარმოთქვა ვოლსკიმ! მოკლე წვერზე ხელი ჩამო-
ისვა, ქეთევანს გაუღიმა და გავიდა.

„ეჰ, როგორ მეცოდება ეს ბიჭი, რა ნიჭიერი პოეტი და საზოგადო-
მოღვაწეა, ჩვენი ქალაქის საქმეები სულ მაგის კისერზეა... ხვალ ილია
რომ გვესტუმრება, გრიგოლის ლექსი „შენ გეტრფი მარად“ გიტარაზე უნ-
და დავამდერო!“ — თავისთვის ჩაილაპარაკა ქეთევანმა და ახალგაყოფე-
ბული ფარდების დაკიდებას შეუდგა.

ორმოცდაათ წელს მიღწეული ქალი იყო ქეთევან ჟურული, თმებში
ჭაღარა ჭარბად ერია, მიმზიდველ სახეზე ნაოჭებიც შეჰპარვოდა, იგი
მოუსვენრად საქმიანობდა, გვიან სადამომდე სახლში არ წასულა.

მეორე დღეა მზიანი და წყნარი გათენდა, მტირალას მთებზე თეთრი
თოვლი ბზინავდა, მოლივლივე ტალღები შხუილით ევლებოდნენ ზღვის
ნაპირს. ქუჩაში ეტლების გრიალი და ცხენების ფლოქვების თქარუნი ის-
მოდა. ქეთევანი გრიგოლ ვოლსკის ბინაზე ადრინადად მივიდა, იქ ივანე
გოგეიშვილი დახვდა, მაგრამ ჩქარა წავიდა და მალე კარები გრიგოლ ვო-
ლსკმა შემოადო.

— ქალბატონო ქეთევან, რომ იცოდეთ, რა კარგი ხართ! გაიგებდით,
ილია ჩამობრძანდა, აი, მისი ჩანთაც. ჯერ აქ ვერ მოვა, ბაზიოლლის სახლ-
ში ქართული სკოლა ინახულა. აჭარელი შევირდების ნახვით დიდად ნასი-
ამოვნები დარჩა. ახლა გავრონსკისთან ერთად სკოლის შენობის ასაგები
ადგილი უნდა შეარჩიოს. გაიძვერა ქალაქის თავს არ მოსწონს ეს ამაგი,
მაგრამ ილია ხომ სათათბირო საბჭოს წევრია, ხმას ვერ დაძრავს.

— ახლა ნახე პალმის გაცხარება! — ღიმილით წარმოთქვა ქეთევანმა.

— პალმისა და რალცევის მე მოუველი, ამას წინათ მე და სანჯაყ-
ვე აბაშიძემ ცუდი დღე დავაყენეთ... იცით, ქეთევან. ართვინის გზატკეცი-
ლთან ანტონ ზურაბაშვილი ტბის ამოშრობას და ქართველი კათოლიკები-
სათვის ტაძრის აგებას ფიქრობს.

— რას მეუბნები, გრიგოლ, ოღონდ ეს ტბა ამოაშროს და სხვა არაფე-
რი მინდა, შეგვჭამა კოლოებმა, ოთახის ფანჯრები ვერ გამოიღია.

— ხომ არაფერი გვაკლია? — იკითხა გრიგოლმა.

— არა, ყველაფერი მოტანილია, დავით კლდიაშვილი იყო, ილიას ჩა-
მოსვლა რომ გაიგო, სიხარულით ცას ეწია, იცი, ძალაან გამოიცვალა და-
ვითი, ათთქმის აღარ უჭირს ქართული ლაპარაკი!

— ეს ნამდვილად თქვენი წყალობით, ქალბატონო. სცენისმოყვარეთა
დასში რომ არ ჩაგერიცხათ, ამდენს ვერ მიაღწევდა.

— იცი, გრიგოლ, ილიას ახალაგებული ქართული ეკლესია უნახავს,
მემდეგ მეჩეთისაკენ წასულა, ეზოში თავმოყრილი აჭარელი თავკაცები გა-
უცნია და გენერალ გრიგოლ გურიელთან ერთად მათთან ხანგრძლივი სა-
უბარი გაუმართავს! — ღიმილით წარმოთქვა ქეთევანმა.

— ბიჭოს, თქვენ ჩემზე მეტი გცოდნიათ.

— ჩემი მსახური მოვიდა და იმან შემატყობინა.

— საინტერესოა, ბეგებიდან ვინ შეხვდა ილიას?

— ყოფილან დურსუნ აბაშიძე, ნური შერვაშიძე, ხასან ბეჟანაძე და
სხვები.. — ქეთევანმა ლაპარაკი ვეღარ დაასრულა. მარინეს ქუჩაზე ეტლის
ხმაური და ცხენთა ფლოქების ხმა თანდათან მოახლოვდა. მალე სტუმრე-
ბი ჭიშკარს მოადგნენ.

მასპინძლები სიხარულით შეეგებენ ილიასა და გრიგოლ გურიელს.
ასინი ხელზე ემთხვივნენ ქეთევანს, ოთახში შევიდნენ და სავარძელში და-
სხდნენ. სასადილო ოთახში სუფრა სანახევროდ გაწყობილი იყო.

— ბატონო გენერალო, ბათუმის სახე ჩემთვის დღესავით ნათელია,
ჩვენმა გრიშამ, საგურამოში ყოფნისას, დაწერილებით ამიწერა ყველაფე-
რი, დღეს კი საკუთარი თვალით ვნახე. მაინტერესებს, რა მდგომარეობაა
კინტრისის მაზრასა და აჭარაში?

— ბატონო ილია, თქვენც დაბეჭდეთ „ივერიაში“ და მეც მინდა დავს-
მინო, ამ კუთხეებში, ომის გამო, ყველაზე მეტი ზარალი განიცადა. აშიტომ
ქართველი ხალხის მიერ შეგროვილი ფულის უმეტესი ნაწილი კინტრისის
სოფლებში დავარიგეთ, რაც შეეხება სკოლის გახსნას, ჯერჯერობით საკუ-
თარი სახსრები მეყო, ერთ წელიწადს სკოლის ხარჯს მე გავიღებ.

— დიდად გმადლობთ ამ სიკეთისათვის, ბატონო გრიგოლ, ისტორია
არ დაივიწყებს ამ სიკეთეს, — წარმოთქვა ილიამ, სავარძლიდან წამოდგა
და გენერალს ხელი გაუწოდა.

— ბატონო ილია, სკოლის შენობა თუ გველირსა, უფრო გასაძვირებელია.

დებ, მაჰმადიანი მოზარდების სკოლაში მოზიდვა. — ჩაერიო საზოგადოებრივი მოღვაწეობაში. — გორ ეოლსკი.

— ეგ თავისთავად ცხადია, ჩემო გრიშა, იცოდეთ, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თვალ-ყური იქითკენ იქნება, საქმის მცდელობას კი თქვენ ხელს არ მიაკლებთ.

— ეთხოვთ, ბატონებო, სადაცაა სამი საათი შესრულებს, სადილ დაგვიანდა! — წამოიძახა გრიგოლმა და სტუმრები მაგიდასთან მიიწვია.

— რაკი ბათუმში ჩამოსვლა მოვახერხე და სკოლის აგების საქმე გადავწყვიტეთ, არ შეიძლება მეორე მნიშვნელოვანი საკითხის გამო არ ვიზრუნოთ... ჰო, სად არის ჩვენი ოფიცერი? — იკითხა ილიამ.

— დავით კლდიაშვილი, ბატონო ილია, საღამომდე ვერ გეახლება, ლევიონში მორიგება, პოლკოვნიკი ვეზირიშვილი ისეთი კაცია, ნასთან არავითარი თხოვნა არ გადის. — მიუგო გრიგოლ ვოლსკმა.

— ეს რომელი ვეზირიშვილია? — იკითხა ილიამ.

— ჩვენი სასიქადულო პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის სიძე, რომელიც არაფერში არ ჰგავს თავის ცოლისძმას.

— ტატო სულ სხვა ახალგაზრდა იყო. — დაუმატა გენერალმა.

— როგორ, იცნობდით? — ჰკითხა ილიამ.

— ერთ მერხს ვუჯექით, ოზურგეთში ჩემს ბიბლიოთეკაში ახლაც მაქვს შენახული მისი ორი ლექსი, — მიუგო გურიელმა.

— წარსული მკვიდრი საძირკველია აწმყოსი, როგორც აწმყო მომავლისა. ჩვენი უბედურება ისაა, რომ არ ვაფასებდით წარსულს და ისეთ ნიჭიერ პოეტს, როგორიც ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყო, მაგრამ რას იზამ, წუთისოფელი ზოგისთვის მამაა, ზოგისთვის მამინაცვალი. — თქვა ალიამ.

— თქვენ რომ არა, ბარათაშვილი ერისთვის დაკარგული იყო, — უთხრა გრიგოლ ვოლსკმა.

— ესეც შემთხვევის საქმეა, ბატონებო, უფრო სამეგრელოს დედოფალს ეკატერინე ჭავჭავაძეს უნდა ვუმაღლოდეთ, — ნაღვლიანად წარმოთქვა ილიამ და ქეთევანს შეხედა.

— ბატონებო, თქვენი საგადრისი არაფერი გვაქვს, მაგრამ ვიცი, ჩხავერის ღვინის დაღვევაზე უარს არ იტყვიან, — თქვა ქეთევანმა და ღვინით სავსე ხელაღები სუფრაზე ჩადგა.

— თქვენებურ კასურ ღვინოს ვერ შეედრება, მაგრამ დასავლეთში ჩხავერი და ოჯალეში მაინც გამოირჩევიან, — დაუმატა გურიელმა და თასი შეავსო.

— ბატონო ილია, ეთხოვთ ბატონ გრიგოლს, უთამაძოს ჩვენს პატარა სუფრას, — თქვა გრიგოლ ვოლსკმა და თასი ასწია.

— არა, ბატონებო, ვიჯდე სიტყვის მეუფის გვერდით და თამაძობა ვაეწიო, ნამდვილად უხერხულია, — თქვა გენერალმა.

— ბატონი გრიშა მართალია! ბატონი გრიგოლი გენერალიც რომ არ

იქოს, დიდი თავადია, გურიის უკანასკნელი მთავრის ვახტანგ გურიელის შვილია. სიამოვნებით ვადღევრძელებ მას თამადად! — წარმოთქვა ილიამ და თავი დასცალა.

— ბატონო ილია, ბატონებო, — დაიწყო გურიელმა. — ნეტარსხენებულმა გიორგი ერისთავმა ქალაქს, სადაც ახლა ჩვენ ვიმყოფებით, „პატარა ყაზიბა ბათუმი“ უწოდა, ჩვენ გვწამს, რომ მას ბედნიერი მომავალი ექნება, იცოდეთ, რომ ყველა სასიკეთო საქმე ბათუმისა და ქართველი მაჰმადიანებისათვის ამ ბინაში წყდება. ქალბატონმა ქეთევანმა აქ შეკრიბა პირველი ქართული დრამატული წრე. ჩამოსული თუ ადგილობრივი ქართველი მაჰმადიანი ყველა გრიგოლ ვოლსკთან მოისწრაფის, ყველა საქვეყნო საქმეს ამ ბანის ჭერქვეშ ეყრება საფუძველი, მაგრამ დღეს თქვენმა სტუმრობამ ეს ჭერი კიდევ უფრო ზევით ასწია, თქვენს ჩამობრძანებას გაუმარჯოს, ბატონო ილია.

— დღევრძელი იქოს ილია ჭავჭავაძის სტუმრობა ბათუმში! — წარმოთქვა გრიგოლ ვოლსკიმ და გურიელს ჭიქა შეაგება.

მეორე ოთახიდან ქეთევანმა გიტარა გამოიტანა და გრიგოლ ვოლსკის ლექსი „შენ გეტრფი მარად“ მომხიბვლელად იმღერა.

ღერეფანში ფეხის ხმა გაისმა. ქეთევანმა გიტარა დასდო და კარებს მიაშურა.

— მობრძანდით, მობრძანდით ბატონებო, ძალიან გაგვახარეთ თქვენი სტუმრობით! — გაისმა ქეთევანის ხმა, იგი ნური და ღურსუნ-ბეგ აბაშიძეებს ოთახში შეუძღვა. ყველანი ფეხზე წამოდგნენ და სტუმრებს მიესალმნენ.

— გვაპატიეთ, ბატონებო, უდროო დროს შემოვიჭერთ, მყუდროება დაგირღვით, ნასწავლი ხალხი, ვინ იცის, რაზე არ მსჯელობდით! — თქვა ღურსუნ აბაშიძემ.

— პირიქით, ბეგებო, თქვენი სტუმრობით ძალზე გაგვახარეთ, დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, ბატონი ილია და გენერალი დიდად მოხარულნი არიან თქვენი აქ მოსვლით, დაბრძანდით, ბატონებო! — უთხრა გრიგოლ ვოლსკმა და სტუმრები თავის გვერდით დასვა.

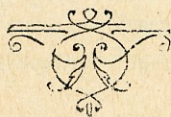
— ბატონო ნური, ბატონო ღურსუნ, კარგ დროს მობრძანდით, აიღეთ ჭიქა და გვიადღევრძელეთ ჩვენი სასიქადულო სტუმარი, საქართველოს ძამად წოდებული ილია ჭავჭავაძე. — უთხრა აბაშიძეებს ქეთევანმა.

— ბატონო ილია, ბატონო გენერალი, ღმერთს გეფიცებათ, არ ვიცოდით, აქ თუ ბრძანდებოდით, თორემ მოსვლას როგორ გავბედავდით, ჩვენ ბატონო ილია, გავიგეთ თუ არა თქვენი ჩამობრძანება, თავი მეჩეთის ეზოში მოვიყარეთ. თქვენმა იქ გამოჩენამ და სიტყვამ დიდი სიხარული მოგვგვარა, რა დაგვაეწიყებს თქვენს სიტყვებს. „ჩვენ ვართ ერთი სისხლისა და ხორცისანი. ერთისა და იმავე ენით მოლაპარაკენი, ერთი ისტორიის მქონენი“, ღმერთმა ნუ მოგვიშალოს თქვენი თავი, გულით ვადღევრძელებთ,

განგებას ვეაჯებით, ჩვენდა იმედად დიდხანს გაცოცხლოს! — წარმოთქე
დურსურ აბაშიძემ და დაჯდა.

ილიას სადღეგრძელო შესვეს გრიგოლ ვოლსკიმ, ნური აბაშიძემ და
ქეთევანმა, ილია ფეხზე წამოდგა, სასმისი ასწია, ილიმეზობა, შემოსწრე-
ბული სტუმრებით დიდად კმაყოფილი იყო და ოდნავ ხმადაბლა დაიწყო.

— ბატონებო, პირველ ყოვლისა, მადლობას მოგახსენებთ და თამადის
ნებართვით, შევსვამ ჩვენი ღვიძლი ძმების, ქართველი მაჰმადიანების სად-
ღეგრძელოს... მძლავრობამ, მუხანათობამ, ღალატმა, შავით მოსიღმა საქა-
რთველოს ბედმა, განგვაშორა ჩვენი ძმები — ერთად სისხლის მღვრელნი,
ერთად ღვაწლის დამდებნი. დიახ, ბატონებო, ჩვენი ყოფილი ცხოვრება აქ
აყვავებულა, ჩვენს სიცოცხლეს აქ უჩქეფია, ჩვენს სულიერ ძლიერებას
აქ აღუმართავს თავისი სახელოვანი დროშა. ახლა დიდი ხნის შემდეგ ჩვე-
ნი ძმები ჩვენთან ხართ, გადღეგრძელებთ თქვენ და თქვენი სახით ყველა
ქართველ მაჰმადიანს... სამტრედიასთან ბათუმის რკინიგზის შეერთება სულ
ცოტა ხანში გაზრდის მცხოვრებთა რაოდენობას ქალაქში, სულ მალე
თვითმმართველობა დაწესდება, რომელსაც მომავალში ხელმძღვანელი გა-
მოცდილი კაცი დასჭირდება. ჩვენი საზრუნავი იქნება გამოვძებნოთ ისე-
თი ქართველი, რომელიც ჩვენ ახალშემოერთებულ ძმებსა და დებს ყოფას
გაუადვილებს, ანუგეშებს და ცხოვრების მოწყობაში ხელს გაუწვდის. ასე,
ბატონებო, ღმერთმა ქნას, შევკრათ ერთი მთლიანი საქართველო, დღეგრ-
ძელობა და აყვავება ჩვენ ღვიძლ ძმებს, თქვენი გამარჯვებისა იყოს!..

თერგდალეული

დაბრუნება

ის უბრუნდება თავის ქვეყანას,
გულში ოცნების კოცონს აინთებს,
იგონებს კახეთს, მშობლიურ აკვანს,
იგონებს თავის ღამაზ ყვარლის მთებს.

და როცა თერგი გადმოიარა,
იქ შეეყარა ვინმე მოხევეს,
სულ გული სტკივა და არად უჩანს
პატარაა თუ დიდბ მოხელე.

„რად არ გვეყუდნის ჩვენ ჩვენი თავი?!“
რომ თქვა მოხევემ, დარეკა გულმა,
და დარდიანად ამოიოხრა:
„ჩემო მოხევეკ, მიგიხვდი გუმანს!“

ქართველო ხალხო, გამოჩნდა კაცი,
ჭირსა და ღვინში რომ წინ წარგიძღვეს:
ვინ დააბერტყა ღვთიური ნიჭი,
გამბედაობა, ჭკუა და სიბრძნე?!

თერგდალეული სხვაც არის, მაგრამ
სხვაა ილია, ჩვენი ილია,
იგი ჭეშმარიტ ღვთის ნაკურთხია,
მშობლიურ ერის გულის წილია.

ესმოდეს ყველას, — ამერ-იმეერს,
ხედავთ?! — გაეხსნა ცისკარი ლოდინს,
ჩემო ქვეყანავ, ნულარ იტირებ,
თერგდალეული ილია მოდის!

სულ დარდი და გოდება,
ვაჰმე, სულის მწველია.
„ჩემო კარგო ქვეყანავ,
რაზედ მიგიწყენია?“
ვინ თქვა? ნეტავ ილიამ,
მის ფსალმუნში სწერია?!
შენი სულის მსახვრელნი
ყველა დაგვიწყევლია.
თერგდალეულ ილიას
ქართლის ბედა ადარდებს,
თავის მამულ-დედუღეთს
ღმერთის წილს რომ ადარდებს,
მუმლია თუ ჭირია,
ველარ დაუძლევია.
ილია ხომ გმირია,
ილია ხომ ბრძენია...
ვის არ მიეშველება
და ხელს ვის არ გაუწვდის,
არვის შეეპუება,
მან ხომ შიში არ უწყის.

* * *

დღეს შენი პირმშო თავს დაგტრიალებს,
ჩემო ქვეყანავ, არ ხარ ეული,
ნუ გეშინია, ჭირს გაუმაგრდი,
გპატრონობს დიდი თერგდალეული.
უბედურებას და ქვეყნის ტკივილს —
დიდს თუ პატარას, გონებით განსჯის:
— ეჰ, ერის წყლული მიმაჩნდეს წყლულად,
მეწოდეს სული მე მისი ტანჯვით! —
მამულ-დედუღის საკურთხეველთან
ჩამუხლებული ასე იფიცებს:
— შენი ტკივილით და უბედობით,
სულ დამედაგოს მე გული მტკიცე!
არ ეპუება მეფის დიდკაცებს,
უსამართლობას არ ეპუება,

პაპანაქებით ჯეჯილს გადამწვარს

მისი ცვარ-ნამი დაეპყრება.

გული ასე რამ დაუთანადრა,

ის ქართლის რუკას რომ დააცქერდა?!

„ეს ოსმალეთის საქართველოა?!“

და გული სცემდა, ძალუმად სცემდა.

„— აქ თავის კვერთხით მძლეობს სულთანი

და მის ბრძანებას ემორჩილება,

ბოთუმ-აჭარა და ქობულეთი

ჩვენი იყო და ჩვენი იქნება!“

ჩხავის სულთანის ფეხთამლოკავი...

შორს წარიტანეს გმირი ფიქრებმა,

„პოი, სამზრეთო, დღეს შენი პედი

დამეწყრილია, დადაგულია,

ჩვენი კულტურის ძველი საფანე

ნუთუ აწ ჩვენთვის დაკარგულია?!“

მუკაჯირები... მუკაჯირები...

1877

რამ ჩააფიქრა ნეტავ მგოსანი ,

ნეტავი ასე რად მოიწყინა?!

არ იცით განა, რა ამბავია.

მთიდან არწივმა გადმოიწილა.

დღეს აჭარელი სტოვებს სახლ-კარს და

მიდის... სად მიდის, იცი, ძმობილო?!

სტოვებს სამშობლოს, რომ თითქოს სადღაც

ჟამს ჭირ-ვარამი მოაღბობინოს.

მაინც რად მიდის, ვინ გააბრიყვა,

ვინ აუფუშა ასე გონება,

რა ამბავია, სიტყვა ასეთი

აჲ გულსაც კი არ გაეგონება.

„დუშმანი მოდის, უშველოთ თავსო“,

განა გაქცევა უშველის ვისმე?!

მაღე აჭარა გატიალდება,

გულო, ვით გასძლეხ, რა ამბებს ისმენ!

უესმინოთ არა პანისლამისტებს,

არა ზოფებს და არა გამყიდველთ,

ვუსმინოთ მხოლოდ ჩვენს ბრძენ ილიას
ჩვენი სიცოცხლის დღე რომ გადიდდეს.
ამ ბრძენმა კაცმა, ვით შვილებს მამამ,
დაჯდა და ასე გზნებით მოგეწერა:
„— შენი სიცოცხლე საქართველოა,
შენი ხარებაც, შენი მოწყენაც.
შენი იმედიც საქართველოა,
ქვეყნად არა ჰყავს მას ორეული,
სძლიე ცდუნებას, სძლიე ორგულებს
და ნუ გარბიხარ შიშმორეული.
აჭარელია და თუ კახელი,
იმერელი თუ არის მეგრელი,
ყველა ძმები ვართ, დედა ერთი გვყავს,
იქ შენ მელოდე, აქ კი მე გელი.
მიგიკრავთ გულზე ძმებს განშორებულთ
ჩვენ, თქვენი ძმები, ცრემმორეულნი,
ნულარ ტორტმანებთ, გამაგრდით სულით,
მალე იქნება ჭირიც ძლიულის!“ —
ეს თქვა ილიამ, დაწერა სისხლით,
გამოატანა დარდები ფურცლებს,
აბა, რა მოშლის ძმისაკენ ღთოლვას,
ზიფვარულს ღეთიურს, სიფვარულს უცვლელს.
მგოსნის ხმამ ისე გადმოაქუხა,
თითქოს შეინძრა მთებიც კარჩხალის,
ის გვეტყვის ნაძდვილს, სიტყვას გულისას,
ის არ ჩაივლის არა კარჩავლით.
მოგეალერსათ ყველა აჭარელს,
თითქოს სინჯავდა ძმათა ჭრილობებს,
ეს არის ჩვენი დიდი ილია,
ჩვენთვის იღვაწებს, ჩვენთვის იომებს,
ეს ფესიანი ნეტავ რას ჩმახავს;
„ქრისტიანს აქ არ გავაჭაჭანებთ!“
ქადაგებს, ყვირის და იმუქრება,
რომ აუფუშოს ჭკუა აჭარლებს,
მაგრამ ეძახის ძმის გული ძმის გულს,
და მუშლს იბერტყავს საუკუნეთა,
ჩვენს დაბრუნებას მოელის ქართლი,
ტაძრებს უსმინეთ მოგუგუნეთა!..

ნულარ ჰგოდებ სულო ჩვენო,
იყავ ჭირში მძლე,
საქართველოს იმედია
ჭავჭავაძე დღეს.
ნუ, ნუ წახვალთ მუჰაჯირად,
დაწლება მზე ღრე,
საქართველოს იმედია
ჭავჭავაძე დღეს.
აჭარლებო, ხმა რომ გესმით,
საიმედო ხმა,
ეს ილია ჩვენ მოგეძახის,
ყური უგდეთ ხამს:
— თქვენს ნატანჯ გულს, ვენაცვალეთ,
ნუ დაახვეთ ხმაღს,
აჭარლებო, გონზე მოდით,
დაუბრუნდით სახლს,
აჭარლებო, გატყუებენ,
გაცდუნებენ, ახ!..

მინაწერი

მიდიოდნენ, მიდიოდნენ,
პოეტიც ღვრის ცრემლს,
თითქოს იმის მჩქეფარე გულს
ვიღაც მახვილს სცემს,
სცემს და სისხლის დენა არის,
ვერ იჩერებს სისხლს,
სულს მკურნალობს პოეზიით,
ჩვენც გვმკურნალობს ის.
აღარ წყდება სისხლის დენა,
უერთდება ჩქერს,
ნისლი ნისლობს, ქაოსია,
მკურნალს ვუხმობთ ჩვენ.
— გამაგრდით, ნუ დაუჯერებთ,
ჭორია, რაც თქვეს,
მე მოვდივარ, აჭარლებო,

მე გიშველით თქვენ! —
ვისი ხმაა საიმედო?!
დიდება ამ ხმებს!
საქართველოს იმედია
ჭავჭავაძე დღეს.
სანუკვარი ნალარები
გაღაფვლო მთებს,
ნულარ ჰგოდებ, მხარევ ჩემო,
არ დანებდე დევს,
ჩვენი სულის გადამრჩენი
ილიაა დღეს.

ზღაპარიც თუ არაბი?!

1877-1878

ლოდინი... ლოდინი...
ტრემლის ღვრა და სევდა,
კუჩარა, შაეშეთი,
კლარჯეთი, ტაო და
ლაზეთი... და კიდევ...
მტერმა ხმლით დასერა,
და ჟამთან მუხთალთან
ერის ხმა დაობდა.
მამაცი ქართველი
განა არ იხსენებს,
ტორი ვინ დაადო
ქართველთა საფიცარს?!
ირგუნებს აწ ვითომ
თავის წილს ისევე,
თუ ფრესკებს ხახულის
ველური დაფხრიწავს?!

* * *

ეს უცებ რა მოხდა,
ქვემეხმა იქუხა,
იქუხა მრავალმა,
ტყვიები ზუზუნებს,

ნეტავ ვინ შესტება
შტოები იმ მუხას,
ვიღაცა მოხუცი
ნეტავ რას ბუზღუნებს?!
ჯარმა რუსთა და ქართველთა
უწიეს ყარსის სანახებს,
და გადაღლილმა ცხენებმა
მინდვრები მოიბალახეს.

ნურიბეგ ხიმშიაშვილი,
შავშელთ თავკაცი, ქართველ
ძმებს,

შემოეგება ფარულად, —
„ვინძლო მტერს ერთად
დავძლევედეთ!“

გაილაშქრეს და სიმღერით
გადაუარეს მთა-გორებს,
ყველა წინ გამოეგება
ვინც იყო მართლის გამგონე.
ამერ იმიერს ხმა მიწვდა:
„ —აღსდგა მამული თამარის,
ეს იყო ქართველთ ნატერა და
ეს იყო მთავართმთავარი!“
შაღლობა, ჟამო ღვთიურო,
ზღაპარია თუ არაკი?!
გადაიღიმა ილიამ,
ჩონგურს ჩამოჰკრა აკაკიმ:
— ვადილოთ, ნანატრ დღეთათვის
ვინც გახდა ოძის ზვარაკი!

ვინ მოსულა

1881

ვინ მოსულა, ვინ წასულა
არ უკითხავს ჯერ არავის,
რადგან, ვიცით, ჩვენს ბათუმში
ბინბაშს ედგა სულ კარავი.
აქ დაძრწოდნენ ასკერები,
აღარ გვექონდა მოსვენება,

თურმე ზშირად დიდ სულთანთან
აგზავნიდნენ მოხსენებას...
აქ იაკობ გოგებაშვილს
ან ილიას რა უნდოდა,
ან აკაკიმ რა ისურვა,
განა მიტომ კარ უნდოდა?!.
ვინ თქვა იგი, სკოლაო,
აჭარლებიც ისწავლიან,
ისწავლიან „დედა ენას“,
ჩვენ ბევრი ხომ გვისწავლია,
არა გვჯერა მიტომ ცხადიც,
არაფერი არა გვჯერა,
და გვგონია, ვარდის შტოზე
ისევ ყვავი ჩამოჯდება.
არა, არა ჩემო მხარეც,
დავდგომია სხვა ტაროსი,
ვინ მოსულა ჩირადდანი?!.
კვალიც გაქრეს ბარბაროსის...
ვინ მოსულა, ვინ მოსულა,
მომეახლე, განა გიტევ,
ეს ილია ჭავჭავაძე,
შენ აჭარავ, სანთლებს გინთებს!

* * *

მომეცით ჩემი ანბანი,
ბედმა უმისოდ მატარა,
მოსკოცი ჩემი ანბანი,
და გაახარეთ აჭარა!
მაყივნებელი წამია,
სული უღვინოდ დამთვრალა,
სამასი წელი მოხუცმა
თვალა და კელარ დათვალა.
რა გრძელი ჟამი ყოფილა
ჩვენი წამების, გოდების,
შენ მტკვარო, ჰა, შეიერთე
ყველა მდინარე სამხრეთის, —
ეს შენი ტანის ტოტები,
დაარქვი შენი სახელი!..

აჭარელო ბიჭუნაო,
 „დედა ენა“ გადაფურცლე,
 შენ ნამდვილი ქართველი ხარ,
 ამაღლდები, ბიჭო, უცეხ.
 ძველი მესხის მოდგმისა ხარ,
 შენ მოდგმის ხარ დიდი ტბელის,
 დროა შევთხზათ კვლავ წიგნები,
 ამოვაშროთ მეღნის ტბები.

თუ შენც გინდა ამაღლდე და
 ფლასმუნები შენაც შექმნა,
 დაეწაფე „დედა ენას“,
 უკვდავების იქნებ შენც თქვა.
 კმარა, კმარა დუმილი და
 ლამის ველურ გარდასახვა,
 გადალახვრე, რამაც ჩვენი
 სული ასე გადალახვრა.

აჭარელო ბიჭუნაო,
 შენ ქართველო ადამიწლის,
 დაეწაფე შენს მშობლიურს,

ამაღლდები ასე მიწვივ!..

ულიახანუმ აბაშიძე,

აჭარელი გოგო-ციცა,

გულში იკრავს „დედა ენას“

და ილიას სახელს ფიცავს:

„— გმადლობთ ჩვენი ბრძენო

კაცი,

„დედა ენა“ რომ გვაღირსე,

დაგვიბრუნე წინაპრული

წიგნის ტრფობა, სიხალისე,

შენს ნაბოძებ მარგალიტით

ყელამდისინ სულს ავივსებთ“

ფიცს ამბობენ ჯარისკაცურს,

რაკი თავი შეიმეცნეს;

— ვინც წმინდა გზას უღალატოს,

სამარადოდ ქვეყნად შერცხვეს,

გაუმარჯოს „დედა ენას“,

გაუმარჯოს პირველ მერცხლებს!

ხან ჩამოდის ილია და

ხან აკაკი, ხან იაკობ,
აქ აჭარულ მოსწავლეებს
სიყვარული რომ მიაგონ.
აწ, აჭარავ, ნუ იდარდებ,
სამასი წლის ჭირსაც დასძლევ,
რაკი შენ გაქვს „დედა ენა“
და გაბატონობს ჭავჭავაძე!

რა მოხდაო წიწამურში...

რა მოხდაო წიწამურში,
გვითხარით, ნუ მაღავთ,
ვინ უსროლა ცხელი ტყვია
საქართველოს მამას?!
რა მოხდაო წიწამურში,
გვითხარით, ნუ მაღავთ,
ვაჟა მთაში აბუხუნდა,
ხმალზე იკრა ხელი,
არ უნახავს, არა ასე
მოიხ მგოსანი ხელი,
და ატირდა ქალიც, კაციც,
და წიფელიც ხმელი.
შებარბაცდა აკაკი და
ისე დაიგმინა,
თითქოს და ცამ მოწმენდილმა
უცებ დაიგრგვინა:
— ქართველებო, ავაზაკებს
გადუდექით წინა!
აჭარამაც შეაქუნა
ძველი მაჭახელა...
— არამზადებს სიკვდილიო,
კედს გამოვჭრით ხელად!
გულო-ალა მგოსნის სურათს
გზნებით ჩაეხვევა.
ვინ გაჰკურნავს, ვინ გაჰკურნავს
ჩვენი ერის ტკივილს?!
თქვენც ღმერთებო, ყური გვიგდეთ,
გული ნუ გაქვთ ტინის,
დღეს თავის დიდ მამულიშვილს
საქართველო ტირის.

ილიას

არ გაგიწვრთნია საომრად ჯარი
და არც ანისი არ ავიღია,
არ შეგებხსნია დარუბანდს კარი
და არც გელათი არ ავიგია,

სვეტიცხოველი არ ავიგია,
არც გზა-ხიდეები გაგიყვანია,
არ მოგინათლავს გმირი გიგია,
არც დაგიზრდია ცხრანი ძმანია,

არ წავიღია დიდგორის ღროშა
და არ შემკრთალხარ, როგორც მინდია,
არ ჩავიგდია საგანძე გროშად,
არც განძზე გროში არ დაგიღვია.

არც ბრძოლის ველი, არც იდიღია,
არც რამ ტაძარი, მთავარი, სეფე.
მამ, ხალხისათვის დიდო იღია,
რადა ხარ მამა, უფალი, მეფე?!

რატომ იწამა შენი მამობა
ერმა ლამაზმა, ერმა ზვიადმა?
როგორც სიწმინდის თეთრი სამეხა,
რატომ გაგთქვა და გაგადიდა?

რატომ იწამა შენი უფლობა
ერმა ლამაზმა, ერმა მშობელმა,
რით გაითვისა თავისუფლება
ხმაღზე სისხლისცვარ შეუშრობელმა?

რატომ იწამა შენი მეფობა,
თვალეები ნატვრით რატომ გაბრწყინდა,
რამ აამაღლა შენი მეობა,
სახელმა რატომ გაიმთაწმინდა?

რა არის ამის მადლი, მირონი,
გაღვიძებული აზრი მძინარი,
რამ აამწვანა სანაპირონი
მარადისობის ლალი მდინარის?

— ეს მხოლოდ შენმა სულმა ნათელმა,
შენმა წიგნმა და მაღალგაგებამ,
ჩაუქრობელმა ნატვრის სანთელმა
და თავსიწმინდის თეთრმა განგებამ,

აზრის სამრეკლოს დიდოსტატობამ,
მიზნის ძალამ და სიტყვამ ახალმა,
ერის მაჯაზე ხელის დადებამ
და უკვდავების რწმენამ მაღალმა,

გულში ტრფიალის ცეცხლის ჩადებამ,
სკვებნელის სვეთა ამობრწყინებამ,
შენმა ქრისტესებრ გამოცხადებამ
და სიყვარულის აღორძინებამ,

შენმა ქრისტესებრ გამოცხადებამ,
აზრის და სიტყვის ახალმა რწმენამ,
შენმა ქრისტესებრ გამოცხადებამ
და სივრცეებში ახალმა ფრენამ,

მშობელი ენის აღორძინებამ,
მშობელი მიწის ამოშვინდობამ,
ცვრის მარგალიტად ჩამომძივებამ,
სულის სითბომ და სულის მშვიდობამ.

დიდება ერის მაღალ ერობას,
დიდება ერის შენებრ შვილობას,
შენზე სათქმელის შესაფერობას
და უკვდავების მხარგაშლილობას.

ილიასთან, «ივერიის» რედაქციაში

პიესის მართი სურათი

წამყვანი. დღევანდელი საღამო ილია ჭავჭავაძის მუზეუმში უნდა გა-
გატაროთ. ამ წიგნების, სურათების, დოკუმენტების საშუალებით არც თუ
ისე შორეული წარსული უნდა გავისხენოთ და, რაც მთავარია, გონების
თვალთ ჩვენი სასიქადულო მამულიშვილები უნდა გავაცოცხოთ. ვნა-
ხით, დიდი ილიას თავგაცობით როგორ იღვწოდნენ ისინი სამშობლოს
სადიდებლად, მისი ყველა კუთხისა და, რასაკვირველია, აჭარის საკეთილ-
ღლოდ.

ყველაფერი, რასაც თქვენ ახლა მოისმენთ, ამ სამუზეუმო დოკუმენ-
ტებშია დაცული, ჩვენ არაფერი დაგვიმატებია, ყველაფერი ასე ყოფილა,
ყველაფერი ილიასა და მის თანამებრძოლებს უთქვამთ.

მაშ ასე, წავიკითხოთ პირველი დოკუმენტი.

აი, რას წერდა ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“: „შერიფ ხიმშია-
შვილის ღვაწლი აჭარელთა ცხოვრებაში დაუვიწყარია... შერიფ-ბეგის
სახელი დიდების სხივით შემოსილია. მისი ქართველური შეგება სამიჯ-
გლად გაუსდია ჩვენს დღევანდელ ერთობას. სამხრეთ საქართველოს კანთა-
ვისუფლებებაში მონაწილეობისათვის რუსეთის მთავრობამ აჭარელთაგან
პირველს ძიანაიჭა გენერალ-მაიორის წოდება“.

შერიფ ხიმშიაშვილი რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის
წინ ახალციხიდან საიდუმლოდ ჩამოვიდა თბილისში და შეხვდა ქართველი
სპარტოვების მონაწილეების მოწინავე წარმომადგენლებს.

(განათდება ოთახი „ივერიის“ რედაქციაში. მაგიდას უსხედან ილია
ჭავჭავაძე და იაკობ გოგებაშვილი).

ა. გოგებაშვილი. ილია, ის სტატია თუ დაამთავრე, ოსმალთა საქარ-
თველოს დღევანდელ სურათს რომ უძღვნიდი.

ი. ჭავჭავაძე. დაემათავრე, ჩემო იაკობ, დავამთავრე... ახლავე წავიკი-
თხო.

(იღებს ქაღალდს და უკითხავს):

„ოსმალთა საქართველოს დიდი პატივსაცემი და სახელოვანი ღვაწ-
ლი მონაწილეობის ჩვენი ერის ისტორიაში. დიდი შრომა გაუწევია, დიდი
მსხვერპლი მოუტანია, მრავალი სისხლი დაუნთხევია ჩვენთან ერთად სა-

ქართველთა ერის თვითარსებობისათვის. გარდა ამისა, ჩვენს ერში სისხლისა და სორცისანი, ერთისა და იმავე ენის მოლაპარაკენ ერთი ისტორია გვექონია“. (შენიშნავს კარში მდგომ შიკრიკს), ვისმენთ! შიკრიკი, ბატონო ილია, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილს სურს თქვენ ნახვა.

ი. ჭავჭავაძე. (წამოდგება). სასწრაფოდ თხოვეთ.

(შემოდის შ. ხიმშიაშვილი)

შ. ხიმშიაშვილი. მორჩილად თავს გიხრით, თავადო.

ი. ჭავჭავაძე (ხელს ართმევს). მოგესალმებით, ბატონო შერიფ-გაბოვო, იცნობდეთ, იაკობ გოგებაშვილი გახლავთ, „დედაენის“ წიგნადამწერი.

შ. ხიმშიაშვილი. ძალზე მოხარული ვარ, ბატონო.

(ხელს ართმევს).

ი. ჭავჭავაძე. ვიცი, საიდუმლო მისიით ხართ ჩამოსული თბილისში ბატონო შერიფ... მაგიდასთან არ გვინდა, ტახტზე რ მოვსხდეთ. (სხდებიან).

შ. ხიმშიაშვილი. მე საიდუმლო თქვენთან არაფერი მაქვს,

ი. ჭავჭავაძე. ვისმენო.

შ. ხიმშიაშვილი. მე მინდა ბატონებო, მოგახსენოთ, ჩემი ცხოვრების უმთავრესი თავგადასავალი გულმართლიანობითა... მე, ჩემდა სამწუხაროთ, ოსმალეთის ქვეშევრდომობაში ავახილე თვალი. თავიდანვე ჩემ თანამებრძულს, ჩემ მოძმეთა ტანჯვის, ჩაგვრის, თავში ცემის მეტი არა მინახვარა.

ი. ჭავჭავაძე. პირადად თქვენ, ტანჯვა და ჩაგვრა, მგონი, არ შეგხვედრიათ.

შ. ხიმშიაშვილი. ჩემის ღირსების შესაფერისად ზომეტებული სახელიც მქონდა, პატივიც. კარგი ყოფაცხოვრებაც და სიმდიდრეც მამაპაპული თუ ჩემგან შეძენილი, რომლითაც შემემძლო გაღატაკებთა და შეგბოსიცოცხლე, მაგრამ ესე ყველა გამოჩენილობა თვალში სულ არაფრად მოდიოდა, რადგან ვხედავდი ოსმალების უსამართლობას, მძლავრობა მარცვა-მგლეჯელობას, დამატკიელობას და ჩემს ტკბილ სამშობლოს უკუდურეს აოხრებას, გატიალებას!

ი. ჭავჭავაძე. თუნდ დროთა ბრუნვას ერი განეყოს, დაერღვიოს, მაგრამ მაინც რღვეულთა შორის იღუმალი მიმზიდველობა იმოდენად სწავლებს, რომ სამყოფია ზოლმე ერთი რაიმე შემთხვევა, რათა იფეთქოს, იშლინოს დაძინებულმა ისტორიამ და ერთსულობამ, ეროვნულობამ თავის ძლიერი ფრთა გაშალოს. ამ დღეში ვართ დღეს ჩვენა და ოსმალეთის საქართველო.

შ. ხიმშიაშვილი. 1853 წელს ომიანობისა, ცოტა რამ იმედი მომეცა გამწობად, აგერ ახლა გამოვალ თურქეთის ქვეშევრდომობისაგან, ჩემი

ნებსა და ჩემს ქვეყანასაც გამოვიხსნი იმათ მტარვალობისაგან
ბულ რუსეთს შევეერთდები-მეთქი, მაგრამ, საუბედუროდ, ყოველი საშუა-
ლო გამიწყდა, გზა-კვალი დამეხშო, ყოველგნით ფოლხი მომადგა და ხელი
მომეცარა... ხელახლა უნდა ვცადო ბედი, იმიტომ ჩამოვედი ახლა თბილი-
სში.

ი. გოგებაშვილი. ხომ კმაყოფილი ხართ? ბევრს ვაიცნობდით.

შ. ხიმშიაშვილი. დაუუახლოვდი თბილისის სხვადასხვა წინებულ პი-
რთა, თავადთა და აზნაურთა... ისეთი საგრძნობი შთაბეჭდილება მოახდინეს
ჩემს სულში, რომ ვერასოდეს დავივიწყებ იმათ დიდ მოკეთობას.

ი. ჭავჭავაძე. ჩვენს სამაგალითო მამა-პაპებს, სხვათა შორის, ერთი
დიდი ღირსებაცაა პქონდათ — მტრის და მოყვარის პასუხასგება, ვისთანაც
კი რამ კეთილი დაუნახავთ, ერთი ათასად გადაუხდიათ.

შ. ხიმშიაშვილი. გმადლობთ. თავადო, შესანიშნავადაა ნათქვამი.

ი. ჭავჭავაძე (იცინის). მე ნუ მიხდით მადლობას, ეს სიტყვები აკაკი
წერეთელმა თქვა... სამწუხაროა, რომ მძლავრობამ, მუხთლობამ, ღალატმა,
მავით მოსიღმა საქართველოს ბედმა განგვაშორა ჩვენი ძმები — ერთად
სისხლის მღვრელნი, ერთად ღვაწლის დამდებნი, ერთად ტანჯულნი და
ერთად მოღზინენი.

ი. გოგებაშვილი. საუკუნეებს გაუვლია, რაც ეს ქვეყანა ოსმალის დაუ-
პყრია, ცდილობს, აქაური ქართველების დამორჩილებას, მაგრამ დახეუ ქა-
რთველი ტომების სიმტკიცეს, სამშობლო ენა, ხალხის ხასიათი, ჩვეულე-
ბანი, ცხოვრება ისევ ძველი, ქართველებისა აქვთ.

შ. ხიმშიაშვილი. აბა, სხვაგვარად როგორ შეიძლება!

ი. გოგებაშვილი. მთელი აჭარა მხოლოდ ქართველებით არის დასახ-
ლებული. აჭარელი მარდია, მხნე და გამბედავი, თოფ-იარაღი ძლიერ
უყვარს და მეტად მარჯვე მსროლელიც არის... (ილიას) შენი „იანიჩარი“
მაგონდება, ჩემო ილია.

ავერ რაზმიდან ისკუპა ყარაბაღულმა მერანმა,
შორსა გაჰფანტა თრთოლით ხმა მი!მა რაზტისა ჟღერამა.
მიჰქრის, მიფრინავს, მიჰქეჟავს, უკან მისდევს მტერისა ბუქი,
მასზედ ჰზის ივერიელი ჭაბუკი ვინმე ჩაუქა.

ი. ჭავჭავაძე. (აგრძელებს).

შვენოდა იგი ჭაბუკი ცხენზედა, ვით ალვა რგული,
მაგრამ მე მის მჭვრეტელს ნაღვლით ამერია სული, გული,
ვსთქვი, თუ ვისთვის შენ კისკასობ, ვისთვის იჩენ სიძარღვსა,
შენი რაა, რომ ამშვენებ შენს დამღუპველს ოსმალებსა.

შ. ხიმშიაშვილი. შესანიშნავად დაგიწერიათ, თავადო... ჩვენს ხალხ-
ზე ამაზე უკეთესს ვერაფერს იტყვი.

ი. გოგებაშვილი. აჭარლების ზნეობრივი თვისებები
ეს არის მოხუცებულის პატივისცემა, სტუმრის მიგება, ღირსულად
თავის დაჭერა, ზრდილობა, თავაზიანობა, ცნობისმოყვარეობა და ღელა-
ლაღი გამრჯელობა.

ი. ჭავჭავაძე. უწარჩინებულესნი მამანი, საღმრთო-საერო თხზულება-
თა მწერალნი ჩვენი ახლანდელის ოსმალის საქართველოს შვილნი და
მცხოვრებნი იყვნენ. პირველად ქრისტიანობამ სწორედ აქ მოიკიდა ფეხი.

შ. ხიმშიაშვილი. სწორი ბრძანებაა. აჭარაში ყველგან კაიგონებთ,
რომ ჩვენ ერთ დროს ქრისტიანები ვიყავით.

ი. ჭავჭავაძე. დღესაც იციან იქაურმა ქართველებმა, რომ ზოგის დედა,
მამა, პაპა ჯერ კიდევ მათს ხსოვნაში ქრისტიანები ყოფილან, ამბობენ,
რომ დღესაც ათისა თუ თორმეტის წლის ყმაწვილები საჩვენოში გადმოჰ-
ყავთო მოსანათლად, ზოგი ჩვენებურად ჯვარსაც იწერს, ოსმალების ილუ-
მლად თურმე.

ი. გოგებაშვილი. ჭეშმარიტად დიდებული ისტორია აქვს ამ შესანიშ-
ნავ კუთხეს.

ი. ჭავჭავაძე. ჩვენი ყოფილი ცხოვრება აქ აყვავებულა, ჩვენს სიცო-
ცხლეს იქ უჩქეფნია, ჩვენის სულის ძლიერებას იქ აღუმართავს თავისი
სახელგანთქმული დროშა. სწავლა, განათლება, მამულისათვის თავგამოდე-
ბული სიყვარული თითქმის იქიდან ეფინებოდა ჩვენს ქვეყანას ერთ დროს.

შ. ხიმშიაშვილი. ერთ დროს კი, მაგრამ...

ი. გოგებაშვილი. ხალხი დღესაც სასოებით დაიარება თურმე აქაური
ეკლესიების ნანგრევებში და შესაწირავიც მიაქვთ. იმათ ახსოვს, რომ ჩვე-
ნი თანამოძმენი არიან. გიორგი ყაზბეგის ნათქვამი მაგონდება აჭარა-
ში მოგზაურობიდან. აი, სწორედ ბატონ შერიფთან რომ მიდიოდა სტუმ-
რად, სოფელ ღორჯომს რომ დავეშვით, შორიდან ნახირი დავინახეთო, თა-
ნაც პატარა ბიჭების გროვაც შევამჩნიეთ. მალე იმათი ჟივილ-ხავილა ცხი-
ლად მოგვესმა. აჭარლები პირველად ენახე და ვფიქრობდი, ნუთუ ერთმა-
ნეთს თან რელად ელაპარაკებიან? ნუთუ საქართველოს არსება აჭარაში
გაქარწყლებულია? ბოლოს ახლოს მივედი და, ღმერთო ჩემო, თურმე ისევ
ქართველები ყოფილან, ბაღლები ქართულად ილანძღებოდნენ!

შ. ხიმშიაშვილი. სასიამოვნოა თქვენგან ყველაფერი ამის მოსმენა. მა-
გრამ ხომ უნდა ეშველოს საუკუნეებით უწყალოდ ტანჯულ ჩემს ხალხს?

ი. ჭავჭავაძე. პირადად თქვენაც, ბატონო შერიფ.

შ. ხიმშიაშვილი. რკინის გალიაში შემწყვდეული ვეფხეის ძღვომარეო-
ბას ჰკავს დაახლოებით ჩემი მდგომარეობა, მუდამ ვცდილობდი ჩემი თა-
ვის და ჩემთა მოძმეთა გამოხსნას, ჩემი ქვეყნიურთ, თურქეთის ხელი-
დან და რუს ხელმწიფის ქვეშევრდომობაში შესვლას, როდის მიფარველო-
ბაში იყვნენ დიდი ხნის მიღმა ჩემი. უმრავლეს საყვარელ მოძმეთა მხარე-
ქვეყნები: იმერეთი, ქართლი, კახეთი, მესხეთის მცირე ნაწილი და სხვა.

ი. გოგებაშვილი. ბატონო შერიფ, ბოდიშს გიხდით, მაგრამ მერცხლის
სა და ძეცხვარის არაკს ზომ არ წააგავს თქვენი მცდელობა?

შ. ხიმშიაშვილი. რა არაკზე ბრძანებთ?

ი. გოგებაშვილი. ზამთარი მიწურული იყო. ერთი მერცხალი დაწი-
ნაურებულყო, ადრე მოვიდა ჩვენს ქვეყანაში და ჭიკჭიკი მორთო. მეცხვა-
რეს ეგონა, ეს არის გაზაფხული დადგაო და ცხვარი გაკრიჭა, მაგრამ მეო-
რე დღეს დადგა სიცივე, მოვიდა თოვლი და გაკრიჭილი ფარა სულ
კაწვევია. მაშინ ჰეცხვარემ თქვა:

— ახლა კი მიეხვდი, რომ ერთი მერცხლის ჭიკჭიკი გაზაფხულს
ჯერ მოიყვანსო.

შ. ხიმშიაშვილი. ჩემამდე კიდევ სხვა მერცხლები იყვნენ, ჯერ კიდევ
ჩემი დიდი წინაპარი სელიმ ხიმშიაშვილი იბრძოდა საქართველოსთან დაბ-
რუნებაზე, მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა მეფე ერეკლე მეორესთან, სო-
ლომონ მეფესთან, სხვა წარჩინებულ ქართველებთან... გაუგეს და შეიპყრეს,
როდესაც ოსმალები თავს ჰკვეთდნენ, სელიმს ასე უთქვამს: მე მჭრით
თავს, მაგრამ გეტყვით, რომ გურჯისტანი სამუდამოდ ოსმალოს არ შერჩე-
ბა. ამის ხსოვნას მე ჩემს შვილებს ვუტოვებო... რასაკვირველია, ისეთებაც
იყვნენ, სულ სხვანაირად რომ ფიქრობდნენ, ამის დაფარვაც არ არის სა-
ჭირო... ზნეობრივი საშინელი გარყვნა, განებივრება, ავგულობა, მეთა-
ველობა, სიხარბე, მგლეჯელობა, მოსისხლეობა, ჭრა, კვლა და მისთანა ღუ-
ჭავდა ჩემს ქვეყანას... განა მოიპოვება ყოველთვის სადმე იმისთანა ერთგუ-
ლი მეგობარი, რომ შენი ხვაშიადი მიანდო, პატიოსნად შეინახოს და არ
გავთქვას?... როგორც კი შეიტყვეს ჩემი წამოსვლა თბილისში, მეორე დღე-
სვე მისულან სხალთას და ჩემი სახლ-კარი გადაუწვიათ, შემიტყვეს, რომ
თვალი აქეთკენ მეჭირა და ძალიან განზე მიყურებდნენ...

ი. გოგებაშვილი. წუთისოფელი უღმობელია, ტკბილთან ერთად ბევ-
რი მწარეც უნდა შეგვახვედროს, მგონი, უკვე დროა, ბატონი ილიას ნათქ-
ვამიც გავიხსენოთ.

მას ნულარ ვსტირით, რაც დამარხულა,
რაც უწყალოს დროს ხელით დანთქმულა.

ი. ჭავჭავაძე.

მოციკლათ წარსულ დროებზედ დარდი,
ჩვენ უნდა ვსდით ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოლობი,
ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს.

შ. ხიმშიაშვილი, კაი იქნება, ბატონებო, აჭარლებიც ქართველებთან
იყვნენ შემოერთებული, მაგრამ თუ იგი არ მოხდა, საცა უნდა იქნეს, ვინა-
ტროთ, ზედნიერად იყვნენ. განათლება სჭირდებათ, ბატონებო, იმათ.

ი. გოგებაშვილი. განათლება, რასაკვირველია, დიდი ძალაა. **მ. ზიძშიაშვილი.** ახალგაზრდა კაცები ხართ, განათლებულნი, მაგრამ გაიცანით, ზოგიც აქ მოიყვანეთ, სკოლა გამართეთ, ასწავლეთ... და ასეც უნდა... აბა, რა ძმა ხართ, თუ ისე დატოვებთ... ღმერთმა ქნას, მეცა და ჩემთა მოძმეთაცა საქმით დაგვემტკიცებინოს ჩვენგან მოსალოდი კეთილმოზილური მოქმედება, შევერთებულებოდეთ მტკიცედ ძმურად ჩვენს დიდი ხნის დაშორებულ ძმათა სულითა და გულით ყოველ კეთილგანწყობილებათა, ხელი-ხელს მიგვეცეს და გარდაგვედგას ის გმირული ნაბიჯები, რითაც განიქმული იყვნენ ჩვენი წინაპრები საქვეყნოდ.

ი. გოგებაშვილი. ღმერთმა გისძინოთ, ბატონო შერიფ!

ი. ჭავჭავაძე. დიად, ბატონებო, ხვალე დღევანდელს უნდა სჯობდეს, მერმისი აწინდელს. კანონი განვითარებისა და ბედნიერების იმედისა ამაშია და სხვა არაფერში. ხვალე არ უნდა ჰგავდეს დღევანდელს, თუ კაცს პროგრესი, წინსვლა ადამიანისა ფუჭ სიტყვად არ მიჩნია.

ი. გოგებაშვილი. მე მწამს ხვალინდელი ბედნიერი დღისა!

ი. ჭავჭავაძე. ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შეკუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ და ქართველი ჩვენდა სასიკადულოდ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისსა და დიდი ხნის განშორებულ ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თავის პატიოსან და ღმობიერ გულზედ მიიყრდნობს თვალში სიხარულის ცრემლმორეული ქართველი და თუ ამისათვის საჭიროა, რომ სიხარულის ცრემლის უწინარეს ჯერ ჩვენი სისხლი დაიღვაროს, ნუთუ ქართველი უკუდრეკება და თავს არ შესწირავს მას, რისთვისაც ორი ათასი წელიწადი თავი უწიოვს ჩვენთა დიდებულ მამა-პაპათა?

(სინათლე თანდათან ქრება).

წამყვანი. 1877 წლის 12 აპრილს დაიწყო რუსეთ-თურქეთის ომი, ერთი წლის შემდეგ ლონდონის გაზეთ „ტიმსში“ ბათუმიდან გამოგზავნილი ასეთი ცნობა დაიბეჭდა. (კითხულობს). „ბათუმის ასაღებად რუსებს ორი გზით მოდიან — მდინარე ჩოლოქიდან და არდაგანიდან“...

რუსეთ-თურქეთის სამი ომის განმავლობაში არ მომხდარა ისეთი სისხლისძღვრული შეტაკება, როგორც ციხისძირის ბრძოლაში მოხდა. მარტო აქ დაიღუპა 2.000-მდე რუსი ჯარისკაცი და ქართველი მილიციელები. გაზეთი „დროების“ კორესპონდენტის სიტყვებით, „ისეთი ბრძოლა ყოფილა, მსგავსი არც ჩვენს სიცოცხლეში მინახავს და არც ძველი კაცებისაგან გამიგონიაო“.

1878 წლის 25 აგვისტოს დამარცხებულმა დევრიმ-ფაშამ ბათუმის ვასალები გამარჯვებულებს გადასცა.

(იხვე „ივერიის“ რედაქცია. ილია ჭავჭავაძე და იაკობ გოგებაშვილი).

ი. ჭავჭავაძე. ჩვენი ძმები, ჩვენთან ერთად მებრძოლი „შავის ბედისა“.

ჩვენი გმირების ბუდე, ჩვენის უწინდელის განათლების და სწავლის გზაა. ჩვენი ძველი საქართველო დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა!

ი. გოგებაშვილი. ბერლინის ხელშეკრულებამ ჩვენ ერთი დიდი სიკვდილი შეგვძინა და ამ მხრივ 1878 წელი ჩვენთვის ფრიად ღირსსახსოვარია, თუმცა ძალიან ძვირად დაგვიჯდა ყოველივე ეს.

ი. ჭავჭავაძე. წარსულმა ომმა ბევრი სისხლი დანთქა ქართველებისა, ბევრმა ვაჟკაცმა დასდო თავი, ბევრმა დაღვარა სისხლი, ბევრმა ჩვენმა ოფიცრობამ თავისი ყმაწვილკაცობის დღენი დალია ამ ომში. ბევრი დაიხოცა სახელოვანის სიკვდილით, და მათი სახელი არც კი არავინ ახსენა და აღარა...

ი. გოგებაშვილი. ამ ომმა დიდი ხნის დაშორებულნი ძმანი ისევ ერთმანეთს შეგვყარა, ამ დიდ საქმეს ძმათა შეერთებისას ჩვენი საკუთარი სისხლი გადაესხა. ქართველი ხალხი არასოდეს დაივიწყებს დაღუპულთა ხსოვნას.

ი. ჭავჭავაძე. სწორედ მაგ საკითხს ვუძღვნი ჩემს წერილს ხვალინდელი „ივერიის“ სამინაო მიმოხილვაში... ახლავე წავიკითხავ. (კითხულობს). „თქვენ საცა ჭირი იყო, პირველნი იყავით, და საცა ლხინი იყო, უკანასკნელნი... სახელი და დიდება თქვენც, რომელნიც ბედმა სიკვდილისაგან გიხსნათ, რომელთაც აჩვენეთ ქვეყანას, რომ ვაჟკაცობა ქართველებისა უქმი სიტყვა არ არის.“

ამ ომში, საცა ამოღენა მსხვერპლი მოიტანა ქართველობამ, ამოღენა ძალ-გული და ვაჟკაცობა გამოიჩინა, ამ ომმა ამდენის ხნის დაშორებული ძმანი ისევ ერთმანეთს შეგვყარა... ამ დიდ საქმეს ძმათა შეერთებისას ჩვენი საკუთარი სისხლი ზედ გადაესხა... ნუთუ უსისხლოდ ჩვენი ბედი არ გვიდმოგვს?“

ი. გოგებაშვილი. შესანიშნავად დაგიწერიათ. ახალშემოერთებულ ძმებს არ უნდა მოგაკლოთ ჩვენი ყურადღება.

ი. ჭავჭავაძე. ყოველი მხრიდან ისმის, რომ ჩვენი გომძენი — აჭარლები ძალიან ცუდ მდგომარეობაში არიანო. ყური დაუგდე, რას გვწერს ქედდან აბდულ მიქელაძე.

წამყვანი. აბდულ მიქელაძე ერთი ქართველი პატრიოტთაგანია, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა აჭარის მოსახლეობის ეროვნული თვითშეგნებას გაღვიძებაში.

თავისი ქვეყნის ერთგულ შვილსა და საქართველოს გაერთიანებისათვის მებრძოლს, სისტემატური ურთიერთობა ჰქონდა ილია ჭავჭავაძესთან, ზაქარია ჭიჭინაძესთან, იაკობ გოგებაშვილთან და სხვა ქართველ მოღვაწეებთან.

(განათდება სცენის მარცხენა მხარე, სადაც ა. მიქელაძე დგას

წერილით ხელში და კითხულობს).

ა. მიქელაძე. დიდად პატივცემულო ბატონო ილია გრიგოლის ძევ!

აჭარლებს, ყოველთვის დიდი იმედი ჰქონდათ მისა მომდევნო ქრისტიან ქართველებისა, სწამდით, რომ ისინი გაჭირვების დროს ყველაფერს დაიწყებდნენ და ძმურად ხელს გაუწვდიდნენ თბილ აჭარლებს. ცოდვა გამხელილი სჯობს: ბევრი მაჰმადიანი ქართველი და ბევრი ქრისტიანიც ფიქრობდა, რომ ჩვენ ერთურთზე დაშორებული ვიყავით, ეროი-მეორის სიყვარული განელებული იყო, მაგრამ ჭირმა დაგვარწმუნა, რომ ჩვენს ძმებს უხიბოთ ყვეარებივართ.

ი. გოგებაშვილი. რა კარგად დაუწერია.

ა. მიქელაძე (აგრძელებს კითხვას). ქართული გაზეთის მოსვლა ისე გვიხარია, როგორც დღესასწაულისა. გაზეთში ვკითხულობთ, თუ რა თანაგრძნობით შეხვდნენ ქრისტიანი ქართველები ჩვენს უბედურებას. ვგებულობთ, რომ ყველა კუთხეში მყოფი ჩვენი ძმები შემოწირულობას აგროვებენ.

ი. გოგებაშვილი. ჯერჯერობით არც ისე დიდია ეს შეწირულებანი.

ა. მიქელაძე. (აგრძელებს კითხვას). ვიცით, რომ ამ შემწეობით ჩვენი დახიცილი ძკვდრები არ გაცოცხლდებიან, ჩვენი ნამუსის შემბლაღავი არ დაისჯება, ნალიები სიმინდით არ გაივსება, მაგრამ თითოეული კაპიცი, ქრისტიანი ქართველების მიერ ჩვენთვის გადადებული მილიონია, თითოეული თანაგრძნობის სიტყვა ჩვენთვის მალამოა, გვწამს, რომ ეს თანაგრძნობა უფრო იმატებს, მეტად შეგვაკავშირებს.

ჩვენ ერთნი ვართ, დღეს ჩვენებური კაცისა და ქალის თვალები თქვენსკენ იცქირება, თქვენი მლოცველია და თქვენგან მოელის ხსნას.

ი. ჭავჭავაძე. აბა, ქართველობავ, ახლა შენ იცი, როგორ დაანახებთაჲს ახლად შემოერთებულ ძმებსა! ახლა შენ იცი, როგორ დაუძტკიცებ ქვეყანას მამა-პაპათა ანდერძს: „ძმა ძმისთვისა და შავი დღისთვისა!“ იმედი გვაქვს, რომ ყველაფერში გულუხვი ქართველი ქველის საქმეში უფრო გულუხვობას გასწევს და არ დაიზარებს გაჭირვებულ ძმათათვის შესაწირავს.

ი. გოგებაშვილი. ძმებს ძმურად უნდა დაეხმად ყველგან და უნდა იმათთვისაც ვიზრუნოთ, როგორც ჩვენთვის.

ი. ჭავჭავაძე. ქედა ხომ ისეთ დღეშია, მაგრამ უფრო მეტად ქობულეთელები ყოფილან საშინელ გაჭირვებაში. ამაზე გულო კაიკაციშვილი გვატყობინებს.

გ. კაიკაციშვილი. (კითხულობს).

თქვენო კეთილშობილებავ,

ძიავ ქართველო მეგაზეთე!

შე მინდა, ძიავ, შეგატყობინო ჩვენი ქობულეთის ამბავი, მარა ქართული წერა-კითხვა პაწაის მეტი არ ვიცი და იგიც, ძიავ, ზებია მასწავლა პაწიობისას და შეშინია, კარგად ვერ მოგახსენო.

აილა, ძიავე, ჩვენი ქობულეთის საქმე გლახათ არის, ხალხი სუნთლავდნენ, სიმაღლეს არ გვაქ. არ გვაძლავს ვინმე.

ქობულეთში წერა არ ვიცით, კითხვა, კლასი არ გვაქ, ხელობა არ ვიცით, არც ვინმე გვასწავლის, მარტო პაწაი სიძინდის და ღომის მუშაობა დაგვჩნა ხელში. ამით მარტო რა ვქნათ, თუ სული დავიპუროთ, თუ ტანუხს ჩავიცვათ?

ი. ჭავჭავაძე. აბა, ახლა წარმოიდგინეთ ეს ფოტოგრაფიები რამდენად გაძლიერებული უნდა იყოს იმ კაცის თვალში, რომელსაც მაგ კიფაშია ჩაუბრუნდნო და გვერდით ხედავს თავის ძმის, რომელსაც შეველა ცოტა თუ ბევრად შეუძლია და არ შევლის, ქართველობავ, ნუ იქმ მაგ სამარცხვინო საქმეს... რელი გაუწოდე შესს ძმებსა და დებსა, რომელნიც დღემდის შენთვის დაკარგული იყვნენ და რომელნიც დღეს შენათვე მოვიდნენ.

გ. კაიკაციშვილი, ჩვენი ქობულეთის ხალხი შეწუხებული არის, იმიზეზა, რომ ზოგიერთი მცხოვრები ახლა ემშვიდობება თავის ქვეყანას და იმიზეზა, რომ ჩვენს სიცოცხლეს არ აქვს სახელი, ჩვენი ხარი, ძროხა, ცხვარი, ხაჭაპლი, პური გაფუჭებულია და მიაქვან.

ი. გოგებაშვილი. მუჰაჯირობა დიდი უბედურებაა მაგ ხალხისათვის, ბევრი გააქცია თავისი ქვეყნიდან, უცხოეთში გადახვეწა.

ი. ჭავჭავაძე. რათ მიღბის ხალხი? მერე როგორ მიღბის! სულ ყველაფერს სტოვებს, რისთვისაც თავს აკლავს ხოლმე მთელი თავისი ძლენი. რისთვისაც იღვწის და ამ წუთისოფლის ტანჯვას ითმენს. რაც უკვარს, რასაც შესტრფის, რასაც შეჭხარის, რასაც დღესასწაულობს, — დიად, სტოვებს და მიდის სად? — ოსმალეთში!

ი. გოგებაშვილი. მაგათ ოსმალები აბრეივებენ.

გ. კაიკაციშვილი. ღერეში-ფაშამ გამოგვიცხადა, რუსეთს დარჩა ქობულეთი და ბათუმიო, თქვენც წამოღით ჩვენი ხარჯითო. მიდის ზოგიერთი პირები...

ი. ჭავჭავაძე. მაგ საქმეში მარტო ოსმალებს არ მიუძღვით ბრალი. დარწმუნებული ვარ, წერძნელში იმის ნახევარიც არ უნდა იყოს, რა საცოდაობაც აჭარას და ქობულეთს მიაღდა ომის გამო, აოხრება ტყეებისა და მიწდვრების, წვა და ბელვა სოფლებისა, დაწიოკება ხალხისა, გადახვეწა ზარდაცემულთა მცხოვრებთა. წარამარად დაღუპვა ხალხის ქონებისა, სიკვდილი და სისხლის ღვრა იმისთანა უბედურებაა, დიდხანს ვასტანს და დიდხანს იქნება საგრძნობელი, თუ მთავრობა ეხლავე ხელს არ შეუწყობს ხალხსა.

ი. გოგებაშვილი. ყველაფერთან ერთად სწავლა-განათლების საქმეც უნდა მოკვარდეს.

გ. კაიკაციშვილი. ძიავე მეგაზეთევე, 156 ნუმერში მიგიღიათ ჩვენი თხოვნა, ვაზეთს ვიგზავნიო. მაღლობელი ვარ, ბატონო. ასეც თქვენ შემისწორეთ, კარგი თქვენ დასძინეთ რაცხა და დამიბეჭდეთ.

გამოუდივართ ოსმალის ხელიდან, ენახოთ თქვენა მებრძოლთა რაგ-
რია.

ი. გოგებაშვილი. კუთხეს, რომელსაც გული კაიკაციშვილისთანა ზალ-
ხი ჰყავს, გადაგვარება არ უწერია.

წამყვანი. გაივლის ერთი საუკუნე და გიორგი ლეონიძე იტყვის:

თუ აჭარა აღსდგა მკედრეთით,
თუ აჭარა ფიქრობს საღად,
ამის მიზეზთაგანია,
რომ აქ გვყავდა გულო-აღა!
აი კაცი! ვეფხვი კაცი,
თუმცა გული დაიღალა,
ჩვენ მის სახელს დღესაც ვხმარობთ
ქართველობის იარაღად...

წიწამური

მე ამ მიდამოს თავს არ ვეწვლევი
და არ მახარებს მისი ცისკარი;
ასე მგონია, მაწვიმს ცრემლები
და გულში მხვდება ცივი ისარი.

ჩაუქრობელი ცეცხლი მედება,
ამღევნებია შური მზაკვრული,
ძარღვებში სისხლი შემიდედება,
ვიწრო წარსულში გადაკარგული.

გაისისინებს ბერდანის ტყვია,
მზე შავ ღრუბლებში მილულავს თვალებს
და საქართველოს წუხილი მიაქვს
წიწამურიდან მოვარდნილ ქარებს.

ჭოტი კივილით გაავსებს ხრამებს,
ველზე ყაყაჩო ჩააქრობს კოცონს
და ჩამოწვება კვიმატი ღამე,
ისეთი შავი, ეშმაკს რომ მოსწონს.

აქ არ ცილებს ცა მეწამული
და არ გალობენ ცისკრის ჩიტები.
შემეცოდება მე წიწამური,
შემეცოდება და ავტირდები.

ფიქრები ბაზალეთის
ტაასთან

ბაზალეთის ტბის ძირას
ოქროს აკვანი არისო...

ი. ჭავჭავაძე.

ნამგალა მთვარე
ცაზე ისევ აღმასებრ ბრწყინავს,
ოქროს აკვანი
ირჩევა და იმ ყრმას არ სძინავს.

ფირუზისთვალა
თაღს ევლება ციდან ნათელი,
ო, რა საამოდ
ანთებულია ერის სანთელი.

აქ საქართველოს
მარგალიტი თვალს ახამხამებს,
ტბა ემბაზივით
ცის ლაუჯარდში მზისებრ კამკამ-
მებს.

ოქროს აკნიდან
მზეჭაბუკთა მზერა იფრქვევა,
გულში რომ ბუდობს
ივერიის ფერად ფიფქებად.

ჩანს თეთრ ნისლებად
ქართლის დედის ტურფა მანდილი,
ბაზალეთის ტბის
ზღვა-წალკოტი — ატმის ყვავილი,

ტყე ალუბლების
მოკრძალებით ფრთებს
აშრიალებს,

„სხვა საქართველო
სად არისო“, — ხმები წკრალეbs.

რამდენ ვაებას ჩაუვლია,
რამდენ ქარ-წვიმებს,
ქართლის დედები
აქ უზრდიდნენ
მამულს არწივებს.

ბაზალეთის ტბა
ერის ცრემლად გადამლილია...
საქართველოზე
სიტყვას ამბობს
დიდი ილია.

ცოდნის ტაძარი

ოცნების თვალთ ვვარელი მოჩანს,
აქორრილ ტყე-ველს სიო დაჰხარის,
ნეტავი, ახლა შეეძლოს მგოსანს
ცოდნის ტაძრები ნახოს აჭარის.

როცა წკრიალებს, სიხარულს გვმატებს
ყოველ ცისკარზე სკოლის ზარები,
მიუხარიათ ერთად კუდრაჭებს
ტკბილი საუბრით და მოკრძალებით.

ბათუმში თოთქოს ახლაც გაისმის
ერის თავკაცის სიტყვა ქართული,
ამბობდა, სკოლა უნდა გაიხსნას,
მთებს გაჰყურებდა ფიქრში გართული.

ახალ დრო-ჟამის ცოტნე, პაატა,
თამარი, დალი, გულო, ნათია
დღეს ღვაწლს იმეიან მამა-პაპათა —
ცოდნის ლამპარი ყველგან ანთია.

იმ სასწაულებლის რეკენ ზარები,
აჭარაში რომ გახსნა ილიამ,
გაღებულია სკოლის კარები
და „დედაენა“ გადაშლილია...

შოთა შოთაძე

პ ო რ ტ რ ე ტ ი

წიგნიდან „სამართველოს გოლგოთა“

არა მარტო ტკილ ხმათათვის
გამომგზავნა ქვეყნად ცაშა.

ი. ჭავჭავაძე

როცა ილია ჭავჭავაძის პიროვნებაზე ვფიქრობ, ყოველთვის ერთი შეუსაბამო მოვლენა მიდვას თვალწინ. ის, ვისაც დიდი ღმერთის საკურთხეველმა მღელვარე სიცოცხლე არგუნა, თითქმის ყველა სურათში ოლიმპიური სიმშვიდითაა მოსილი. მიუხედავად ამისა, ძნელზე ძნელია მისი სრულყოფილი პორტრეტის წარმოდგენა. ამ თემამ ტომები მოიცვა, მაგრამ, როგორც ჩანს, ისინი ვიწრო აღმოჩნდა იმ შთამაგონებელი შტრიხებისათვის, ილიას პიროვნული სამყარო რომ იტევს. სურათები, რომლებიც ჭერ კიდევ ბავშვობის უამს შემოვიდა ჩვენს ცნობიერებაში, ღვთაებრივი ძალმოსილებით მოქმედებს ჩვენზე, თანაც იდუმალი ზეშთაგონებით არის მოსილი, თითქოს ფრესკულ ხელოვნებასთან გვქონდეს საქმე. მარადიული ნათელი აფენია მის მაღალ და ფართო შუბლს. იგი იალბუზის სიდიადეს ასხივებს ჩვენს თვალწინ, არა როგორც მწვერვალისათვის შორეულსა და მიუწვდომელს, ცივსა და უკარებას, არამედ მშობლიურსა და თბილსახსოვარს, მიუწვდომელივით სანატრელს და სანატრელივით ახლობელს. ერთი კია, რომ იალბუზისებრი სიმაკცრეც თან ახლავს ამ ნათელსახილავს. მისი მკაცრი პროფილი ძალიან ბევრმა შენიშნა, მათ შორის ლიტერატურის კლასიკოსებმაც. ცხადია, მათი ხედვა უფრო ბევრის მომცველია. თუ აკაკის მაღალ შუბლს მარადიული და სპეტაკი თოვლით მოსილი მთების სითერთე აცისკროვნებს, ილიას ორად გაყოფილი ხშირი თმა ბიბლიურ იერს აძლევს. მისი სახით ხშირად თვალისათვის მიუწვდომელი ანუ ელინური გმირი წარმოგიდგება. ელინური მონუმენტურობა და ბიბლიური ზეშთაგონება მისი მუდმივი თანამგზავია. ისიც რეალურია, მიქელანჯელოს მოსეს რომ შეადარებს. მისი მძლე და მონუმენტური სახის ნაკვთები უთუოდ აღძრავს ამგვარ ფიქრს. აქვე შევნიშნავ, რომ მონუმენტური მხოლოდ საგნის ფიზიკურ სიდიდეს როდი გამოხატავს, ამაში ძალმოსილებაც და მაღალი შინაარსიც იგულისხმება. სიტყვამ მოიტანა და „შინაარსი“ ხომ ილიამ შემოიტანა ქართულ ენაში.

ყველასათვის თვალშისაცემია ილიას არისტოკრატიული იერი. ასეთი იყო პეტერბურგელი სტუდენტი, დუშეთის მაზრის მომრიგებელი მოსამართლე, სათავადაზნაურო ბანკის თავმჯდომარე და სახელმწიფო საბჭოს წევრი, ასეთი იყო მშობლიურ ყვარელში

თუ საგურამოში, ილიაობას რომ იხდიდა, ასეთი იყო 1907 წლის 30 აგვისტოს ილია საგურამოსკენ მიმავალი. უკვე სამოცდაათს მიღწეული, ოდნავ ჯანგაბეხილია, მაგრამ მის სულის არ უგრძნია წელთა სიმძიმე.

„სხვისი არ ვიცი და მეც, — ამბობს იგი, — თავის დღეში ნუ დამაბეროს, ღმერთმა ცხოველმყოფელი სიჭაბუკე არ მომიშალოს... სიჭაბუკე ბუნებითად წარმავალია. მოკლე ხნით მოსული სტუმარია, დილით მოვა და საღამოთი მიდის და, როგორ შეიძლება ადამიანს სამუდამოდ შეჭარჩესო, მეტყვიან? მართალი ბრძანებაა. სიჭაბუკე მოკლე ხნის სტუმარია. ხოლო ვიკითხოთ: ვისთვის და რისთვის? მარტო ხორცისთვის. დროთა ბრუნვა მარტო ხორცს ერჩის, ხორცსა სძლევის. ხორცსა მაგისთვის არც ფარი აქვს, არც ხმალი. ადამიანი ხატებაა ღვთაებისა განა ხორცითა? ადამიანს ხორცის გარდა ერთი რამ სხვა მოჰმადლებია, რომლითაც იგი ადამიანობის ვით კერძო ღვთისა. ის ერთი სულია გულია, უქცობლობის ნიჭით და ღონით დალოცვილი“. ამ სიტყვების ავტორმა უქცობი სული და გული ბოლომდე შეინარჩუნა ისე, რომ მის ნათელს სხვებსაც უზიარებდა, ქვეყნისა და ხალხის სამსახურში ყელამდე ჩაფლული წვეთ-წვეთად ხარჯავდა და ასევე წვეთ-წვეთად, წვეთა და დაგვით აგროვებდა და აღუღაბებდა ეროვნული ხასიათისა და სულის სიმტკიცეს.

მაგრამ ამ პორტრეტისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია მწერლის მიწერილი ცხოვრება, რადგან ადამიანისათვის „არაფერი ადამიანური უცხო არ არის“. ილიამ ზედმიწევნით კარგად იცის საკუთარი თავის ფასი, რაც ამპარტავნობად არ უნდა მივიჩნიოთ. კარგად არის ცნობილი მისი სამიჯნურო რომანიც. ყველგან და ყველაფერში ზომიერი იყო, სუფრის თავში იჯდა თუ „პარტიტულ კლუბში“ კარტს თამაშობდა, მეგობართა წრეში საუბრობდა თუ საზოგადოებრივ საკრებულოში გამოდიოდა, მისგან შორს იყო ეგოცენტრული აფექტები. ყოველთვის აწონილი სიტყვა ჰქონდა და რკინის ლოგიკის პატრონი იყო. ეს ყველაფერი ძალუმაღ იგრძნობა როგორც ფოტოსურათებსა და ცხოვრების წესში, ასევე შემოქმედებაში. მისი თვალწინაცემი გულჩათხრობილობაც ბავშვობიდან მოკიდებული ცხოვრების პირობებით იყო განსაზღვრული, უთქვამს ექვთიმე თაყაიშვილისა და ნიკო ცხედაძისათვის, „მე დარდიანი ადამიანი ვარ, მაგრამ ჩვეულებად არ მჭვს. რომ ჩემი დარდები სხვას გავუზიარო, მევე ვიკლავ გულშიო“. პირად ინტერესებს და განწყობილებებს მუდამ საზოგადოებრივს უმორჩილებდა. როცა საქმემ მოითხოვა, იგი თავისი ნებით გადადგა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარეობიდან, რომლის დამაარსებელიც და სულისჩამდგმელიც თვითონ იყო.

ილიას ხედვა ვიწუალურია, მაშინაც, ბატონყმობის სურათებს რომ ხატავს და მაშინაც, როცა „ქვათა ღაღადს“ წერს.

მას ხელს როდი უშლიდა თავისი არისტოკრატიული წარმომავლობა სულით დემოკრატი ეოფილიყო. მიუხედავად ამისა, ე. ი. დემოკრატიულობისა (ამ სიტყვის ფართო გაგებით), მთავრობის უმაღლეს წრეებში მიღებული კაცი იყო. მას არაერთხელ უშუაშადგომლია მეფისნაცვალ ვორონცოვთან საზოგადო საქმეებზე, მაგრამ მთავარმართებელ გოლიცინთან მწყრალად ეოფილა, რადგან, თანამედროვეთა გადმოცემით, იგი თურმე უხეში „საღდაფონი“ იყო. მან საქართველოში ისე დაასრულა თავისი კარიერა, რომ ილია ვერ გაიცნო, თუმცა ამისი სურვილი ჰქონდა. ერთხელ აჩვენა მისმა ადიუტანტმა თეატრის ლოჟაში მყოფი პოეტი. გოლიცინს ბინოკლით შეუხედავს და უთქვამს — „შესანიშნავი თვალები აქვს, უსათუოდ ქვეიანი კაცი უნდა იყოსო“. ილია რომ ქვეიანი კაცი იყო, ამას გოლიცინის დასტური არ ჰქონდა. არც გოლიცინისათვის იყო საჭირო ილიას ჭკუა და გონება, რომლის „საქმით მეტყველ სულს“ დიდი ღმერთის საკურთხეველი წვრთნიდა. ანდა რა იცოდა მთავარმართებელმა, რომ ილიას არა მარტო შესანიშნავი თვალები, „ღმერთთან ლაპარაკის“ ნიჭიც ჰქონდა მომადლებული.

არ ვიცი, რამდენად მიზანშეწონილია ეს დეტალი ილიას პორტრეტის შტრიხისაფუძის სამაგიეროდ, დაბეჭდვითი მგონია, რომ მისი პიროვნული ძაღლის კარგი აუჯღლანაწინონება. ზოგ შეეძლო მთავარმართებელთან „ეთამაშა“ და თავისი საქმე ეკეთებინა. ილია ამისი კაცი არ არის. იგი სულ სხვა მასალისაგან იყო ნაგები. მისი იარაღი ჭიუტი პირდაპირობა იყო.

თუმცა მთავარმართებელ გოლიცინსაც შეეძლო თავად მასულობა ილიასთან და გა-
ცნობოდა. ერთხელ ილია ჭავჭავაძეს იონა მეუნაროს თვის უამბნია, რომ რაღაც შემ-
თხვევის გამო ბრაზილიის იმპერატორმა დონ-პედრომ შეუთვალა ვიქტორ ჰიუგოს, შენი
სხვა და გაცნობა მწადიაო. ამის საპასუხოდ ჰიუგოს მეფისათვის შეუთვლია: მე სადა-
რბაზოდ არავისთან არ დავდივარო. მაშინ იმპერატორმა და მისი ტახტის მემკვიდრემ
თვითონ ინახულეს დიდი მწერალი. ვიზიტის დროს, როცა მასპინძელმა „თქვენი უდი-
დესტულისობაო“, მიმართა მეფეს, უკანასკნელმა სიტყვა გააწყვეტინა მგოსანს და თავის
მემკვიდრეს უთხრა: შვილო ჩემო, გახსოვდეს, ვიქტორ ჰიუგოს გარდა, აქ სხვა უდიდე-
სტულისობა არ არისო. ამითი მინდა ვთქვა, რომ არც მთავარმართებელ გოლიცინს აწყვე-
ნდა ასეთი უცხტი, ცხადია, იმ შემთხვევაში, თუ იგი გულითადი იქნებოდა და არა
ხელოვნური თავმდაბლობით ნაკარნახევი.

როცა ილიას პორტრეტს წერ და მის პიროვნებაზე ფიქრობ, ზოგჯერ წინა პლანზე
გამოვლენ გაუთვალისწინებელი მომენტებიც. თუმცა არც იმისი თქმა მინდა, კოლუმბი
ინდოეთს ეძებდა და ამერიკა აღმოაჩინა-მეთქი, მით უმეტეს. მე არც კოლუმბი ვარ და
არც დიდ აღმოჩენებს ვაპირებ. ამ შემთხვევაში ვგულისხმობ, უკრაინელმა პოეტმა
ვიტალი კოროტიჩმა საქართველოს ტელევიზიით გამოსვლისას რომ აღნიშნა, — როცა
ილიას წიწამურთან თავს დაესხნენ, რევოლვერი თან ჰქონდა, მაგრამ არ უხმარია. რამ-
დენი დაწერილა წიწამურის ტრაგედიაზე, მაგრამ ამ დეტალისათვის დღემდე ყურადღება
არავის მიუქცევია. თუმცა თანამედროვეთა მოგონებებში აღწერილია, თუ როგორ გა-
მოიწვია დუელში დიდმა პოეტმა ნიკო ნიკოლაძე. ორივენი დამდგარან ბარიერთან და
სულ წამებოდა იყო დარწმენილი ტყვიის გავარდნამდე, რომ დუელი მორიგებით დამთა-
რებულა. თუ არა ბედნიერი შემთხვევა და წერილება, ვფიქრობთ, ილია დამარცხდებო-
და, რადგან იარაღი და კაცკლა არ იყო მისი საქმე. მის მიერ გასროლილი ტყვია მიზანში
ფერ მოხვდებოდა, უთუოდ აუკანკალდებოდა ხელი, მით უმეტეს ბარიერთან ცნობილი
საზოგადო მოღვაწე და მისი მეგობარი ნიკო ნიკოლაძე იდგა, რომელსაც 1878 წელს პე-
ტერბურგიდან წერდა: „პრომოთენობაში ნუ ჩამომართმევ. — და შენ მე პატივსა გცემ-
დი როგორც ნიჭიანს, რიგიანს, გამბედავს და დაუშრომელს მოღვაწესა, როგორც კაცსა,
რომელზედაც კაცური კაცის თვალი იმედით შეიწერდებოდა და რომელთანაც დამეგო-
ბრება და ერთად უდელში შეება სახარბიელოა...

„შენ ჩემს თვალში მაინც ისეთი კაცი ხარ, რომლის გულშიაც კაცი, თუ მოინახავს,
სადანს იპოვის...“

ამ ორი დიდი მოღვაწისა და მეგობრის ჩამოთვლილი დუელი უთუოდ გაახსენებს ნეთ-
ველს, თუ როგორ დაქრა პოლ ვერლენმა ჩხუბში თავისი მეგობარი არტურ რემპო
1888 წელს.

ილიასათვის მძლავრი იარაღი სიტყვა იყო. მის სიტყვას კანონის ძალა ჰქონდა, ამი-
რამაც უბატონოდ ხმის გამცემი არავინ იყო. იგი იალბუზივით ურყევად იდგა ქართულ
ინამდვილეში და ვერავითარი სეისმური რხევა ვერ ძრავდა.

როცა ერთმანეთს ვაღარებ მწერლის თანამედროვეთა მოგონებებში წარმოსახულ
პორტრეტსა და რეალურ ფოტოსურათს, გარკვეულ სხვაობასაც ვხედავ. წინააღმდეგო-
ბები თვით იმ პირთა მოგონებებშიც კი, რომლებიც წლების განმავლობაში ილიას გვე-
რდით მოღვაწეობდნენ. პოეტის პორტრეტთან ყველაზე უფრო ახლოს დგას სოფრომ

მგალობლიშვილის მოგონებაში წარმოსახული სახე: „ილია ჭავჭავაძე ისეთი ილიაშია მარტივად, კაცი თვალს ვერ მოაშორებ. მშვენიერი ფართო შუბლი, თმა, სმირი, როგორც ვიშერი, შუაზედ გაყოფილი და გრძლად დაშვებული კისრამდე... ტანით თუ მე პატარა კანს მიაგავს, მაგრამ, როცა ზის, ჰგონია ადამიანს, ხიზაბავრელის მხრე აქვს“.

დაკვირვებული თვალი იოლად შეამჩნევს, მის პორტრეტშიც კი, პლასტიკურ შტრიხებს. ოპტიმიზმა აღბეჭდილი მათში. მეტყველი სულის ათინათი დასათამაშებს თელ შუბლს და ანკარა თვალებს. მათში იმდენი სიბრძნეა ჩატეული, მთელ საუკუნო გასწვდა. უშუალო და ისეთი მოწიწების გრძნობა გეუფლება, რომლის მსგავსი იშვიათი თუ განუცდია. მასში შეიძლება წარმოიდგინოთ პოეტი, მოძღვარი, მხატვარი, პრეზიდენტი, დიპლომატი და სხვა ყველაფერი, სადაც მაღალი და თანაც ბუნებრივი ინტელექტუალობა და ასევე უსაზღვრო ინტელექტია საქმრო. მის შემხედვარეს უნებურად დარღვებში სისხლი კი არ გვეყინება, როგორც, ვთქვათ, ტოლსტოის სურათის ხილვას მოგვდის ზოგჯერ. პირიქით, მასში მოკავშირეს ვპოულობთ, რომელიც კეთილშობილურად განწყობით მოდის შენთან, ცხოვრების, სიცოცხლის აზრისა და ნათელი პერსპექტივის წინაშე გაყენებს, ეს არის უადრესად, თითქმის საგანგებოდ, განზოგადებული ქართული სახე, რომელიც ამოვარდნილია ჩვეულებრივობის კალაპოტიდან. მას პორტრეტული პროტოტიპი არ მოეძებნება არც წარსულში და არც მის შემდგომ ეპოქაში იგი ამ თვალსაზრისითაც უმემკვიდროა.

ვიზუალური ხედვისა და აზროვნების ხელოვანს ყურადღების ეპიცენტრი გადაეწევა სამყაროს მოუწყვსიერებელ მოვლენებზე, რომელთა დღის წესრიგში დასმა საკუთარ ძალების მობილიზებასა და თვითგამოსახვას გულისხმობს. ოცდასამი წლის ჭაბუკმა მან გნო ერთადერთ და სწორ გზას. და მაინც მგონის ნათელმზილველი სახე ყველაზე უფრო სრულყოფილად მის ნაწერებშია გამოსახული. მასაც შეეძლო ეთქვა ჭაბუკი ტოლსტოისთვის, დღიური არასოდეს არ მქონია, რადგან რაიმე სასარგებლოს ვერ ვხედავდი ამაში, იმ განსხვავებით, რომ ილიას არც სიჭაბუკესთან გამოთხოვების უამს მიუხედავად თავს ამ უარისათვის. იგი ჭიუხად მიიკვლევს გზას ღმერთის საკურთხეველისაკენ. ყველი გონივრული და გაბედული ნაბიჯი აახლოვებს მიზანთან. თუმცა ეს არ არის ჩვეულებრივი თვითმიზანი. ღმერთთან ლაპარაკი, უპირველესად მძიმე ჭვარია, რომელიც ძილშიც კი სიზიფის ლოდით ადევს მხრებზე და არ ასვენებს. ილიას არ უწყრია მშვიდი ცხოვრება, სულ ჭაფა, სულ ფიქრი, სულ ჭიდილი ზეშთაგონებასთან. ასეთ შემთხვევაში გალაკტიონი იტყოდა — „ჭავჭავაძე და მშვიდი?“.

ამ აზრს თითქმის ეწინააღმდეგება არტურ ლაისტის მიერ დახატული გარეგნულ პორტრეტი: „ილია მშვიდი და თითქმის აუღელვებელი იყო. იგი სხვების მიმართ ამუფავნებს თავის ძლიერ გრძნობებს, თავდაპირილი იყო როგორც სიამოვნებაში, და მწუხარებაშიც“. მაგრამ იმასაც დასძენს, რომ ილიას ვინც პირადად იცნობდა, მის თვალში შეეძლო ამოეკითხა, რა ზღებოდა მისი სულის სიღრმეში.

იქნებ ილიას მდელვარე ცხოვრება საფუძველი გახდა იმისა. რომ საკმაოდ ფართო ლი ყოფილიყო, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ჭერი საზოგადოების საქმეზე მიდგებოდა ყველაფერს ოლიმპიური სიდიდით აწონ-გაზომავდა, ხოლო როცა საქმეს გადაწყვეტდა იგი უკვე ფოლადით მტკიცე და შეურყეველი იყო. ასეთმა სიმტკიცემ და სიჭიქუნამ ბევრ მამულოშვილურ საქმეს გაუყვალა გზა, მაგრამ ამ მიმართულებით მისი უმთავრესი დამსახურება ქართული მწერლობის წინაშე გამოიხატა. თუ არა ილია ჭავჭავაძე, საუკუნის მეორე ნახევრის მწერლობა ვერ გადაუხვევდა ინერციის გზიდან. მან იგი სრულად ახალ რეალზე გადაიყვანა, რაც ქართული ენის რეფორმით გამოიხატება. ამ გზას ილიას ისეთი მძლავრი ოპონენტები ჰყავდა. პიროვნული ძალმოსილების გარეშე, მან

ლოდ და მხოლოდ საკუთარი მხატვრული ნიმუშებით გაუჭირდებოდა ფონს გასვლა, მისი გამარჯვება იანოვსკისთანაც ამაღლდა განსაზღვრა. ილიას პიროვნებასთან შედარებით, თავისთავად, იანოვსკი ზღვაში წვეთი იყო, მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ამ უკანასკნელის მხარეზე იყო თვითმპყრობელოური მეფის რუსეთის უზარმაზარი მანქანა. ერთი სიტყვით, უდიდეს მხატვრულ შესაძლებლობებთან ერთად, ილიას კანონმდებლო რეჟიმის მიხედვით მისმა ზეგავლენამ თვისებებშიც განაპირობა. ეს შტრიხი ისე ორგანულად შეერწყმულია მისი პორტრეტის სხვა ნიშნებთან, რომ თითქმის შეუძლებელია მწერლის ინტელექტუალური მგრძნობიარობა. ილია ცეცხლში ღვას, მაგრამ იგი იერუსალიმის მახლობლად მდებარე მინდორზე, გენია რომ ჰქვია, კი არა, დიდი ღმერთის საკუთრეველზე ანთია.

ილია ქავეკავადმ თავისი გენიის „მეტასტაზები“ ერში გაიტანა და მშობლიური ხალხი დაავადა „მამულო საყვარელოთი“. ძიუწებულ ერის წყულებს იოდი წაუსვა და გაუღვივა მწვავე ტკივილი, სხვანაირად რომ ეთქვათ, ხალხი გამოადგო სადათას ძილი-საგან და აქტიური მოქმედებისათვის მომართა. თუ რა საყოფი გამოიღო ამაღლდეს, დღესათვის ნათელია. ახლა მხოლოდ ვერ ვხედავთ იმ სისხლს, რომელიც იმ დღიდან მოკიდებული, პეტერბურგიდან მომავალი დარიალს რომ მოადგა, წვეთ-წვეთად რომ იღებდა. ოთხ ათეულ წელზე მეტი დაჰქირდა იმ თვითგვემას, ვიდრე წინამურთან არ დაესვა წერტილი მოკვდავთა ხელებით.

ილიას უშრეტო ენერგიის ნიმუშია „ოთარანთ ქვრივი“. არტურ ლაისტი იგონებს, რომ ეს მოთხრობა მწერალმა ხუთ დღეში დაწერა. მის დინჯ იერში ზოგიერთებმა სიზარმაცის ნიშანიც დაინახეს. იმ კაცზე, ვინაც ხუთ დღეში „ოთარანთ ქვრივი“ დაწერა, ასეთი ბრალდება მეტისმეტად არაობიექტურია. არც მწერლის პირადი წერილები გამოდგება საიმედო საბუთად. თუნდაც გადავხედოთ 1859-1862 წლებში შექმნილ ნაწარმოებთა ნუსხას და დავრწმუნდებით, რომ მკაცრი დღის რეჟიმისა და ჯიუტი შრომის მოყვარეობის გარეშე, დროის ამ მონაკვეთში, ამოღენა შემოქმედებითი საგანძურის შექმნა შეუძლებელია. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ილია თექვსმეტ წელიწადს „იფრიას“ რედაქტორობდა, სამი ათეული წლის განმავლობაში სათვალავსაურთ ბანკს მეთაურობდა. წლების მანძილზე თავმჯდომარეობდა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას და კიდევ ბევრი სხვა. მისთვის საზოგადოებრივი სამსახური ერის წინაშე მოვალეობა იყო, ხოლო მწერლობა — მოწოდება. მრავლისმეტყველია თუნდაც ის ფაქტი, რომ მისმა მემკვიდრეობამ ოც ტომს გადააჭარბა. სულ სხვა ამბავია, 70-იანი წლებიდან მხატვრულმა შემოქმედებამ ადგილი პუბლიცისტიკას რომ დაუთმო. სხვათა შორის, ამ მხრივ ილია ქავეკავადმ რუსი მწერლებიდან შეიძლება მაქსიმ გორკი შევადაროთ. როგორც ცნობილია, რევოლუციის შემდგომ დიდმა პროლეტარულმა მწერალმაც თავისი კალამი თითქმის მთლიანად პუბლიცისტიკას დაუთმო. აქ გასაკვირი არაფერია. ორივე შემთხვევაში ეს იყო ეპოქის სოციალური დაკვეთა, რომელიც ორივე მწერალმა ფრიალზე შეასრულა.

ილია ქავეკავადმ მტრობდა ხელმწიფეს, რომლის სახელმწიფო საბჭოს წევრი თავდაც იყო, მხატვრული სიტყვით ებრძოდა იმ სოციალურ წრეს, რომელშიც თვითონ წარმოიშვა. ამ მხრივ შეიძლება მასთან მცირე პარალელები დავუძებნოთ ქართველ რომანტიკოსებს. რაც შეეხება სულიერ ნათესაობას, საკმაოდ ფართოდ გაუშუქებული ლიტერატურის ისტორიაში.

მიუხედავად თავისი მაღალი სოციალური წარმოშობისა, მომავალმა მწერალმა მშობლებისაგან მემკვიდრეობით, მხოლოდ ვალები მიიღო. ასეთ ვითარებაში მეოცნებე ქაბუკი მაინც მტკიცე ნაბიჯს დგამს ჩრდილოეთისაკენ. პეტერბურგმა, რომლის შესახებაც

დიდი და პატარა მოწიწებით ლაპარაკობდა, ილიაზე მაინცდამაინც ვერ მოახდენა პო-
ზიტიური შთაბეჭდილება.

პეტერბურგში გატარებული ოთხი წელიწადი მთელი საუკუნე იყო მშობლიურ გარე-
მოს მოწვევებითი ადამიანისათვის, ამავე დროს, იგი „ბეწვის ხილია, სინათლისა და
სიბნელის შუა გადებული“. საბედნიეროდ, ილიას ის ბეწვის ხილი არ ჩაწყდომია. მა-
იგი რიგიანად მოახმარა თავის ქაბუკურ ფიქრს, მღელვარე გულისთქმას და მძლავრ
გონებას ფეხი აადგმევინა, სწორი მიმართულება მისცა და ისე დაუბრუნა თავის ქვეყ-
ნას.

როგორი საქართველო დახვდა პეტერბურგიდან დაბრუნებულ ილია ქვეყნაძეს?

ამ კითხვის პასუხი მთლიანად მისივე შემოქმედებაშია ფიქსირებული. ეს არის
„გლახის ნამბობში“, „კაცია ადამიანში?“, „ოთარანთ ქვრივში“ დახატული სამყარო.
ეს ის დროა, როცა ქართველი კაცი ამოიკვნესებდა ხოლმე „ვართ-ღაო“, როცა „დედის
ძუძუ გაშრა და დედის ძუძუს შვილი აღარა სწოვს“. ეს ის დროა, როცა „...არაინ თა-
ვადნი, აზნაური, მღვდელნი, ვაჟარნი, გლეხნი, ჩინიანნი და უჩინონი — ყველანი არიან
და ქართველი კი არსად არის. თავადს აზნაური სძულს, აზნაურსა — თავადი, გლეხსა —
ორივე. ნუთუ ესენი ქართველები არიან, ერთის დედის საქართველოს ოჯახის შვილნი?
თავადის აზრი — სათავადოა, აზნაურის — სააზნაურო, გლეხის — საგლეხო, ვაჟარისა —
სავაჟრო, ნუთუ ესენი ქართველნი არიან, ერთს თესლზედ აღმოსულნი? თავადის აზრი
აზნაურს არ უხდება, აზნაურისა თავადსა, ორივესი გლეხსა, — ნუთუ ესენი ქართველ-
ნი არიან, ერთისა და იგივე ხორცისა და სულისა ნაყოფი და ერთის დედის საქართვე-
ლოს ძუძუთი გაზრდილნი? ეს ასომთავრული რომ ასომხედრულს გზას უღოზავს, ეს
თავადი რომ აზნაურს ზურგს უქცევს, აზნაური — თავადსა, ორივენი გლეხსა; ეს
ვაჟარი რომ სამივეს ერთნაირის სიხარბითა სწოვს, ნუთუ ესენი თითოეულად ცალკე და
ყოველივე ერთად ქართველი ჰგონია ვისმე! ქართველი საყოველთაო სახელია და ამით
ში რა არის საყოველთაო. ეგ თითო თითოდ, ერთის გაწყვეტილის ჯაჭვის რგოლებივით
რომ ცალ-ცალკე და თავ-თავად დაგვგორავთ, ზოგი აქეთ, ზოგი იქით...“.

ეს ციტატა ზემოთ დასმული კითხვის ამომწურავი პასუხია. არა მარტო ამ კითხვას,
დიდმა ილიამ თავისი დროის ბევრ პრობლემას უპასუხა.

ცხადია, ყველა ეს პასუხი პირობითია, მაგრამ არა შემთხვევითი. მის გონებაში
არ შობილა მათი მჭამწარეული მოდელები. ისინი გარკვეული ენერგიის ხარჯვის საფა-
სურად შეიქმნა. ამიტომაც დროის სამივე განზომილებაში ავსებენ ცარიელ ადგილს და
ყოველივე ეს დიდი ადამიანის გონების ნაყოფია. პოლ ვალერის არ იყოს, „დიდი ად-
მიანის“ სიდიადე სხვა არ არის რა, თუ არა ის, რომ მიაჩვიოს ხალხი ყოველივე იმის
სიყვარულსა და იმის ნატვრას, რაც მისგან მომდინარეობს, რაც მისგან იღებს დასაბამს
ის აჩევს მათ თავის „მე“-ს, როგორც საქმელს, და ისინი ხელს ულოკავენ მას.

მაგრამ „დიდი ადამიანები“ ორნაირი არიან: ერთნი ხალხს აძლევენ იმას, რაც მო-
სწონთ, მეორენი მას აჩვენებენ იმის სიყვარულს, რაც არ უყვარს. ილიამ მიაჩვია თა-
ნამედროვენი თავისუფლების ნატვრას, შეაყვარა ის, რისი სიყვარულიც ყველას ღვთი-
ური ვალია, სულერთია. უკვდავია იგი თუ მოკვდავი, ქლიერი თუ სუსტი, მდიდარი
თუ ღარიბი, კეთილი თუ ბოროტი, არისტოკრატი თუ მდაბიო. სიყვარული ყველასია და
მასზე კერძო საკუთრება არ არსებობს, მით უმეტეს მაშინ, თუ მისი საგანი სამშობ-
ლოა... მაგრამ მე აქ მგონი ცოტათი გადავხვიე.

ილია ქვეყნაძის პიროვნებაში თავი მოიყარა ქართველი ხალხის ყველა დადებითმა
თვისებამ. მთელი მისი სიცოცხლე სავსებით რუსულიაო, ამბობდა გოგოლი პუშკინის
მისამართით. ილია ქვეყნაძის მთელი სიცოცხლე და ცხოვრება, მთელი მისი პირო-
ვნება ღრმად ქართული იყო.

მადლიერების გრძნობით

XIX საუკუნის რუსეთ-თურქეთის ყველა ომში რუსეთის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე დამკვიდრება, კერძოდ, ბათუმის განთავისუფლება იყო. ამასთან, 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატით ითვალისწინებდა რუსეთის სამხედრო ძალების დახმარებით სამხრეთ საქართველოს გამოხსნას. სამეგობრო ხელშეკრულება რუსეთს ავალდებულებდა დახმარებოდა ქართველებს დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნებაში. ამ გეგმის განხორციელება ქართველთა ძალებით კი ყოველთვის მარცხით მთავრდებოდა.

ბათუმის, როგორც მოხერხებული სამხედრო-სტრატეგიული, პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიური პუნქტის მნიშვნელობა, რაც დრო გადიოდა, უფრო მეტად იზრდებოდა. რა თქმა უნდა, შესაბამისად იზრდებოდა მისი შემოერთების სურვილიც. ამ მიზნით, რუსეთის ხელისუფლება ზოგჯერ სულთნის წინააღმდეგ ერთობლივ ბრძოლისათვის აჭარაში მიმდინარე ანტიოსმალური მოძრაობის ხელმძღვანელებთან კონტაქტებსაც ამყარებდნენ. ასე, მაგალითად, ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დასაწყისში მთავარმმართველი გენერალი ციციანოვი მეგობრულ ურთიერთობაში იყო სულთნის წინააღმდეგ აჯანყებულ სელიმბეგ ხიმშიაშვილთან... თავის მხრივ, აჭარლებსა და ლაზებს საქართველოსკენ ეჭირათ თვალი. ოსმალთა მიმართ სიძულვილს ისინი ყველა საშუალებით გამოხატავდნენ, აწყობდნენ აჯანყებებს, ამასთან, როგორც ტრაპიზონში ინგლისელი კონსული ჯ. პალგრევი იტყობინებოდა, 1875 წელს შოსნია-ჰერცოგოვინაში დაწყებულ აჯანყებას ისინი თანაგრძნობით შეხვედრიან. გაზეთი „დროება“ წერდა, ჰერცოგოვინელების წინააღმდეგ თურქებს საომრად არ გაჰყვნენ. ანტითურქული განწყობილება აჭარლებსა და ლაზებში 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის წინა პერიოდში უფრო გაძლიერებულია, აჭარა-ქობულეთი და მთელი ლაზისტანი აჯანყების ცეცხლში ყოფილა გახვეული.

სულთანი ყოველგვარ ზომას მიმართავდა, აჭარლები და ლაზები მორჩილებაში ჰყოლოდა და მათში საქართველოსთან შეერთების სურვილი ჩაეკლა, უპირველეს ყოვლისა, მათში ეროვნული თვითშეგნების მოსპობას ცდილობდა. მორწმუნეებს აშინებდნენ, რუსები გაგაქრისტიანებნენ. ოღონდაც რუსეთისაკენ სწრაფვა არ დაეშვა, სულთანი ევროპელებს იმის შესაძლებლობასაც აძლევდა, რომ თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს შორის კათოლიკობა დაენერგათ, ასეთი ცდების თაობაზე 1877 წლის თებერვალში რუსეთის ტრაპიზონელი კონსული იტყობინებოდა, მაგრამ ამ ცდებს წარმატებები არ მოჰყოლია, თურქეთის იმპერიის საზღვრებში იძულებით მოქცეული ქართველები მხარს რუსეთს უჭერდნენ. მეფის რუსეთის ხელისუფლებამ იცოდა ასეთი განწყობილება დიდ ძილს იწვევდა იგი თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა.

ქართველები სასოებით ელოდნენ გამათავისუფლებელ ომს. 1876 წელს ს. მესხმა „დროებაში“ მოწინავე წერილი დაბეჭდა, სათაურით, „ომი თუ არა...“ მთელი ახლო აღმოსავლური კრიზისის განმავლობაში „ივერია“ და „დროება“ სისტემატურად აქვეყნებდნენ ისტორიული, გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული ხასიათის სტატიებს აჭარასა

და ლაზისტანში, მოსახლეობის განწყობილებასა და მომავალზე. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ილიას, ს. მესხის, გ. წერეთლის დაუცხრომელი საქმიანობა.

1877 წლის 24 აპრილს ალექსანდრე მეორის მინიფესტით ოსმალეთთან ომი გამოცხადდა. ნიშანდობლივია, რომ, საერთოდ, ქართველებიც და სომხებიც სიხარულით შეხვდნენ თურქეთთან ომის გამოცხადებას, „დროების“ რედაქტორს ს. მესხს, სამხედრო პოლიტიკური მოვლენებისადმი საგანგებო ინტერესების გამო, ხებართუა უთხოვია, „დროება“ ომის დამთავრებამდე ყოველდღე გამოსულიყო. თხოვნა შეუწყნარებიათ. ი. ჭავჭავაძე იმედით შეჰყურებდა ამ ომს, მისი პოზიცია, მზადყოფნა სასურველი შედეგისათვის შესანიშნავად ჩანდა ომის დამთავრების შემდგომ პერიოდში, იმ დიდ ზრუნვასა და ყურადღებაში, რასაც ერის მამა და წინამძღოლი საქართველოს ამ ოდესღაც დაწინაურებული კულტურის კერის მიმართ იჩენდა.

1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში რუსთა საერთო წარმატებები იმდენად დიდი იყო, რომ ადრიანოპოლის დაკარგვის შემდეგ, თურქებმა 1878 წლის იანვარში ზაქარია ითხოვეს და იგი 19 თებერვალს სან-სტეფანოში დაიდო კიდეც. ეს თარიღი, ფაქტობრივად, წარმოადგენს 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დასასრულს. ხელშეკრულების ძალით რუსეთი ღებულობდა ქალაქებს არდავანს, ყარსს, ბათუმს, ბიასზეთს, აზოვს და სხვა ტერიტორიებს სოღანულის ქედამდე (მცირე აზიაში). ამის მიუხედავად, ლაზისტანისა და აჭარის დაცლას თურქეთი არ ჩქარობდა. იქ რუსთა დამკვიდრებელი ომში და მანამდეც სერიოზულ მუშაობას ეწეოდა: მისი აგენტები აჭარლებთან და ლაზებთან მიმართავდნენ ფართო პროპაგანდას საქართველოსთან მოსალოდნელი შეერთების წინააღმდეგ. ინგლისური ჟურნალ-გაზეთები პროვოკაციულ მასალებს ბეჭდდნენ აჭარლებისა და ლაზების გუნება-განწყობილების შესახებ, ექვთიმე თაყაიშვილი ერთ-ერთი გამოუქვეყნებელ მოგონებაში, რაც დართულა აქვს ი. ურუშაძის საღისერტაციო ნაშრომს „რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი და საქართველო“, გვაცნობს გ. წერეთლის ერთ ცნობას (გ. წერეთელი „გოლოსის“ სპეციალური კორესპონდენტი იყო ომის აზიურ ასპარეზზე). მას უშუალოდ ინგლისელი კორესპონდენტებისაგან გაუგავია, რომ ინგლისის განზრახული ჰქონდა ქართველებში აჯანყება მოეწყო რუსების წინააღმდეგ „აჯანყება“ იმ ეტაპზე, სინამდვილეში, სამშობლოსთან, საქართველოსთან შეერთებას უარის თქმას უდრიდა ლაზებისა და აჭარლების მხრივ.

ამ წერილში ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის პერიოდისათვის ინგლისისა და თურქეთის გეგმების შემცველი მასალების დაწერილობითი ანალიზი. ზემოთ აღნიშნული დოკუმენტიც ნათელს ხდის, განსაკუთრებით ინგლისის დაინტერესებას ამ მხარით და, კერძოდ, ბათუმით. ინგლისური კაპიტალიზმის წარმომადგენლები შესანიშნავად ჰვრეტდნენ ბათუმის მნიშვნელობას მომავალშიც. მას ამიერკავკასიის ცენტრალური სავაჭრო პუნქტისა და ირანთან სატრანზიტო ვაჭრობის ნავსადგურის როლს უწინასწარმეტყველებდნენ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ინგლისელი კონსულის ჯ. პალგრევის მოსაზრებები აჭარასა და, კერძოდ, ბათუმის დიდ პოლიტიკურ-სტრატეგიულ და ეკონომიკურ მნიშვნელობაზე. ყურადღებას იქცევს 1877 წელს შედგენილი მისი ანგარიში, სადაც იგი ბათუმს, ოდესის შემდეგ, მეორე ნავსადგურის როლს უწინასწარმეტყველებდა. თავის მხრივ, მეფის რუსეთსაც ინგლისელები და ოსმალებზე ნაკლებად არ ჰქონდა შეგნებული, თუ აჭარის განთავისუფლების შემთხვევაში, სამომავლოდ, რუსეთის სამრეწველო კაპიტალიზმის ქსელში მისი ჩაბმის შედეგად რა ადგილს დაიჭერდა რუსეთის კაპიტალი ინგლის-თურქეთის კოალიციასთან ჰქონდა. საქართველოსათვის კი მთავარი ის იყო, რომ თუ მოვლენები სასურველად წარმართებოდა, იგი დაიბრუნებდა თავისი „სხეულის“ ნაწილს, რომლის დაკარგვით მცირე

ხებული წყლები საუკუნეების მანძილზე ღრმა კრილობად აჩნდა და ტანჯავდა: ხან-სტეფანოს დროებითი ზავის პირობები საბოლოოდ ბერლინის 1878 წლის კონგრესზე განიხილეს. ევროპის სახელმწიფოთა დიდი წინააღმდეგობის მიუხედავად, დაიკვირდა ბათუმის, ყარსის, არტანუჯისა და ბაიაზეთის ოლქების გადაცემა რუსეთისათვის (მუხლი 58), ბათუმი რუსეთის მფლობელობაში პორტო-ფრანკოს უფლებებით შედიოდა. ამის შემდეგაც ქართველებს საკმაო ლოდინი დასჭირდათ, რომ რუს-ქართველთა განათავისუფლებელი ჯარების შესვლა ეხილათ ბათუმში რუსეთის შთავრების ენერგიული მოთხოვნის შედეგად ოსმალეთი იძულებული გახდა დაეცალა ბათუმი და მისი ოლქი. მალე რუს-ქართველთა ლაშქარი დაიძრა ბათუმისაკენ. 19 აგვისტოს მან დაიკავა ქობულეთი, 22 აგვისტოს მიადგა ციხისძირს, ხოლო 25 აგვისტოს, 10 საათზე, გენერალ სეიტოპოლ-მირსკის მეთაურობით ბათუმში შემოვიდა. ყოფილ აზიზებს მოედანზე მოეწყო ქალაქის ოფიციალური ჩაბარების ცერემონიალი. 1878 წლის ნოემბერში ქართველმა საზოგადოებამ თბილისში გულთბილად მიიღო და უმასპინძლა აჭარელთა 16-კაციან დეპუტაციას შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის მეთაურობით. ილია ამ დროს არ იყო თბილისში. მან 1879 წლის 1 იანვრის „ივერიის“ ნომერში იმ შეხვედრას მგზნებარე სტრიქონები მიუძღვნა: „ბერლინის ხელშეკრულებამ, — წერდა გაზეთი, — ერთი სიკეთე შეგვიძინა და ამ მხრივ შარშანდელი წელიწადი ჩვენი ფრთხილ ღირსსასოფარია: ჩვენი ძმები, ჩვენი სისხლსორცნი, ჩვენთან ერთად „მებრძოლი შავის ბედისა“, ჩვენის გმირების ბუდე, ჩვენის უწინდელის განათლების და სწავლის აკვანი, ჩვენი ძველი საქართველო, — დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა და თუ კარგად მოექცევიან, — ვის ხელთაც აწ მათი ბედია, ჩვენთან იქნება კიდევ სამუდამოდ...“

ოსმალთა უღლის ქვეშ ხანგრძლივ მონურ ყოფას ბოლო მოედო, დაკარგულმა ძმებმა იპოვეს ერთმანეთი, ამასთან სხვა, არანაკლებ რთულმა პრობლემებმა იჩინა თავი, რასაც მოწინავე პროგრესული რუსი საზოგადოებრივი აზრი უარყოფით შეფასებას აძლევდა. 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომმა განსაკუთრებით დააზარალა აჭარის სოფლები. ამით სარგებლობდნენ ინგლისისა და თურქეთის აგენტები, რომლებიც ხალხს ოსმალეთში „მუჰაჯირობისაკენ“ მოუწოდებდნენ. ადგილობრივი რუსი მოხელეები ხელს არ უშლიდნენ ასეთ აგიტაციას. „მუჰაჯირობა“ მასობრივი გახდა 1879 წლიდან.

ქართველი საზოგადო მოღვაწეები მკაცრად აკრიტიკებდნენ ცარიზმის უსულგულო დამოკიდებულებას ინგლისისა და ოსმალეთის დამლუპველი აგიტაციის გავლენის ქვეშ მოქცეული შემოერთებული ქართველი მოსახლეობისადმი. ისინი „მუჰაჯირობაში“ ხედავდნენ მრავალტანჯული ხალხის მომავალ უბედურებას და ილაშქრებდნენ მცხოვრებთა გადახვეწის წინააღმდეგ. ცნობილია ისიც, რომ ქობულეთის მცხოვრებთა სპეციალური დეპუტაცია მივიდა გენერალ ოგლობიოსთან: დევრიშ-ფაშის აგენტები ოსმალეთში გადასახლებას გვაძალევენ და დაგვეხმარეთ.

გაზეთი „დროება“ (1880 წ. 6 იანვარს) შენიშნავდა: „იქაური (აჭარის გ. ჩ.) მმართველობის წარმომადგენელი პირები ერთობ ჩინოვნიკები გამოდგნენ... ერთობ ვიწრო აღმსრულებელნი თავიანთი ოფიციალური თანამდებობისა, ერთობ ჩინოვნიკურად მაყუარებელი ხალხისა და იმის ბედისა, ამათთვის საკმაო იყო და არის თავის პირდაპირი ჩინოვნიკური მოვალეობა შესრულონ, მიწერა-მოწერა იქონიონ თავის უფროსებთან და ხალხთან მძიმედ დაიჭირონ თავი, თითქმის არც ერთი ნაბიჯი არ ნახულა ჯერ ამათგან ისეთი, რომელშიც ჩანდეს, რომ მართლა ამ დაჩაგრული ხალხისათვის გული შესტკივათ, რომ ისინი ზრუნავენ ხალხის სიკეთისა და კეთილდღეობისათვის“.

იგივე გაზეთი 1880 წლის აპრილში ბეჭდავს ქობულეთელი ანმელ-აღა კაიკაციშვილის წერილს, რომელშიც ავტორი უჩივის აუტანელ გაჭირვებას, რაც ქობულეთელებს ადგათ: „ახლა რაღა ვიფიქროთ აღარ ვიცით. არ გვაქვს სახლი, არც გვყავს ხარი, ძროხა, ცხენი

და არც გვაქვს ტან-ფეხი და საქმელიც გვაქვია. ამას გარდა ძველი გათასახლეო ქობულეთელები რომ არიან, თავისთვის ვერ უშოვიათ ადვილი, გადმოიღწიან ჩვენსა და გვეუბნებიან, რომ ჩამოდით ნუ დადგებით აქო. რა საკირველოა, დაქცეულს და ცუდში უყვარს, ამას კიდევ არ დავიჯერებთ, მაგრამ მოლეხმაც შეგვაწუხეს, წამოდით გველაპარაკებინ, აქ თუ მოკვდით, წესი არ გერგებათო. ყველაფერი უზედურება ჩვენ დაგვადგა საწყალ ქობულეთელებს... მოველოდით ამ სამი წლის განმავლობაში ვადასხადების ჩუქებას ჩვენი სიღარიბისა და ომიანობის შემდგომ სარჩოს ნაკლებობისათვის. მაგრამ ვერც ერთი ნიშანი მოწყალებისა ვერ დავინახეთ, თორემ დიდის რუსეთის იმპერატორის ერთგულებას, შეძლებისამებრ ვადასახადის მირთმევას, მის ქვეშევრდომობას არ ისურვებდა ჩვენგანი. თუმცა სარწმუნოებით დღეს ჩვენ, დიას, მუსლიმანებ ფაქტით. მაგრამ შთამომავლობით ქართველნი ვართ და არა მოსული ოსმალი და თურქი ვინ მიიღო სახეში და ვინ შეგვიბრალეს? ყველა „თურქს“ გვეძახის და ვძულვართ... ილია ჭავჭავაძე თავის „ივერიაში“ გულისტიკვილს გამოთქვამდა, რომ წარსულ ომების ასპარეზი — აჭარა უყურადღებოდაა მიტოვებულიო. „მუჰაჯირობით“ შეძრწუნებული პოეტი კითხულობდა: „...რაო, რა ამბავია? მოჩვენებაა შეშინებულის გონების თუ მართლა მართალი ამბავია?“... ცნობილია, რომ დიდი ილია ფარვანასავეთ ევლებოდა თავს აჭარას, როგორც მთავრობის, ისე ქართველი საზოგადოების ყურადღებას აქაუ მრავალტანჯულ მცხოვრებთა დახმარებისაკენ მიაპყრობდა, ადრე გაწეულ დახმარება „ნამცეცს“ უწოდებდა: „როგორ შეიძლებაო, — წერდა ილია, — გულგრილად და თუნდაც ცარიელის გულისტიკვილითაც შევყურებდეთ, როგორ თრთის შიშველი ბავშვს სიცივისაგან, როგორ უკვდება იგი კალთაში შიმშილისაგან ძუძუთაგან შრალ დედას, როგორ ტყის ნადირივით დამძრწის ღონემიხდილი, დამშვივებული მამა, იმედდანქმული... აქ უკან დახვევა სირცხვილია ყველასათვის და ჩვენთვის ხომ სირცხვილზე მეტია...“ ჩვენ გაჭირვებულების ძმები ვართ, ძმები! ღარიბნი ვართო, ვიძახით, მაგრამ ქვეყანაზედ მარტო ღარიბმა იცის, რა არის ძმობა გაჭირვებაში“.

დიდი ილიას აქტიურმა პოზიციამ, მისმა თავგამოდებამ — დახმარების ხელი გაუწვდინოთო ჩვენს მოძმეთ, ავაციდნოთო ისინი საშინელ ხვედრს — გარკვეული შედეგ გამოიღო: „მუჰაჯირობის“ ტალღა თანდათან შენელდა და მერე შეწყდა კიდევ, ქართველმა საზოგადოებამ ყურად იღო მოწოდება, გაჭირვების ყამს ბედის ამარა ნუ მივართუვართო ისედაც გაჩანაგების გზაზე დამდგარ ისტორიულ კუთხეს საქართველოსას... აჭარის მიმართ დიდი ილიას ზრუნვა გამოხატულებას პოულობდა სხვა ასპექტებშიც: კერძოდ, იგი შესანიშნავად ჰერეტდა, რომ მარტო მატერიალური მხარდაჭერა არ იყო მთავარი პრობლემა აჭარაში ვითარების რეგულირებისათვის. აქ ისევ ქართველებს უნდა გამოეღოთ ხელი, ამასთან ხორცს ისხამდა აჭარელთა დეპუტაციის ხელმძღვანელის, ცნობილი მოღვაწისა და მგზნებარე პატრიოტის შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის მოწოდება მუხრან-ბატონის სასახლეში სიტყვით გამოსვლისას, — „განათლება სჭირდება ბატონებო, იმათ (აჭარელებს) ამდენი ახალგაზრდა კაცები ხართ განათლებულები, წადით, გაიცანით, ზოგი აქ მოიყვანეთ, სკოლა გამართეთ, ასწავლეთ“...

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ, მისი ლიდერის — ილია ჭავჭავაძის ინიციატივით დიდი საქმე გააყეთა ბათუმში პირველი ქართული სკოლის დაარსებით, განათლების ეს ფრიალ საჭირო კერა იმთავითვე იზიდავდა აჭარელ ბავშვებს, ამის გარდა, საფუძველი ეყრებოდა სხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო კერებსაც, კერძოდ, საზოგადოებრივ საკრებულოებს, სადაც ფუნქციონირებდნენ თეატრალური კოლექტივები, იქმნებოდა ბიბლიოთეკები, ცოტა მოგვიანებით — სტამბები. პირველი ქართული სკოლა უნდა ყოფილიყო ჩირადდანი, რომელსაც დიდი მისია ეკისრებო-

და ახლადშემოერთებულ აჭარის კულტურული ძვრების გზაზე და შემთხვევითი არ არის, რომ ეს ასეც მოხდა, მოხდა იმიტომ, რომ აჭარა, მისი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი, იმ ავადმოსაგონარი „მუჰაჯირობის“ დროის გზააზნეულობის მიუხედავად, თვითონ ის-წრაფოდა დედა-სამშობლოსთან შეერთებას, ამაზე მიუთითებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ისმალთა უღლისაგან გათავისუფლებიდან სულ რაღაც ოციოდე წლის შემდეგ, მან მხარი აუბა თავის მხსნელ რუს ხალხს, რომელმაც რევოლუციური მოძრაობის ცეცხლი დაანთო მთელს იმპერიაში. ბათუმის პროლეტარიატს ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი ეჭირა ამ მოძრაობაში და რევოლუციის დიდი ბელადი ვლადიმერ ილიას ძე ლენინი პირადად უშუალოდ ადევნებდა თვალ-ყურს ამ პერიოდის მოვლენების განვითარებას აჭარაში.

შეუძლებელია დავიწყება დიდი ილიას ღვაწლისა. ჩვენ მუდამ მაღლიერი ვიქწგბით ძნელბედობის ეამს იმ სიბბოსა და გულისხმიერბისათვის, ყურადღბისა და დახმარბ-ბისათვის, რამაც ერთ-ერთი გადამწყვეტი როლი შეასრულა, რომ აჭარას კვლავ ეპოვა თავისი ღირსეული ადგილი ერთიან ქართულ ოჯახში.

უპოქის ზნეობრივი გმირი

ქეშმარიტად უკვდავი და წინასწარმეტყველური აღმოჩნდა „აჩრდილის“ ავტორის ანდერძად თქმული სიტყვები: „ძარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა, მე ვარ შენი თანამდევნი, უკვდავი სული“. ილია ჭავჭავაძე ჩვენი ცოცხალი თანამედროვეა და იმ მოღვაწეთა პლეადას ეკუთვნის, რომელიც ზნეობის უდიდეს კანონმდებლად ირწმუნა ხალხმა და მომდევნო თაობის ადამიანები საკუთარი მოქალაქეობრივი ღირსებების კრიტერიუმად მის უკვდავ საქმეს და სახელს მიმართავენ. ჩვენში სამუდამოდ და მტკიცედ დამკვიდრდა გამოთქმები „ილიასებური“, „ილიას მსგავსად“, „როგორც დიდი ილია იტყოდა“...

ილია ჭავჭავაძე თავისი ეპოქის ზნეობრივი გმირი იყო. მთელი მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა მიმართული იყო იქეთვე, რომ ხალხისათვის ეთქვა სიმართლე, ხალხისთვის სიმართლის ბჭმა ესწავლებინა.

სიმართლე დიდი და მშვენიერი ძალაა. ესთეტიკური კატეგორიებით რომ ვიმსჯელოთ, სწორედ იგია მშვენიერება, რადგან სწორედ მის ქედზე იყრება ერთმანეთისაგან სიკეთისა და ბოროტების მდინარეები. სადაც სიმართლე იმარჯვებს, იქ სიკეთის დროშა აფრიალებს, ხოლო ბოროტება ძალას კარგავს. მიუხედავად ამისა, სწორედ სიმართლის დანახვა და გამოთქმაა ძნელი. მთელი მისი მშვენიერების მიუხედავად, ყველას დასაწახავად როდი დევს იგი ცხოვრების ზედაპირზე. მხედველობაში გვაქვს ცხოვრებისეული სიმართლე, რომელიც ცხოვრების წილშია დაფარული და მისი სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური და მორალური პრინციპების საყრდენს წარმოადგენს.

ცხოვრებისეული სიმართლის დანახვასა და გამოთქმას გონების დიდი ძალა და საყოველთაოდ აღიარებული მორალური უფლება სჭირდება. სიმართლის მთქმელს დიდი ცოდნა და სიმართლის თქმის მაღალი კულტურა მოეთხოვება. ხალხისათვის სიმართლის მთქმელი დამშვენებული უნდა იყოს უანგარო პატრიოტული რწმენით, წმინდა ზნეობით, პირადი მაგალითის მიმზიდველობით, სიტყვისა და საქმის ერთიანობით. ერთი სიტყვით, სიმართლეს ბრძენი ადამიანი უნდა ამბობდეს.

მიუხედავად ამისა, ხალხის სიბრძნემ ისიც შენიშნა, რომ სიმართლის მთქმელს ცხენი შეკაზმული უნდა ჰყავდესო, სიმართლისათვის ბრძოლა ნარეკლიან გზაზე დაუღალავი და დაუზარელი შრომაა. ასე ესახებოდა იგი ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძეს, როცა რუსეთიდან სამშობლოში ბრუნდებოდა მოწინავე მეცნიერული ცოდნითა და მეტრძოლი ღემოქარატის სულისკვეთებით შეიარაღებული. მისი მთავარი მისია იყო ხალხისათვის სიმართლის თქმა, „ღვიძლი სიტყვის“ თქმა, სიტყვისა, რომლითაც მამულიშვილმა მშობელ ხალხს გულისტყვილი უნდა მოუჩინოს, დავრდომილი აღადგინოს, უნუგემოს ნუგეში მოჰფინოს, მტრალს ცრემლი მოწმინდოს, მუშას შრომა გაუადვილოს... სავსეა კეთილშობილებით ეს განზრახვა, მაგრამ ადვილი არ არის. ამიტომ ებრძვის ეშვებს ილია: „როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე... რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე? ვინ იცის: იქნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემაქციოს, როგორც უცხო ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა“. მაგრამ ქვეყანამ ზურგი არ შეაქცია თავის დიდ იმედს, თავის დიდ შვილს, რადგან მასში სწო-

რედ მისი ქვეყნის დგრიტა იყო დადებული და ამისთანა „შვილის სიტყვა, მკითხველს ყოველთვის ესმის“.

და უთხრა ილიამ თავის ქვეყანას თუმცა მწარე, მაგრამ გაბედული სიმართლე: ეს იყო ბატონყმობის, როგორც სოციალური ბოროტების, მხილება. საქართველოში ბატონყმობის გაუქმებამდე 4-5 წლით ადრე ჯერ „გლახის ნაამბობში“, შემდეგ „კაცია ადამიანსა?!“ და პოემაში „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ ილია ჭავჭავაძემ სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა ბატონყმობას, გამანადგურებელი დარტყმა მიაყენა ბატონყმობის სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ-ზნეობრივ საყრდენებს. „გლახის ნაამბობის“ ავტორმა ქვეყანას დაანახა, რომ „ბატონსა და ყმას შორის სიყვარულის ხიდი არ გაიდება“, რომ „ყმას, როცა კი მოიწადინებს ბატონი, ქოფავს ძაღლ-ზედაც გაცვლის“, რომ „ცრემლს ამ ქვეყანაში გასავალი არა აქვს“.

საჭირო იყო ცხოვრების დიდი ცოდნა, დიდი გაბედულება და ჰუმანიზმის თანდაყოლილი გრძნობა, რომ ნამდვილი სიმართლე ბატონყმობის შესახებ ყველასათვის დასაწახად ექცია მწერალს. ეს სიმართლე ილიას გენიამ ცხადყო სახელგანთქმულ პოემაში „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“. პოეტმა მთელი ხმით მიმართა თავის მკითხველს:

შენც, ძმაო, ვიცო, გაგიგონია,
ყმის ბედი რა-რიგ სწრაფად იცვლება!
თუ ყმასა გუშინ ბედი ჰქონია,
არ იჯერებს, რომ დღესაც იქნება.
ჩვენი წადილი, ჩვენი იმედი
ყოველთვის, ძმაო, არის საფრთხეში
გლეხკაცის და ყმის ლიტონი ბედი
ვერა, ვერ გასძლებს ბატონის ხელში.

ეს სიტყვებიც ბატონყმობის გაუქმებამდე 5 წლით ადრე ითქვა. ამ პოემის გმირები გამოკვეთილი რეალისტური ხასიათებია, მათში განზოგადებულია ბატონყმობის სიმძიმითა და მებატონის ამორალიზმით გათვლილი მშრომელი ადამიანის ბედი. პოეტი არ კმაყოფილდება მხოლოდ ბატონყმობის, როგორც სოციალური ბოროტების წყაროს დახატვით და შეურაცხყოფილი და დამცირებული გმირის პროტესტს ზოგადად ადამიანური ტყვეობის ხარისხამდე ამაღლებს. ეს არის სიმართლის დაკარგვით გამოწვეული პროტესტის ხმა: „მ ა რ თ ა ლ ს ს ი ტ ყ ვ ა ს ა ც ა რ მ ა თ ქ მ ე ვ ი ნ ე ბ, ფ უ შ ე ნ ს ს ა მ ა რ თ ა ლ ს, შ ე ნ ს ს ა მ ს ჯ ა ვ რ ო ს ა“.

სიმართლის მძაფრი დიდაქტიკითაა გამსჭვალული მოთხრობა „კაცია ადამიანი?!“ ამ ნაწარმოებში კიდევ უფრო ფართოდ გამოიკვეთა მწერლის ორმაგი მიზანდასახულობა: 1. თქვას სიმართლე ბატონყმობის შესახებ, რომელიც ჯერ კიდევ მყარად დგას ფეხზე და 2. მკითხველს ასწავლოს სიმართლის თქმა, ასწავლოს და აღზარდოს მასში სიმართლის თქმისათვის საჭირო სიმამაცე და გაბედულება.

ილია ჭავჭავაძე სამართლიანობის იდეისათვის ბრძოლაში გადაჭრით გაემიჯნა და ამაღლდა თავის კლასზე და ბრძოლაში გამოიწვია ბატონყმური საზოგადოება, სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა ლუარსაბ თათქარიძის კლასს, ცხადყო მისი გადაგვარება.

ლუარსაბი უმომავლო საზოგადოების შვილია, მხოლოდ წარსულს მისტირის: „ვენაცვალე უწინდელ დროს! ყველაფერი მაშინ თავის დონეზე იყო მოყვანილი, ყველა თავის ქერქში იყო. ვენაცვალე! კაი ცხენი, კაი თოფი, მარჯვე მკლავი და კაცი იყავ პატიოსანი“.

მწერალი ასეთ სიმართლეს ეტყვის მკითხველს. „ეჰ, ჩემო ლუარსაბ... ძველს დროს ტყუილად შეჰნატრი. რომ არც კი იცი, რა იყო სანატრელი ძველს დროში? ცხენი განა

ახლა კი არ არის? თოფი განა ახლა კი ნიშანში ვერ მივა? მარჯვე მკლავი ცრტა? ახლა არის ეს ყველაფერი, მაგრამ ის გული აღარ არის, ის გულის სიმბურვალე, ის თავგამოდება მამულისათვის, რომელიც კაი ცხენს და კაი თოფს კაი საქმეში ახმარებდა. უწინ კაცი ამშვენებდა ცხენსაც და თოფსაც, ახლა კი ცხენი და თოფი ამშვენებს კაცს“.

პირადი ღირსებებისათვის დიდ ნუგეშად თვლიდა ლუარსაბი იმას, რომ წირვა-ლოცვას არ აკლდებოდა, კაცი არ ჰყავდა მოკლული და კაცისთვის არაფერი მოეპარა.

მწერალი ასე ამხელს ამ ცრუ სათნოებას და ასე მსუსხავ სიმართლეს ეტყვის ჯერ პერსონაჟს და შემდეგ მკითხველს: „მართალი ხარ, ჩემო ლუარსაბ, შენ კაცი არ მოგიკლავს, კაცისთვის არ მოგიპარავს, ერთის სიტყვით — რაც არ უნდა გექნა, არ გიქნია — ესეც კარგია: უარარაობას ეგა სჯობია, მაგრამ ეხლა ეს უნდა გკითხო:—რაც უნდა გვენა, ის კი გიქნია?“

— დიად, მეტყვი შენ, — მისვამს და მიჰამია, არც ერთი დღე მშიერი არ ვყოფილვარ.

ვითომ ეგ არის პასუხი? წირვა-ლოცვას არ ვაკლდებიო. რა გამოვიდა? იქ ყოველთვის გსმენია ჩვენთვის ჯვარცმულის ქრისტეს სიტყვა: „ვითა მამა ზეცისა იყავ შენ სრულიო“. აბა, ან ერთს წამს შენს სიცოცხლეში მაგისთვის ცდილხარ? არა, შენ მაგისთვის არ ცხოვრობ. შენ ცხოვრობ — რომ სვა და სჰამო, და არა იმისათვის ჰამ და სჰამ, რომ იცხოვრო, ესე იგი ეცადო, რომ ვითა მამა ზეცის, იყო შენც სრული“.

ეს იყო მწარე სიმართლე, რომლის თქმა, ალბათ, მარტო ილია ჭავჭავაძეს შეეძლო, რადგან ამ სტრიქონების პარალელურად იწერებოდა ფიცივით გულწრფელი და სანდო ეს სიტყვები:

**ავგიულობა სიყრმიდანვე ჩვენ ქართველის ბედმა
და დაე გვძრაზონ, — ჩვენ მის ძეხნით დავლიოთ დღენი.**

სიყრმიდანვე ქართველის ბედზე დაფიქრებული მწერალი წინასწარ აფრთხილებდა „კაცია-ადამიანის?!“ მკითხველს: „ვინც ლუარსაბის სახეში თავისთავს იცნობს, ვინც ლუარსაბზე დაწერილ თავისთავზე მიიღებს, ის, რასაკვირველია, ლაფის სროლას და მიწყებს და „გიჟიას“ დაუძახებს ამ მოთხრობის უხეირო დამწერსა. ეს კარგად იცოდნენ, რომ ჩვენ პირთან საქმე არა გვაქვს, ჩვენ საზოგადო ჭირზე ვწერთ“.

ამავე ნაწარმოებში ილია ჭავჭავაძე გვთავაზობს სიმართლის დანახვისა და გამოთქმისათვის ხალხის აღზრდის კონკრეტულ პროგრამას. მწერალს მიაჩნია, რომ არ კმარა ხალხს მხოლოდ უჩვენო და აუწყო სიმართლე. ასევე და უფრო მეტად საჭიროა ხალხს ფიზიკად აღეგნებდეს გულისყურს საქვეყნო საქმეს, ზედავდეს და სწორად აფასებდეს სიმართლეს. ამას პრინციპულ მნიშვნელობას ანიჭებს ილია, რადგან „ხშირად ერთი და იგივე საგანი ზოგს აცინებს და ზოგს ატირებს“.

დიდი მამულიშვილი არც იმას მაღავს, რომ მის მკითხველთა შორის, „საუბედუროდ... ძნელად იპოვება იმისთანა კაცი, რომ მართალს სიტყვას გონება გაუსწოროს... „ვითი ეს და მაინც კიდევ პირში, როგორც მოყვარე, გეტყვი, რომ ლუარსაბი და დარეჯანი შენს კალთაში დაბადებულან და შენი ძუძუთი გაზრდილან. გინდა მიწყინე, გინდა არა“.

მაგრამ ამით არ იფარგლება მწერალი და ხშირად ირონიის მსუსხავი ძალით ამხელს ქართველი კაცის, ამ შემთხვევაში მეგბათონის, ბედოვლათობას. ამ მხილებას ლოგიკურად მოჰყვება ავტორის პოზიციის თვითნაღიზი, რომლის მიზანია ისევ სიმართლის თქმისა და სიმართლის შეგრძნების გამაფრება: ნუ იფიქრებ, რომ ამ მოთხრობას შენი გაჯერება უნდა. ამას მარტო ის უნდა, რომ შენ დაგანახვოს — რამდენადაც შეძლება აქვს — შენი ღული, შენი ავი, რომ იცოდეს, რა გაასწორო. სანამ სარკეში არ ჩაიხედავ ან სხვა

არ გეტყვის, ხომ ვერ გაიგებ, რომ პირზე ურიგობა რამ გატყვია? ეს მოთხრობა სარკვე-
იყოს და მე — თუ გინდა — მთქმელი ვიქნები. დააკვირდი იქნება გენიშნოს რამე. ისეც
იცოდე: მარტო შენი მტერი დაგიმალავს შენს სახეზე რომ ურიგობა ნახოს რამე.
მოყვარე კი მაშინვე სარკეს მოგიტანს, რომ გაისწორო და ხალხში არ შერცხვე. მეც
მოყვარესავით გაქცევი, — სარკე მოგიტანე, ამაზე როგორ უნდა გამიწყრე? მაგრამ
საზოგადოების გავლენიანი ნაწილი გაუწყრა. ქართველობის ღალატი დააბრალეს. 1861
წელს გამოქვეყნდა ილიას ლექსი, რომელშიც ერთხელ კიდევ გამოჩნდა, მისი როგორც
მამულშიველისა და შემოქმედის, მოქალაქეობრივი პოზიციების აოსი და მწერლისადმი
საზოგადოების ერთი ნაწილის ცილისმწამებლური დამოკიდებულების უსაფუძვლობა.

ჩემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართველისას ამბობს“.

„ჩვენს ცუდს არ მალავს, ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია“ —

ბრიყენი ამბობენ. კარგი გული კი მაშინვე სცნობს —

ამ სიძულვილში ააოდენიც სიყვარულია!

ილია, როგორც შემოქმედი, რომლისთვის ჭეშმარიტება უფრო მაღლა დგას, ვიდრე
პირადი ინტერესები და კეთილდღეობა, თავის თავს ახალი ბრძოლისა და შეტევისათვის
ამზადებს:

ჩემო კალამო, ჩემო კარგო, რად გვინდა ტაში?

რასაც ვმსახურობთ, მას ერთგულად კვლავ ვმსახუროთ,

ჩვენ წმინდა სიტყვა უშიშარად მოვფინოთ ხალხში,

ბოროტთ სკლავად, — მათ სულთ-ხდომის სეირს ვუყუროთ.

უტრნალ „საქართველოს მოამბის“ სარედაქციო წერილში ილია წერდა: „ქართველის
უსიყვარულობაში ნუ ჩამოგვართმევნ როცა ჩვენი უტრნალი მკაფიოდ, საქვეყნოდ გა-
მოსთქვამს მას, რაც ქართველში ცუდია და საზიზღარი. საქართველოში თუ სადმე ორსა
და სამს უყვარს ქართველი, ჩვენ იმათში უკანასკნელი არა ვართ. ეს კი უნდა ესთქვით,
რომ ჩვენ ქართველში გვიყვარს მხოლოდ მისი სიკეთე, სიკეთე კი ყველგან საზიზ-
ღარია, ქართველი იქნება მისი მექონი თუ ანგლიელი, სულ ერთია ჩვენთვის, ორივე წყა-
ლში გადასაყარნი იქნებიან“.

ილია ჭავჭავაძე მთელი სიცოცხლის მანძილზე განუხრებლად იცავდა პრინციპს —
„მართლის თქმაა ერთგულება“ — და იმავე „საქართველოს მოამბეში“ რედაქციის სახე-
ლით აცხადებდა: „ბევრნი არიან ჩვენში იმისთანანი, რომელნიც ცდილობენ ჩვენი ცხო-
ვრების სიბოროტის დამალვას. ეგ იმათ მოსდით ქართველობის უმეტარი სიყვარულის
გამო. ის კი არ იციან, რომ დიდი ხანია არის ჩვენში გლეხური ანღაზა. — „მოყვარეს
პირში უძრახე, მტერს პირს უკანაო“.

სიმაართლის თქმისა და სამართლიანობის პრინციპების დაცვისათვის ილიას ბრძოლამ
განსაკუთრებული აღიარება და პრაქტიკული ხასიათი საქართველოში საგლეხო რეფორ-
მის განხორციელების წლებში შეიძინა.

გლეხი, რომელიც უმიწოდ განთავისუფლდა მეზატონისაგან, ყოფილი მეზატონის
უტრმოჭრილ მონად რჩებოდა სიცოცხლის მანძილზე. ამას ხედავდა ილია ჭავჭავაძე და
სამართლიანობის პრინციპის ერთგულს არ შეეძლო იგი უყუარდებოდ დაეტოვებინა.

ბატონყმობის გადაგარდნაზე კამათის დროს, — ოგონებს ქ. მამაცაშვილი, — წამო-
დგა ახალგაზრდა პოეტი და პუბლიცისტი ილია ჭავჭავაძე და ხმაძალა განაცხადა, რომ
გლეხს მიწა უნდა მიეცესო. კრების უმეტესობა ამ კანდიდატს პასუხმა ააშფოთა. ერთმა
თავადმა ხანჯალი იშიშვლა და ლანძღვა-გინებით ილიასაკენ გაიწია და ყვიროდა „გამიშ-
ვით, გამიშვით, ეხლავე უნდა მოვკლაო“. გაგიჟებული თავადი შუაკავეს და ძლივს-ძლი-

ვობით გაიყვანეს კარებიდან. მდგომარეობა იმდენად გამწვავებულია, რომ ილიას მეგობრებს გადაუწყვეტიათ მეთვალყურეობა: დაეწესებინათ ახალგაზრდა პოეტის დასაცავად.

ეს იყო მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის გმირობა, რომლის გამო ქართულმა ხალხმა ილია ჭავჭავაძე დამსახურებულად აღიარა თავის უგვირგვინო მეფედ. ილიამ პრაქტიკულად განასახიერა შემოქმედებითი სიტყვისა და ცოცხალი, პრაქტიკული საქმის ერთიანობა: ხალხის ცხოვრების შესახებ ხალასი სიმართლის თქმას ილია ჭავჭავაძე თავის შემოქმედებითი და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შინაარსის დვრიტად მიიჩნევდა. ამ თვალსაზრისით ის ნამდვილი მესაიდუმლე იყო ხალხის ცხოვრებისა. მისთვის არაფერი იყო დაფარული ცხოვრებაში, თვითონაც არაფერს აღამაზებდა ცხოვრებაში. ცხოვრებას ილიამ აღიარაზროვნად უწოდა „უსწორმასწორო წუთისოფელი“.

ცარიზმის ოფიციალური იდეოლოგია საგლახო რეფორმის განხორციელებას საყოველთაო კეთილდღეობის დამყარების ხანად ასაღებდა. მწერლობას კი, რომელიც კრიტიკული რეალიზმის მეთოდით ასახავს სინამდვილეს, სწორედ იმ სოციალური ნაპრალის ბუნება და მისგან გამომდინარე ადამიანური სულისკვეთება უნდა ამოეცნო და ცხადი გაეხადა საზოგადოებისათვის. ე. ი. მწერლობას უნდა ეთქვა სიმართლე ცხოვრების შესახებ.

„ოთარაანთ ქვრივში“ არჩილისა და კესოს დიპლოგით ილიამ სიმართლე უთხრა თავის ნაწლს რეფორმის სინამდვილის შესახებ: „ჩვენ შუა ხილია ჩატეხილი. ისინი იქით ნაპირას ღარჩნენ, ჩვენ აქეთ. შორი-შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ვეღარ მიგვიწვდენია“.

ამრიგად, სოციალური პრობლემატიკა, რომელიც ყველა ეპოქაში ხალხის ცხოვრების მრავალ პრობლემათა შორის ყოველთვის იყო ერთი მთავარი „წყევლა-კრულვიანი“ საკითხი, ილია ჭავჭავაძესთან წარმოდგენილია იმ სასინჯ ქვად, რომელზეც უნდა მოწმდებოდეს მამულიშვილის ზნეობრივი ღირსებები. თვითონ მწერალმა შთამომავლობას დავეიჭოვა დიდი გაცვეთილი სიმართლის თქმისა და სამართლიანობისათვის თავდადების შესახებ.

ერის სიმდიდრე და მშვენიება

ქართველი ხალხის მიერ საუკუნეთა მანძილზე შექმნილი და თაობიდან თაობაზე გადაცემული ანდაზები, აფორიზმები, გამონათქვამები ჩვენი ერის სიმდიდრე და მშვენიე-
ბაა. ილ. ჭავჭავაძე მოხდენილად იყენებს მათ თავის თხზულებებში, ზოგს ცვლის, ახდენს
პერიფრაზირებას, პერეტრუბაციას, ავრცობს და ამატებს... თვითონაც ქმნის აფორიზ-
მებსა და აფორისტულ სტრიქონებს.

ანდაზა ზეპირსიტყვიერების უანარია, ხალხში გავრცელებული მოკლე გამონათქვამია,
რომელიც ნართაულად, იგავური მინიშნებით, მხატვრული ფორმით განაზოგადებს მრავალ-
მხრივ ცხოვრებისეულ გამოცდილებას (ქსე, I, 440).

ხალხური ანდაზები მრავლადაა ი. ჭავჭავაძის ნაწარმოებებში, სადაც დიდი ოსტატო-
ბითაა გადმოცემული ადამიანური ცხოვრების ყოველი მხარე. ლექსიკის ეს ფენა ატკობს
მკითხველს ღრმა სიბრძნითა და ჰუმანიზმით, ხალხთა შორის მეგობრობის, ურთიერთა-
ტივისციემის გრძნობით.

ილიას აფორიზმები და მოსწრებული სიტყვა-თქმები („ხშირად თავისებურად გათ-
ლილი“, ი. გრიშაშვილის გამოთქმა) მოჰყავს მსოფლიო ლიტერატურიდან, მაგრამ
ყველაზე უფრო დამოწმებები შეინიშნება „ვეფხისტყაოსნიდან“. ამ შემთხვევაში მწე-
რალი ზოგჯერ ასახელებს ავტორს, ზოგჯერ — არა. მეორე სჭარბობს პირველს. ეს სიტ-
ყვიერი მასალა მოხდენილად და მახვილგონიერად არის ჩასმული ილიას თხრობის საერ-
თო დინებაში. მათ მეტი სინათლე შეაქვთ ამბებისა და მოვლენების გადმოცემაში. ასეთ
გამონათქვამებს თვითონ მწერალი უწოდებს „საანდაზო ლექსებს“. ე. ი. სამაგალითოს,
საილუსტრაციოს. ილია „ივერიაში“ 1883-1884 წწ. დროგამოშვებით ბეჭდავდა თავისივე
შეკრებილ „საანდაზო ლექსებს“, რომლებიც ამოღებული იყო „ვეფხისტყაოსნიდან“,
„ქილილა და დამანდან“, „დავითიანიდან“. ეს მასალა 1935 წელს ცალკე წიგნად გამო-
სცა ი. გრიშაშვილმა.

ანდაზები, აფორიზმები, შთაშვებდავი გამონათქვამები ილიას ენის ჩუქურთმებია,
რომლებიც აძლიერებენ და მეტ ემოციურ დატვირთვას აძლევენ ფრაზებს, წინადადე-
ბებს, გამონათქვამებს; ამასთან ტექსტს მატებენ შინაარსობრივ-აზრობრივ ძლიერებას,
აზრს კიდევ უფრო ბასრს, მახვილსა და მკაფიოს ხდიან, აძლიერებენ პოლემიკურ ტონს,
აძლიერებენ მხატვრულ მხარეს და საკმაოდ ეფექტურ შედეგს აღწევენ. 1886 წელს
დაწერილი ლექსები („დამაკვირდი“) თოთხმეტი აფორიზმისაგან შედგება. თითოეული
მათგანი მხატვრული ფორმით გადმოგვცემს იმ იდეებს, რომელთა ერთგული ილია ღარჩა
სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებამდე. ხშირ შემთხვევაში ილია უცვლელად იყენებდა
ძველ მწერალთა გამონათქვამებს, ზოგჯერ კი თავისუფლად ეკიდებოდა და ცვლიდა,
მაგრამ მათ შინაარსობრივ-აზრობრივ მხარეს არ არღვევდა (ბ. კანდელაკი). ი. გრიშაშ-
ვილის სიტყვით, როგორც ჩუქურთმა ან ზარნიში ამშვენებს რომელიმე ნივთს გინა
შენობის აღნაგობას, ისე ეს საანდაზო ლექსები ამშვენებენ ადამიანის ნაზრევს და ასუ-
ქებენ მისი გონების კიდევანს (იხ. საანდაზო ლექსები, ტფილისი, 1935, გვ. 18).

ანდაზის დამახასიათებელ ნიშნად მიჩნეულია მისი ხალხურობა. იგი ხალხური ენის
უბრწყინვალესი ნიმუშია.

ამ შემთხვევაში ურიგო არ იქნება მოვიგონოთ დიდი ილიას „საქართველოს სიმათლით“ შესავლის შემდეგი ადგილი: „სხვამ რაც უნდა თქვას, მე კი ამ სიტყვების სიმათლით გავამხნევებ ჩემს თავსა: „მოყვარეს პირში უძრახე, მტერს პირს უკანაო“. სადა ხარ ეს-
ლა, ამ გონიერის სიტყვის მთქმელო? ვიცი, სადაცა ხარ: ხალხში ხარ, უხილავო, და ხალ-
ხისა ხარ, ისიც ვიცი, რაცა გქვიათ: შენ ხალხის გენიას გეძახიან — ისიც ვიცი, რა თე-
სებისა ხარ: შეუცდომელი და ყოველთვის მართალი ხარ“.

ანდაზა არის ხალხური სიბრძნის ის მარცვლი, რომელსაც მიმართავს ადამიანი თავისი ცხოვრების ყველა მომენტში: სიხარული იქნება ეს თუ მწუხარება, მოწონება იქ-
ნება თუ მომხდარი ფაქტის გამო დანანება, ზიზილი თუ გაკვირვება, მოწოდება თუ ნატ-
ვრა. ადამიანი ანდაზებს იყენებს როგორც დადებითი ემოციების დროს (სიხარული, სიყ-
ვარული, აღტაცება). ისე უარყოფითი ემოციების შემთხვევაშიც (სევდა, შიში, სიბრაზე). მაგრამ ყველაზე მთავარი განსაკუთრებით დიდაქტიურ-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით მაინც ის არის, რომ ანდაზა გვაჩვენებს სწორ ლიტერატურულ ენას, აზრის მოკლედ ნათლად და გასაგებად გადმოცემას. ცოტა სიტყვებით ბევრის თქმის ხელოვნებას.

ანდაზებში, ჩვეულებრივ, არ გვხვდება დიალექტიზმები, არალიტერატურული სიტყ-
ვა. სწორედ ამიტომაც, რომ ანდაზას თვლიან წიგნიერი ახალგაზრდობის აღზრდის ერთ-
ერთ საშუალებად, მათი გონებრივი ჰორიზონტის გაზრდითობად ხერხად, მეტყველების
კულტურის ამაღლების მძლავრ სტიმულად; ისინი პმატებენ ილიას თხრობას მიმზიდვე-
ლობას, შნოს, ლაზათსა და ჭავარს. გამოთქმულ აზრს მეტ დამაჯერებლობას აძლევენ და
მიმზიდველს ხდიან.

ანდაზა ქართველი ხალხის საუკუნეობით გამოცდილების გამოძახილი, მისი სიბრძ-
ნის ხმაა; იგი „სხარტულად გამოთქმული სიბრძნეა ხალხისა“ (თ. სახოკია).

ი. ჭავჭავაძე უხვად იყენებდა ანდაზებსა და ფრთოსან ფრაზებს როგორც პუბლი-
ცისტურ, კრიტიკულ, საპოლემიკო, ისე-მხატვრულ ნაწერებში — პოეზიასა და პროზაში.
განსვენებულ მკვლევრისა და პოეტის გ. სამხარაძის დათვლით, ი. ჭავჭავაძეს გამოყენე-
ბული აქვს სულ 260-ზე მეტი ხალხური ანდაზა, ამათგან ბევრი რამდენჯერმე განმეო-
რებული. ანდაზას, იგავს, ფრაზას თუ სხვა ხალხურ ეპითეტებს ილ. ჭავჭავაძე იყენებდა
რომელიმე პრინციპული დებულების, შეხედულების დასასაბუთებლად, ან რომელიმე გზა-
რის ტიპური გარემოსა და ხასიათის ნიშანდობლივი მხარის ხაზგასმისათვის. მწერალი
სპეციალურად არჩევდა „ხალხურ ანდაზებს, რომლებითაც მოწინააღმდეგეს აზრის სის-
წორეს უმტკიცებდა და მკითხველს ხალხური სიბრძნით ელაპარაკებოდა. მან იცოდა,
როგორ სიტუაციაში რომელი ანდაზა და იგავია გამოსაყენებელი, მორგებული.

მწერალი ზოგ ანდაზას იყენებს პირდაპირ, როგორც ხალხშია გავრცელებული, ზოგს
აბრუნებს, ცვლის ოდნავ, სიტყვებს უმატებს, რომ ამით საკუთარ მოსაზრებასა და შე-
ხედულებას მეტი გამჭვირვალობა მისცეს. მაგრამ ილიასეული შეცვლა ანდაზას არ ამა-
ხინჯებს, არ უკარგავს პირვანდელ სიმახვილესა და სიბრძნეს. რომ იგი ხალხის მრავალ-
საუკუნოვან განძს უნარჩუნებს პირველყოფილ სინდლესა და სიჭაბუქეს. ილიამ ამ
მხრივაც ფასდაუდებელი ამაგი დასდო ზეპირსიტყვიერებას.

აფორიზმი არის ზოგადი ხასიათის აღმზრდელობითი გამონათქვამი, რომელიც ერთ
წინადადებაშია მოქცეული და რომელშიც დამრიგებლობითი შინაარსი უშუალოდ გვეჩ-
ლევა.

ანდაზა და აფორიზმი ქართული ენის ოქროს ფონდია. ისინი გვეხმარებიან ჩვენი
ხალხის ისტორიული წარსულის გაგებაში, გვახსენებენ სამშობლოს სიყვარულს, მტრის
სიძულვილსა და მოყვრის პატივისცემას, მოგვიწოდებენ ვიყოთ მუყაითი შრომაში, გამ-
რჩე სწავლაში, თავდაპირილი საზოგადოებაში, ზრდილობიანი და კულტურული ყველგან
და ყოველთვის... ანდაზებისა და აფორიზმების გამოყენება ილიას მეტყველებას ხდის

სხოვანს, ემოციურს, შთამბეჭდავს. ამ უაღრესად შეკუმშულ ფრაზებში, წინადადება-
ში ღრმა შინაარსია ჩადებული. ისინი პიროვნებაზე ზემოქმედების შესანიშნავი საშუალე-
ბაა და ადამიანის გარდაქმნის საუკეთესო იარაღიც.

ანდაზები და აფორიზმები სულს ალამაზებენ ისე, როგორც ყვავილები — ოთახს.
მოსწრებული გამონათქვამი ალამაზებს აზრებს და ინახავს მას. ისინი იმით არიან დასაფა-
სებელი, რომ მკითხველს აიძულებენ იფიქრონ, ამუშაონ საკუთარი აზროვნება. რაც
უფრო შთამბეჭდავია ასეთი გამოთქმები, მით უკეთესია, რადგან „რაც ერთხელ ცხოვე-
ლად სულს დააჩნდების, საშვილიშვილოდ გარდაეცემის“. თვითონ ილიაც ბრძანებდა:
„მთელი კაცობრიობის უწინდელი ცხოვრება სულ უსარგებლო იქნებოდა, თუ იმათ
ცხოვრებიდან ჩვენ სასარგებლოს არას გამოვიტანთ“.

ანდაზებით, აფორიზმებითა და ცალკეული გამოთქმებით ილიას თხზულებები მდი-
დარია. პროფ. ქ. სიხარულიძე მიუთითებს, რომ „კაკო ყაჩაღში“ მოხუცისა და ბატონის
დიალოგში ჩართული ანდაზები გამოყენებულია უარყოფითი გმირის ხასიათის შესაქმნე-
ლად. უძლური მოხუცის თხოვნაზე შეუბრალებელი ბატონი უპასუხებს: არა, „ერთი
მკვებს — სჯობს ათასს მქონდეს“.

ამ შემთხვევაში ილია წინწკლებით გამოყოფს მის მიერ უცვლელად გამოყენებულ
ხალხურ ანდაზასა და აკისრებს მას მნიშვნელოვან როლს შეუბრალებელი, ეგოისტი ბა-
ტონის ხასიათის გადმოსაცემად. პოემაში სოციალური საკითხისადმი მიძღვნილ დიალოგს
მწერალმა დიდი, სერიოზული ფუნქცია დააკისრა და ამით ზაზი გაუსვა ქართული ხალ-
ხური შემოქმედების უდიდეს მნიშვნელობას. (ქ. სიხარულიძე. ქართველი მწერლები და
ხალხური შემოქმედება, თბ., 1966, გვ. 150-151).

კოსტა აფხაზი გადმოგვცემს: „ილიას მეტისმეტად უყვარდა გლეხებთან ბაასი, მე-
ტადრე მოხუცებთან, ჰყრებდა და აგროვებდა ზღაპრებს, ანდაზებსა და გამოცანებს;
უყვარდა მესტიერები და ყოველივეს გულისყურით უსმენდა მათ“.

სახელგანთქმული მწერლები და მთაწარვენი. როგორც ცნობილია, ყოველთვის
მიმართავდნენ ფიგურალურ თქმებს, მოსწრებულსა და მახვილ წინადადებებს, ანუ
ქ. ფრთოსან ფრაზებს.

ფრთოსანი ფრაზა მეტწილ შემთხვევაში აფორიზმს უახლოვდება. მისთვის დამაბა-
სათებელია კატეგორიულ ფორმაში დიდი აზრის გადმოცემა. ამგვარი ფრაზების საწყისი
ძირები ხალხური პოეზიის წიაღიდან მომდინარეობს.

ჩვენ შევისწავლეთ ილიას ნაწარმოებებში შესული ანდაზები, აფორიზმები, შთამბე-
ჭდავი გამონათქვამები, ასეთი გამონათქვამების ცალკე გამოცემისას ილიას ჰქონდა შე-
მუშავებული საკუთარი პრინციპები. მწერლის მოსაზრება საანდაზო ლექსების წიგნში
გაწყობის შესახებ ასეთია: „პირველი სტრიქონის პირველი ასოს მიხედვით ანბანზედ
ჩამოვარიგეთ ლექსები“ (იხ. „ივერია“, 1883, № 11, გვ. 62).

ანდაზები, აფორიზმები და გამონათქვამები ილიას ყველა თანრის ნაწარმოებში დას-
ტურდება მეტ-ნაკლებად. მწერალი ყველგან ხმარობს მათ.

ილია „ივერიაში“ სისტემატურად აქვეყნებდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში შე-
კრებილ ხალხურ ნაწარმოებებს. იგი რედაქციის კარებს ფართოდ უღებდა მთისა თუ
ბარის ხალხურ ლექსებს, სიმღერებს, ზღაპრებს, ანდაზებს, შელოცვებს, გამოცანებს,
რიტუალთა აღწერებს.

დ. მესხი წერდა: „იშვიათია მისი ნაწერი, რა სახისაც არ უნდა იყოს, რომ ხალხუ-
რი თქმულებანი, იგავები, თუ მოსწრებული სიტყვები შიგ არ ერიოს“.

საუბარშიც უყვარდა ხოლმე ხალხური სიბრძნიდან მაგალითების მოყვანა.
ანდაზები მრავლად ილიას პუბლიცისტურ წერილებშიც. სპეციალურ ლიტერატუ-
რაში მითითებულია 130 ანდაზა, რომლებიც „პატარა საუბრის“ ავტორს თავის პუბლი-

ცისტურ წერილებში გამოუყენებია. ილიამ გააფართოვა ანდაზების გამოყენების არა
და იხმარა ისეთ კონტაქტშიც, სადაც ისინი მანამდე ასე თავისუფლად არ ყოფილა
პროფ. ზ. ჭუმბურიძე ილიას თხზულებებში ანდაზების ხმარების სამ სახეს აღასტურებს:

1. ზოგჯერ ანდაზა მოყვანილია უცვლელი ფორმით და მწერალი აქვე აღნიშნავს,
რომ იგი ხალხური: „ტყუილად კი არ ამბობს ზოლმე გლეხაცი: ორმა კაცმა რომ გითხ
რას, ბრმა ხარო, უნდა დაიჯერო“.

2. ზოგჯერ ანდაზა თავისი მხამზარეული ფორმით პირდაპირ, უკომენტაროდ ხ
ტექსტში: „ხარი ხართან დააბი, ან ზნეს იცვლის, ან ფერსაო“.

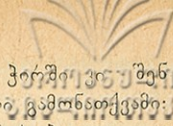
3. უფრო ხშირად ილია მიმართავს ანდაზის გადაკეთებას ვითარების შესაბამისად
მაგ., „ზღვა კოვზით დაილევაო“, ილიას ასე აქვს გამოყენებული: „ადამიანის გულ
იგივე ზღვაა, რომელიც კოვზით არ დაილევა თავის ღღეში“... ილიას აქვს გამოყენებულ
სხვა ნაღბთა ანდაზებიც (განსაკუთრებით რუსული). (ზ. ჭუმბურიძე, ლიტერატურულ
წერილები, 1975, გვ. 174-176).

ილია ზოგიერთ ანდაზას სათაურადაც კი იყენებს., თანაც იძლევა ამ ანდაზის გენე
ზისს. მაგ., 1877 წ. № 16 „ივერიაში“ დაიბეჭდა „ფიცი გეწამს და ბოლო გვაკვირვებს“.
რომელსაც სქოლიოში ასეთ განმარტებას აძლევს: „ერთს კაცს მეორისათვის ერთი მამა
ლი ზოვებარა, გამოდგომოდა მამლის პატრონი, ხელი წაეწვო ქურდისათვის. ქურდს თურ
მე ილიის ქვეშ ამოეფარა მამალი, მაგრამ ისე კი, რომ მამლის ბოლო გარედ დარჩე
ნოდა. ქურდმა ფიცი დაიწყო თურმე, რომ შენი მამალი მე არ წამიყვანიაო. პატრონი
ხედავს რა თავისის მამლის ბოლოს ილიიდან გამოშვერილს, ეუბნება: ძმობილო შენ
ფიცი მწამსო, მაგრამ ეს ბოლო კი მაკვირვებსო“.

1866-1876 წწ. უწერია თარიღად კრიტიკულ წერილს „ზოგი რამ“, რომელსაც ებო
გრაფად ახლავს გრ. ორბელიანის სიტყვები: „თქმით ჭმუნვა მაინც შემჭირდებისა“, რაც
თავის მხრივ „ვეფხისტყაოსნის“ შეძღვენი აფორიზმის გამონათქე ჩანს: „დიდი ლხინ
ჭირთა თქმა, თუ კაცს მოუხდებოდეს“ აღნიშნულ წერილში ილია მოხერხებულად იყენ
ებს რუსთაველის აფორიზმს „ყოველი მსგავსი მსგავსსა შობსო“.

ილიას თხზულებებში ყველაზე მეტი აფორიზმები „ვეფხისტყაოსნიდანაა“. ამ შემთ
ხვევაში ზოგჯერ მითითებულია წყარო, ზოგჯერ — არა. არის შემთხვევები, ოდნავ
შეცვლილია, პერიფრაზირებულია რუსთაველისეული ტაეპის სტრუქტურა, მაგრამ აზრი
იგივეა. მაგ., „ლეკი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადაიო“, უთქვამს რუსთაველს
„ისიც კარგად ვიცით, რომ „რა ვარდმან თვისი ყვავილი გაახმოს, დაამკნაროსა, იფ
წავა და სხვა მოვა, ტურფასა საბაღნაროსა“.

რუსთაველისეული აზრის პერიფრაზის მაგალითია: „მე იგი ვარო... ვის სიკვდილ
მოყვრისათვის თამაშად და მიჩანს მღერად“, — ვკითხულობთ „გლახის ნაამბობში“. ა
კიდევ: „წავიდა იგიცა, ვითა სიზმარი ღამისა“, ან კიდევ: „ვა, სადაური სად ვკვდები“.
„ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმებს ილია ნაწარმოებისათვის ეპიგრაფადაც იყენებს; მაგ.
პოემას „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ წინ უძღვის რუსთა
ველის აფორიზმი: „მიეც გლახაკთა საჭურჭლე, ათავისუფლე მონები, მიღწვიან, მომიგო
ნებენ, დამლოცვენ, მოვეგონები“. ილ. ჭავჭავაძე ზოგჯერ რუსთაველის აფორიზმს ნაწარ
მოების სათაურადაც კი იყენებს; მაგ., „კარგი რამ მჭირდეს გიკვირდეს, ავი რა საყ
ვირველია“. ეს არის ფელეტონი, რომელიც დაიბეჭდა ახლად დაარსებული „ივერის
პირველ ნომერში 1877 წელს. ეს ფელეტონი სიბრძნითაა აღსავსე. აქ არის ანდაზებიც
მაგ., „ხარი ხართან დააბიო, ან ზნეს იცვლის, ან ფერსაო“; შექსპირისეული ბრძნულ
გამონათქვამი „მწამს რომ შექსპირი მართალია: „სულელთ თამაშია ადამიანის ცხოვრ
ბაო“; ხალხური გამოთქმები: „აი, მეხი კი დაგეცათ“, დამოწმებულია ბრძნული სიტყვ
ები წყაროს დაუსახელებლად: თუ ადამიანები ხართ, „არა-რა ადამიანური თქვენ არ უხდ

გუტხოვებოდეთ“, მოსწრებული გამოთქმა: „ლხინში მეც შენთანაო, კერძოა შენ შენთვისაო და მე ჩემთვისაო“; აქვე გვხვდება ილიასეული მოსწრებულ მომენტები: „მცენიერება სალარაო, საცა აწყვია უკეთესი განძი, ადამიანის უკეთესის ჰკვითა და გრძნობით მოპოვებული; იგი უდიდესი ტაძარია, საცა დაყუდებულია დიდებული ხატი კაცობრიობისა, ადამიანის ჰკვითა და გულით ძვირფასის თვლებით შექედლი“.

პროფ. ალ. ბარამიძე შენიშნავს: „ილია ჭავჭავაძე თავის ადგილას მოხდენილად და მასკილიგონიერად ურთავდა თავის წერილებში რუსთაველის „საანდაზო ლექსებს“ (ტერმინი ილიას ეკუთვნის — რ. შ.), რომ მის მიერ წამოყენებული შოსაზრებანი უფრო მკვეთრი, ბასრი, მკაფიო და ნათელი გამოსულიყო. რუსთაველის აფორიზმებს ილიასთვის ჰქონდა „საანდაზო“, სამაგალითო და საილუსტრაციო მნიშვნელობა. ამიტომაც მწერალი ზოგჯერ იმულებული ხდება შესაფერისად შეეცალა რუსთაველის ტექსტის სიტყვა, საქტყევი, კილო, ინტონაცია: ასეთ უცოდველ ოპერაციებს იგი შეგნებულად, მოფიქრებულად ჩადიოდა“ (იხ. ილია ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, 1957, გვ. 39).

თავის ერთ კერძო წერილში ილია წერს მეუღლეს: „ერთხელ კატომ ჰსტქვა, რომ ადამიანი ცოლუერთა ნათესავეებს უფრო ეტრფისო, ვიდრე თავის საკუთარ ნათესავეებსო. ამ აზრის სიმართლე სრულად ვიგევე მე და სრულად გამოცადე. ალბად სოფელი ასრე მქმნელი ყოფილა“. ხაზგასმული ფრაზა რუსთაველის აფორიზმის ნაწილია გარკვეული მეტამორფოზით: „დღეს არა, ზვალე მოკვდები, სოფელი ასრე მქმნელია“, „არ ვიცი, „ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრეფია“, — ამბობს ჩვენი მოხუცი რუსთაველი“. კიდევ მეტი, ლექსების ციკლში „ორ-ხმიანი საახალწლო ოაერეტი“ ილია სტროფებს მართავს რუსთაველურად შოთას რამდენიმე სიტყვის გამოყენებით: „შენთან არავინ ჰკადრულობს არცა ზავს, არცა ბრძოლასა, — სჯობს უყოლობა კაცისა, შენისთანასა ყოლასა...“ (შდრ. „სჯობს უყოლობა კაცისა მომდურავისა ყოლასა“), „ახლებში თავს სდებს, გვატყუებს, არ ახალია, ძველია, რაც გინდ რომ ქერქი იცვალოს, გველი ეგრევე გველია...“ (შდრ. „სხვა-და-სხვა ჭირი ჩემზედა არ ახალია, ძველია“). „თავს იქებს, თუმცა მის ქება სხვისგან არ გაგვიგონია; ყვავი რა ვარდსა იშოვის, თავი ბულბული ჰგონია“. (შდრ. „თუ ყვავი ვარდსა იშოვნის, თავი ბულბული ჰგონია“).

ილიას აქვს ბრწყინვალე გამონათქვამები, რომლებშიც ცხოვრებისეული სიბრძნეა ჩაქსოვილი და ბეჭდის თვალისათვის ზის ნაწარმოების (მხატვრული იქნება ის თუ პუბლიცისტური) საერთო ქსოვილში.

ილია თავის ნაწარმოების თითოეულ სიტყვას ელოლიავენბოდა, ეფერებოდა, თვალის-ჩინივით უფრთხილდებოდა, აი, როგორ ემუდარება იგი ერთ ბარათში რ. ერისთავს: „თქვენი ჭირიმი, კნიაზო რაფიელ, ამ სტრიქონებს ნუ ამოშლით. „Многая лета“ ნუთუ აკრძალული სიტყვაა? გეფიცებით, ამ ლექსს წაუშლელად თვითონ ლუკა სტეფანისძეც კი დაუბრკოლებლივ გაუშვებდა. თქვენი ჭირიმი, ლექსს ნუ წაახდენთ, პასუხისგება ჩემი იყოს, თუ ვინმე რამ შეჰნიშნოს“, ბევრის მთქმელი სტრიქონებია!

ილიას აქვს ასეთი აფორიზმი „კაკო ყაჩაღში“: „რომ ზედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს — ეგ ვერაფერი სიყვარულია, სიტყვა ის არის, კაცს ის უყვარდეს, ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია!“

„კაკო ყაჩაღის“ პირველი ნაბეჭდი ვარიანტები გამოქვეყნდა „საქართველოს მოამბეში“ (1863, № 10), შემდეგ პოემა დასტამბა კირილე ლორთქიფანიძემ („ჩონგური“, 1864), ჟურნ. „ივერიაში“ (1879, № 5), (აქ პოემა მთლიანად პირველად გამოქვეყნდა)... იგი იბეჭდებოდა ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ ყველა გამოცემაში, ქვეყნდებოდა 1892 წელს ილიას ხელმძღვანელობით გამოცემულ თხზულებებში, ივანე გომელაურის „ქართველ მწერლებში“, ილიას ყველა აკადემიურ გამოცემაში საბჭოთა პერიოდში... მაგრამ ყველგან სანალიზო ტექსტში სწერია „სიტყვა“. სამაგიეროდ მიხ. გელევენიშვილის სახელგამის (1914), სახელგამის (1937). აგრეთვე 1937 წლის გამოცემაში „ჩვენი

საუნჯის“ მე-7 ტომში სწერია: „საქმე ის არის, კაცს ის უყვარდეს, ვინც ბედისაგან დაჩაგრულა“, ე. ი. ისე, როგორც ამას ხალხი ამბობს.

ილიას ეს აფორიზმი, — წერდა ან. თევზაძე, — უნდა გასწორდეს ისე, როგორც ხალხი ამბობს, ქართული სალიტერატურო ენის ბუნების მიხედვით ისე, როგორც ის. იყო წარმოდგენილი ილიას თხზულებათა პირველ აკადემიურ გამოცემაში (1914) — „საქმე ის არის, კაცს ის უყვარდეს, ვინც ბედისაგან დაჩაგრულა“ (ლიტერატურული წერილები, 1977, გვ. 194-198). ამ საბუთს ჩვენ იმასაც დავუმატებდით, რომ ბიბლიაში იკითხება „საქმემან შენმან გამოგაჩინოსო“ და არა „სიტყვამან შენმაო“.

ილია დიდი დაკვირვებით იყენებდა ანდაზა-აფორიზმებს, მათ ათავსებდა ზუსტად განკუთვნილ ადგილზე. მწერალი დიდ პატივს სცემდა ხალხის ნიჭსა და ნათელ გონებას, გლეხის პრაქტიკულ ჰკუთას, მათი გამოთქმების ხატოვანებას. „კაცია-ადამიანის“ შესავალში დიდი დაკვირვებით, მეცნიერული სიღრმით ხსნის ერთი ქართული ანდაზის შექმნის რთულ ფსიქიკურ სიტუაციას. ეს არის: „მოყვარეს პირში უძრახე, მტერს პირს უკანაო“...

ი. მანსვეტაშვილის გადმოცემით, ილიას დიდად მოსწონდა გლეხების დარბაისლობა, ნამუსიანობა, ჭკვიანურობა, ზრდილობიანი სიტყვა-პასუხი. მეტადრე აკვირვებდა ილიას გლეხის ფილოსოფიური გულგუთნებელობა, როდესაც რაიმე უბედურება ეწვეოდა.

ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ ილიას ორიგინალური რამდენიმე გამოთქმა, რომლებიც ხალხურ ფრთიან სიტყვებს უახლოვდება თავისი სიბრძნითა და მოკვეთილობით. ილია ფოლკლორიდან სესხულობს აზრის სინათლესა და სიმკვრივეს, ლექსის ფორმის მოქნილობასა და სინარჩარეს; აი, ორიოდე მაგალითი: „შენ პირუტყვი ხარ და მე მეტყველი?! ეგ, ჩემო ლაბავ, ნუ შეგშურდება... რად მინდა ხმალი, თუნდ იყოს მჭრელი. თუ სიმაღლისთვის დამიჩლუნდება?“. „დაე თუნდ მოგვცდე, არ მეშინიან, მაგრამ კი ისე, რომ ჩემი კვალი ნახონ მათ, ვინცა ჩემს უკან ვლიან, თქვან: აღასრულა მან თვისი ვალი“.

კიდევ ორიოდე მარგალიტი: „წუთის-სოფელი ესეა, ღამე ღღეს უთენებია. რაც მტრობას დაუქცევია — სიყვარულს უშენებია“. „კაცად მაშინ ხარ საქები, თუ ეს წესი წესად დარგე: ყოველ ღღესა შენს თავს ჰკითხო, — აბა ღღეს მე ვის რა ვარგე?“

ილია ჭავჭავაძის მიერ გამოყენებული ანდაზები, აფორიზმები, მის მიერ შექმნილი ფრაზები და მოსწრებული გამონათქვამები ძირითად ტექსტთან ერთად, რომლებშიც შედიან ლექსიკის ეს ფენები, ერთხელ კიდევ აგრძნობინებს მკითხველს მწერლის თხზულებათა ძალას, მის ღვაწლბრივ სიბრძნესა და ანდამატურობას...

«შენ ხალხის გენიას გეძახიან»

ათეული წლების განმავლობაში იმედით უმზერდა და ყურადღებით უსმენდა მშობელი ერი ილია ჭავჭავაძეს. ისიც მოძღვრავდა, „ღმერთან ლაპარაკობდა“ და წინ მიუძღოდა მშობელ ხალხს. იშვიათია ერი, რომელსაც თავის წინამძღოლად, მამად და უგვირგვინო მეფედ ელიარებიანოს მწერალი. ასეთი იყო დიდი ილია.

გამორჩეულად მრავალმხრივი მოღვაწე იყო ილია ჭავჭავაძე. პოეტი დიდი, როცა დიდი მისი პიროვნებაო, — ამბობდა გოეთე. ძნელია იმის დადგენა, თუ რომელი უფრო დიდი იყო — ილია, როგორც პიროვნება, თუ როგორც შემოქმედი. მასში მამულიშვილობა, ერისკაცობა, შემოქმედებითი სიმაღლე და სიძლიერე ერთმანეთს ავსებდა და ერთ მთლიანობაში წარმოგვიდგენდა მას.

დიდ ილიას სამშობლოსადმი სამსახურის ორ მთავარ ფენომენად ხელოვნება და მეცნიერება მიაჩნდა. ხელოვნებით ადამიანთა სულის აღზრდას, ხოლო მეცნიერებით ადამიანთა ჰეროვნების განვითარებას ესწრაფოდა. მხოლოდ ხელოვნებით გაკეთილშობილებულ და მეცნიერებით განათლებულ ადამიანები მიაჩნდა სამშობლოს ჭეშმარიტ მსახურებად და პატრიოტებად. „ცხოვრება ძირია, ხოლო ხელოვნება და მეცნიერება მასზე ამოსული შტოები არიან... მეცნიერება და ხელოვნება ეს ორივე ერთსა და იმავეს მსახურობენ“, — ამბობდა დიდი ილია.

ამ კუთხით უდგებოდა ის, აგრეთვე, ხალხურ საუენჯეს. ზეპირსიტყვიერებას „დიდი გავლენა უნდა ჰქონდეს ხალხის გონებისა და ცნობიერების განვითარებაზედ, ეროვნულ წარმატებაზედ“, და მოითხოვდა „ხალხის ცხოვრების“ ყოველმხრივ და ჰარმონიულად შესწავლას, „იმისი ყოველგვარი გონებითი ნაწარმოებების“ შეკრებას.

ილია ჭავჭავაძე იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მეთაური და ამ საზოგადოებას უწყევდა პრაქტიკულ დახმარებას, აძლევდა მიზართულებას, მითითებას და, აგრეთვე, სამოქმედო პროგრამას. ერთ-ერთი ასეთი იყო ხალხური სიტყვიერების შემკრებათათვის გამოცემული პროგრამა (1881-1882 წ.წ.), რომლის შექმნასაც უშუალოდ თვითონ ხელმძღვანელობდა. ასეთი პროგრამის შექმნის ფაქტი თავისთავად ცხადყოფს დიდ ყურადღებასა და პასუხისმგებლობას ხალხური ზეპირსიტყვიერი ნიმუშებისადმი. ამასთანავე საგულისხმოა, რომ ილია ჭავჭავაძე თვითონ გვევლინება ფოლკლორული მასალის შემკრებად, და ამ ნიმუშებს პრესაში აქვეყნებდა. გარდა ცალკეული ხალხური ლექსებისა, გამოქვეყნდა, აგრეთვე, კრებული „გლეხური სიმღერები, ლექსები და ანდაზები, შეკრებილი რ. ერისთავისა და ილ. ჭავჭავაძის მიერ“ (წიგნი პირველი, თფილისი, გამოცემული ი. მელიქიშვილის და ე. ხელაძისაგან 1873).

ცალკეული ფოლკლორული ნიმუშების შეკრება — პუბლიცისთან ერთად ასეთი კრებულის გამოცემა, ფოლკლორული მასალის შემკრებათა დასახმარებლად სპეციალური პროგრამის შექმნის თაოსნობა, ამასთანავე, ორიგინალურ პოეტურ და პროზაულ ნაწარმოებებში ხალხური საუენჯის შემოქმედებითი გარდასახვა აშკარად მიუთითებს ილია ჭავ-

ჭავჭავაძის შეხედულებასა და დამოკიდებულებაზე ქართული ეროვნული ფოლკლორის შესახებ.

დღემთში მოსამართლედ მუშაობის დროს, 1871 წელს, ილია დაუახლოვდა მთელს მოხვედრებს, ხევსურებს და ფშაველებს, მათგან მოისმინა და ჩაიწერა მრავალ ზეპირსიტყვიერი ნიმუში, მათგან სამოცზე მეტი დასახელება დამოწმებულია პ. უმიკაშვილის „ხალხური სიტყვიერების“ ოთხტომეულის მეოთხე ტომში.

ფოლკლორული ნიმუშებისადმი ილია ჭავჭავაძის დიდ სიყვარულსა და ყურადღებაზე შეტყვევებს პოეტის თანაკლასელის, მეგობრისა და თანამოაზრის კობტა აფხაზის მოგონება: „მამულის უანგარო სიყვარული პატარაობიდანვე შეჰყვა ილიას. მეტისმეტად უყვარდა ბაასი გლეხკაცებთან, მეტადვე მოხუცებულებთან. ჰკრეფდა და აგროვებდა ზღაპრებს, ანდაზებს, გამოცანებს, უყვარდა მესტვრეები და სიამოვნებით უგდებდა ყურს.

ილია ჭავჭავაძემ ხალხურ საუბრეებს მიმართა თავის ისეთ უკვდავ ნაწარმოებებში, როგორიცაა „განდეგილი“, „აჩრდილი“, „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“, „მეფე დიმიტრი თავდადებული“, „გლახის ნაამბობი“ და სხვ. მეტად საინტერესოა პოემა „განდეგილში“ აღწერილი ბეთლემის შედარება მის ირგვლივ არსებულ ფოლკლორულ მასალებთან.

ფოლკლორული მასალების მიხედვით, „ბეთლემში“ ჯაჭვია გადმოკიდებული, ბეთლემში ბერი ცხოვრობს. მწყემსმა ქალმა ბერების წმინდა აბანოში იბანავა. ამის გამო ზატ განრისხდა. მწყემსი ქალი ერთ კლდესთან შედგა, სინათლე შენიშნა, შველა ითხოვა“ ბერმა იგი ქვაბულში ამოიყვანა. მწყემსი ქალი ცეცხლს მიუჯდა. ქალმა ბერი აცთუნა აი, ასეთია ბეთლემის ირგვლივ არსებული ზეპირსიტყვიერი მასალების ძირითადი მომენტები.

ასეთივე სურათს ვხედავთ ილია ჭავჭავაძის „განდეგილში“. პოემა მთლიანად ამ სიუჟეტზეა აგებული. ნაწარმოები გმობს ცხოვრებიდან გაქცევას, ასკეტიზმს. როგორც ვხედავთ, ხალხურ სიუჟეტზე დაყრდნობით დიდმა ილიამ მოგვცა ზოგადსაქცობრივი იდეებით შთაგონებული ნაწარმოები.

სახალხო გმირი მუდამ იყო სამაგალითო და მისაბადი. მის პირად მაგალითზე იზრდებოდნენ თაობები, ბაძავდნენ მას, თავისთავში ზრდიდნენ სამშობლოს განუზომელი სიყვარულის გრძნობას. ასეთ სახალხო გმირს ილია ჭავჭავაძე ადრეული წლებიდანვე ეძებდა. იგი განსაკუთრებული სისავსით გამოიკვეთა პოემაში „აჩრდილი“. ასეთი გმირი ბედნიერია, თუკი სამშობლოსათვის დაიღუპება, „მას განაცოცხლებს სიმღერა „ხალხთა“, რომელსაც „აკვანზედ დედა უმღერებს შვილსა“. ეს სიმღერა გმირის სახელს შორეულ საუკუნეებს გადასცემს.

პოემაში ვკითხულობთ:

წმინდაა იგი, ვისაც ეღირსა
მამულისათვის თავის დადება.
ნეტა იმ ვაჟკაცს, ნეტა იმ გმირსა,
ის თავის ხალხში აღარ მოკვდება.

ფოლკლორული ნაწარმოებისათვის დამახასიათებელი, ცხოვრების სასიკეთოდ გადამქმნელი სახალხო გმირის სახე ასე წარმატებით ჩამოაყალიბა და დაახასიათა პოემაში „აჩრდილი“.

ლიტერატურულ-ფოლკლორული ურთიერთობის თვალსაზრისით მეტად საინტერესოა „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“. მასში განსაკუთრებით სა-

ყურადღებოთ! სახალხო გმირის არსენას სახე და ფოლკლორიდან მომდინარე სხვა მნიშვნელოვანი მონაცემები.

პოემაში მოცემულია სოციალური უსამართლობის მძაფრი სცენა. მეტად საინტერესოა, რომ სწორედ ამ ეპოზოდთან დაკავშირებით გამოჩნდა სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლი სახალხო გმირის არსენას სახე.

აბა კაციცა ისა ყოფილა
და ჭედიც იმას, ძმავ, ზსურებია.

ასეთი ყურადღებითა და შემოქმედებითი სიფაქიზით ეკიდებოდა ი. ჭავჭავაძე ფოლკლორულ მასალას, ქმნიდა მეტად დასამახსოვრებელ პოეტურ სცენებსა და შთამბეჭდავ პერსონაჟებს.

ასე საინტერესოდ გამოიყენა ილია ჭავჭავაძემ სახალხო მოძღვრლისა და მთქმელის ტრადიციული ხალხური სახე. მისი საინტერესო ლექს-სიმღერითა და თხრობით ხალხის ღარაზმვა და პატრიოტული სულისკვეთების გაძლიერება.

„გლახის ნაამბობში“ ვკითხულობთ

— ზღაპრების წიგნია.

დამიჯერა იმ კაი კაცმა და დაიწყო ისეთნაირად კითხვა, რომ, ღმერთო შეგცოდნე, შური მომერიცხა... მე რომ მაშინ წიგნი მცოდნოდა, ის ზღაპრები მეკითხა, ჩემს პედს ძალო ან დაჰყიფდა“.

შენელოვანი იყო ადამიანთა სულის გასაქეთოლშობილებლად. ამიტომაც „ხალხის გენიას“, „შეუცდომელს“ და „ყოველთვის მართალ უწოდებს. ფოლკლორისადმი ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულება ყველაზე რელიეფურად გამოჩნდა „კაცია-ადამიანში?!“

„მოყვარეს პირში უძრახე, მტერს კი პირსუკანაო“. სადა ხარ ახლა ამ გონიერ სიტყვის მთქმელი? ვიცი, სადაცა ხარ. ხალხში ხარ, უხილავო, და ხალხისა ხარ. ისე ვიცი, რაც გქვიან: შენ ხალხის გენიას გეძახიან. ისიც ვიცი, რა თვისებისა ხარ: შეუცდამელი და ყოველთვის მართალი ხარ“.

ხალხური საუნჯის შესანიშნავი მცოდნე მწერალი ზუსტად და ამომწურავად პასუხობდა ცხოვრებისეულ კითხვებს, წამოჭრილ მხატვრული, სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიური და სხვა სფეროებიდან. ხალხი უსმენდა დიდ ილიას და სჯეროდა მის სიტყვებს, როგორც წინამძღოლისა, მასწავლებლისა, მრჩეველისა, პირისუფლისა, დიდი შემოქმედისა და დიდი მოღვაწისა.

„გუნებისა თქვენის ვარ უვილი“

აქაკი წერეთელმა თავის პირველ კრიტიკულ სტატიაში „რამდენიმე სიტყვა „ჩანგუ-რის“ შესახებ“ (1865 წ.) აღნიშნა, რომ ილია ჭავჭავაძე თავს უფრო ბუნებრივად პროზაში გრძნობს, მაგრამ მანაც და ქართული ლიტერატურის კრიტიკის სხვა გამოჩენილმა წარ-მომაღლენლებმაც თავიდანვე მაღალი შეფასება მისცეს ილიას პოეზიას.

„ყოველს მის ლექსებში, — წერს აქაკი წერეთელი, — ვხედავთ ქართველების ტანჯვას და გოდებას, მაგრამ რა საგანიც უნდა აიღოს ტანჯვის გამოსახატავად, მოქმედ პირად მაინც თვითონ არის... ამისი ერთს სტრიქონს, ფუთოზით რომ მიბოძოთ, ჩვენის ბულბულების ნაწერში... არ გავცვლი, და მიზეზიც ის არის, რომ ამ ლექსში ოცნებას კი ვერა ვხედავთ, მაგრამ ყოველს დღიურს ჭეშმარიტებას, ჩვენს ნაკლულუევანებას და ჩვენს საჭიროებას და ამისათვის მოგვწონს პოეტი და ამაში მდგომარეობს მისი მაღალი ღირსებაც“.

კიბა აბაშიძემ ილია ჭავჭავაძის პირველ ლირიკოსთა შორის მიუჩინა ადგილი, სილო-ვან ხუნდაძემ კი მისი პოეტური ნიჭი განსაკუთრებული მგრძნობიარობით, მოულოდნელი და წარმატადი კოლიზიებით ვიქტორ ჰიუგოს ნიჭს შეადარა.

ილიამ ლექსების წერა ადრე დაიწყო. თბილისის კლასიკურ გიმნაზიაში სწავლისას მან შექმნა „წერილი ნინო ჭავჭავაძე-აფხაზისას“, „მოთქმა საწყლისა“, „სიტყბოება თა-ვის მამულში“ და სხვ. ამავე პერიოდს ეკუთვნის ლექსი „ჩიტი“, რომელიც ჟურნალ „ცისკრის“ 1857 წლის პირველ ნომერში დაიბეჭდა.

მაგრამ ილია ჭავჭავაძის, როგორც თავისი ქვეყნისა და ხალხის ბედზე ღრმად ჩაფი-ქრებული, ორიგინალურად მოაზროვნე პოეტის ჩამოყალიბების მაუწყებელი გახდა ამავე 1857 წლის 15 აპრილს დაწერილი მშვენიერი ლექსი „ყვარლის მთებს“.

„როცა ილია ჭავჭავაძე ასპარეზზე გამოვიდა, — აღნიშნავს არტურ ლაისტი, — მიუხედავად იმისა, რომ ახალგაზრდა იყო, უკვე ჰქონდა თავისი გარკვეული მსოფლ-მხედველობა. სამშობლოს მაშინდელმა მდგომარეობამ დინჯ და ფიქრიან ჰყო იგი, და როცა მან სამწერლო მოღვაწეობა დაიწყო, მტკიცედ ჩაინერგა გულს, რომ თავისი ნიჭი და შრომა თავისი ერის ამაღლებისათვის შეეწირნა“.

სწორედ ამ განწყობილების პირველი მკვეთრი გამოხატულებაა ლექსი „ყვარლის მთებს“. პეტერბურგის უნივერსიტეტში წასვლის წინ ილია დას — ნინო ჭავჭავაძე-აფ-ხაზს უზიარებდა თავის მძიმე განცდებს ყვარლის დატოვების გამო, იგი წერდა, რომ ძალიან ეძნელება მშობლიურ სოფელსა და სახლთან გამოთხოვება, სადაც ყოველი ად-გილი თავის დაუდევნელ ყმაწილობას აგონებდა, სადაც ყოველი ხე და ბუჩქი ძვირფასი იყო მისთვის. „ერთის სიტყვით, ვესალმები ყოველ ფერს, რითაც არის ჩემის გულიდამ დაუფიქარი, და მივდივარ ერთს უტხო ქვეყანას, სადაც ერთი ტკბილი ნათესაური სიტ-ყვა, საგვ სიყვარულითა, ეღირება ჩემთვის ნეტარებად, სადაც უბედურებაში არავინ მეყოლება ნუგეშისმცემელი და სიამოვნებაში ჩემთან მოხარული, მაგრამ ყოველი ჩე-მებრი, რომელსაც მომავალ დროს შავ ღრუბელში აღუბრწყინდება ბედნიერების ვარს-კვლავი და რომელსაც სურს შეეყაროს იმ ბედის ვარსკვლავს, ყოველთვის ტკბილს მდგომარეობას დაუტოვებს და სიმწარით განვლის გზას მისთვის, რომ უფრო უტკბილე-

სად შეხვდეს თავის ბედნიერებას. შენ თვითონ იცი, ვარდსა წინ მოუძღვრევი...
ვისაც სურს ვარდის მოწყვეტა, არ უნდა შიშობდეს ეკლისაგან...”

ილიამ უღერესად შევეთრი, ნათელი სახე შექმნა კაცისა, რომელიც ბავშვობიდან
შეზრდილ ადგილებს შორდება. ამ კაცის თვალწინ მშობლიური სოფლის წარმტაცი სა-
ნახები იშლება. იგი გაფაციცებით ათვალიერებს ყველაფერს, სიყვარულით ეაღერება
და ეთხოვება. და უცებ მისი მზერა ყველაზე მთავარსა და ძვირფასს — ყვარლის მთებს
წვდება. ლექსის პირველივე სტრიქონები პირველი აკორდივით გამოსცემს ავტორის ღრმა
პოეტურ განცდას.

**სამშობლო მთებო! თქვენი ზვილი განებებთ თავსა,
მაგრამ თქვენ ხსოვნას ვერ მივცემ მე დავიწყებასა:
თქვენ ჩემთან ივლით განუყრელად, ვით ჩემი გული,
თქვენთან, ჰე, მთებო, ბუნებითა შეუღლებული!**

თავიდანვე ამალეხული, პოეტური განწყობილება იქმნება და ჩვენც გატაცებით
მივყვებით ლექსს, თუმცა იგი საკმაოდ ვრცელია. მაგრამ არ ვიღლებით და არც კითხვა
გვებზრდება, რადგან ქაბუკი ილია უკვე ლექსის დახელოვნებული ოსტატია და ბანდა-
თან ამძაფრებს პოეტურ განცდას.

ილია ჭავჭავაძე ეთაყვანება იმ ადგილს, სადაც შობილა და გაზრდილა, სადაც პირ-
ველად აღუქვამს და გაუღმერთებია გარემომცველი ბუნება, მთელი სამყარო. მგელი-
ვით ეაღერება თავის მშობლიურ სოფელს, მის მთებს, რომლებსაც პატარაობიდანვე
ჭვრეტდა და რომლებიც უკვე მაშინ თავისკენ უხმობდნენ, იზიდავდნენ, ამალეხდნენ
მოუწოდებდნენ:

**მე თრთოლით ვსჭვრეტდი ლაშვარდ ცაზედ თქვენსა სიმაღლეს,
და შევნატროდი ყმაწვილურად თქვენს ზემო მხარეს...
ვნატრობდი ხოლმე, რომ ვეხვიო სუბუქსა ქარსა,
ან თავისუფალ არწივისა ძლიერსა ფრთასა,
რომ აღმოფრინდეს და შევეხო თქვენს ამაყ თავსა.**

მგოსანი ხევში მძვინვარე ქარიშხალთან და დაჭრილი ღომის ღმულის მსგავს ხმებ-
თან სულიერ ნათესაობას განიცდის: იმ ხმებში ვგრძნობდი მე რაღაცას ნაცნობს, მშობ-
ლიურსო. აქ დაახლოებით იგივე განწყობილებაა გადმოცემული, რაც ნიკოლოზ ბარათა-
შვილის გენიალურ ლექსში „შემრღამება მთაწმინდაზედ“ გამოიხატა:

**აწცა რა თვალნი ლაშვარდს გიხილვენ,
მყის ფიქრნი შენდა მოისწრაფიან,
მაგრამ შენამდინ ვერ მოაღწევენ
და ჰაერშივე განიბნევიან!**

დიახ, მაღალი მწვერვალისადმი სწრაფვა ნიშანდობლივია პოეტური აზროვნების
ტიტანისათვის. გავისენოთ გალაკტიონი: „მსდევდნენ, მეძახდნენ, მიზიდავდნენ ეს მწვე-
რელები“...

ილიას სტრიქონები ღრმად ალეგორიული შინაარსისაა და მათი შემოტანა აძლიერებს
ქართული პოეტური აზროვნების საგანძურს. მაგრამ პოეტი ამით არ იფარგლება და აღ-
ნიშნავს, რომ როცა ყმაწვილური სევდა მოეძალებოდა, ყვარლის მთებს გადაუშლიდა
გულს, მათ შესჩიოდა და შესტიროდა, მათგან მოელოდა ნუგეშს, მხნეობას. ეს მძლო-
დინი და „სიატნებელ წარსულთა წამთა აჩრდილნი“ დაუვიწყარია მისთვის, სიკვდილამ-
დე გაჰყვება ცხოვრების გზაზე.

აქამდე ამ ლექსში გამოხატული განწყობილება თანდათან ქმნის ფონს მთელი პოემისათვის.
ვარი სათქმელის გადმოსაცემად.

აწ მომწონს თავი, მეგობრებო, რომ დაბადება
თქვენ შორისა მხვდა, ბუნებისა თქვენის ვარ ზვილი,
გრივალთა, მესთა, ქუხილთ შორის ქართვლად გაზრდილი.

მანამდე ქართულ ლიტერატურაში არავის გადმოუცია ასე ნათლად და მშაფრად
მშობლიური მთებით თავმოწონების გრძნობა.

პოეტი აცხადებს, რომ მომავლის ინტერესები რუსეთში წასვლას, მშობლიური ად-
გილებისაგან განშორებას ავალეებს:

რარიგ მიყვარდით, მეგობარო ჩემ ყმაწვილ ყრმობის,
და აწ მაშორებს თქვენთან ვალი ამ წუთის-სოფლის,
მომავლის ბედი გაყრას ითხოვს ჩემგან მსხვერპლად
და რას მომთხოვდა უარესსა დასახველადა?!

თუ ნიკოლოზ ბარათაშვილთან სოფლის სამსახურის მაღალი ფილოსოფიური აზრი
ძირითადად მაინც ზოგადი პლანით არის წარმოდგენილი, ილია ჭავჭავაძე საკითხს კონკ-
რეტული პერსპექტივის თვალსაზრისით სვამს: ქვეყანას, ერს პრაქტიკულად რომ გამოთა-
დგე, უწინარეს ყოვლისა, ეპოქის შესაფერისი მოწინავე ცოდნით უნდა შეიარაღდე. მო-
მავლის ბედი გაყრას ითხოვს ჩემგან მსხვერპლად!

აქ ჩვენს თვალწინ თავისი თაობის, თავისი დროის სამოქმედო პროგრამის ჩამოყა-
ლიბებაზე დაფიქრებული მოაზროვნის სახე გაიყვანება;

აქ ჩვენ პირველად ვხვდებით ილიას პოეზიაში „მომავლის ბედს“. მომავალზე ფიქრს,
ოცნებას, რაც შემდეგ მთელი მისი მხატვრული შემოქმედების, საზოგადო მოღვაწეობის
ქვაკუთხედად იქცა.

დგება ყველაზე ტრაგიკული მომენტი — მშობლიურ ადგილებთან უშუალო გამო-
თხოვების დრო. ყვარლის მთები თანდათან თვალს ეფარებოან. ლირიკული გმირი ეტ-
ლიდან იწვევს, გაფაციცებით ცდილობს მანძილი და „პერის სისქე“ გაარღვიოს და ძვირ-
ფასი მთები ისევ დაინახოს! მაგრამ ეს შეუძლებელია, გმირს ცრემლი ერევს, და გულ-
დათუთქული წარმოთქვამს:

მშვიდობით, ჩემნო, თვალში ცრემლით განებებთ თავსა...
უცხოეთილამ კვლავ მოგაწვდენთ ჩემს გულს და თვალსა;
კვლავ გაგიღიმებთ შორ ქვეყნილამ თქვენ ჩემი სული,
და დამიწყებსა სიყვარულით ფეთქასა გული.

მთელი ლექსი ისე უშუალოდ იკითხება, როგორც ერთი ამოსუნთქვით შექმნილი.
ასეა, როცა მგოსანს დიდი სათქმელი ამოძრავებს და მარტოოდენ ლექსის ტექნიკუ-
რი მხარის გამოყენების იმედით არ გამოდის ასპარეზზე. პირიქით, ისეთი შთაბეჭდილება
გვექმნება, რომ ილია ტექნიკურ მხარეს არც კი აქცევს საჭირო ყურადღებას, დიდი ში-
ნაარსისა და განცდის ოსტატური გადმოცემით იმარჯვებს.

ილიას ლექსები, მათ შორის „ყვარლის მთებს“, ქართული მწერლობის მშვენიერად
იქცა. ისინი ყოველ ქართველის ძვალსა და რბილშია გამჯდარი და მათი აზროვნების,
მათი მოქალაქეობრივი კრდელის ორგანულ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენენ.

მთის თემა ილიას თითქმის მთელ შემოქმედებას გასდევს და ამშვენებს — „აჩრდი-
ლსაც“, „მგზავრის წერილებსაც“, „გლახის ნაამბობსაც“, „განდეგისაც“, სათავე კი
„ყვარლის მთებია“, რომელშიც პოეტმა უკვდავი ძეგლი დაუდგა ძვირფას მთებსაც და
მშობელი მიწისადმი დიდი სიყვარულის გრძნობასაც.

რატომ ღაიხურა „საქართველოს მოამბე“

1861 წლის მაისში პეტერბურგიდან დაბრუნებულმა ილია ჭავჭავაძემ თერგდალელსა სახელოვანი თაობის საბრძოლო პროგრამა ასე ჩამოაყალიბა: „დავრდომილი აღვადგინო, უნუგეშოს ნუგეში მოვფინო, მტირალს ცრემლი მოვწმინდო, მუშაკს შრომა გავუდევლო... და ის თითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება, რომ ყოველს კაცს არ ელოდეს, ერთ დიდ ცეცხლად შევავროვო ჩემი ქვეყნის გაციებულის გულის გასათბობად“.

ერის წინამძღოლმა ჩამოსვლისთანავე თავის გარშემო შემოიკრიბა ახალი თაობა. ეროვნული სულისკვეთებით აღტკინებული საზოგადო მოღვაწეები, მათ საბრძოლო დროშას მოხვევ ლელთ ღუნისა ამაყი სიტყვები დააწერა: „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეუდნეს“ და შემტევ ტრიბუნად „საქართველოს მოამბე“ გაუხადა. მისი მთავარი მიზანი ასე გამოიკვეთა: „ჩვენი საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა, მისი გამჯობინება“.

ახალი თაობის ამ საპროგრამო წერილითა და ჟურნალ „ცისკარში“ გამოქვეყნებულ სტატიებით ი. ჭავჭავაძემ თავის მოწინააღმდეგეთა ბანაკში განგაში გამოიწვია. ილია არ მალავდა თავის ურყოფით შეხედულებებს ჟურნალ „ცისკარზე“. ის წერდა: „ლიტერატურის წარმომადგენელი ჩვენში მარტო „ცისკარია“ ამჟამად. ნუთუ მართლა, რაც „ცისკარში“ იწერება, საქართველოს ხალხის ფიქრია, ჭკუაა, გონებაა, ჩვეულებაა? ნუთუ მართლა „ცისკარში“ ჩვენი განვითარებაა, ჩვენი განათლების ხარისხია გამოთქმული? ნუთუ მართლა ეგრე დაცა რუსთაველის ხალხი, რომ ეგრე ფიქრობს, ეგრე ჰგონობს? მეც მაგას ვჩივი და ვსტირი, რომ არა, ათასჯერ არა“. ცისკრელები ძალზე გაანაწყყნა ილიას მოურიდებელმა კრიტიკამ, მაგრამ რას გააწყობდნენ? წინ ვერ აღუდგნენ ილიას რკინის ლოგიკას, მაგრამ ფარ-ხმალს არ ყრიდნენ და არ გმობდნენ მოძველებულ მსოფლმხედველობას.

„საქართველოს მოამბის“ ბრძოლისუნარიანობა მისი მრწამსი ოპტიმისტურია. შემოთხვევითი როდია, რომ ჟურნალის პირველი ნომერი იხსნება ნ. ბართაშვილის ლექსით „შემოღამება მთაწმინდაზედ“, სადაც პოეტი გამოთქვამს რწმენას:

„რომ გათენდება დილა მზიანი
და ყოველ ბინდსა ის განანათლებს“.

ილიას პოეტური, პროზაული, პუბლიცისტური შედეგები ჟურნალის ფურცლებიდან წარმოაჩენდნენ ბატონყმობის აუტანელ ვითარებას, ამკვიდრებდნენ იმ აზრს, რომ ფეოდალური ურთიერთობის პირობებში „კაცი კაცურად ვერ იცხოვრებს, ვერც ერთ დღეს“.

ჟურნალი ქართველებს აცნობდა სხვა ხალხების ცხოვრებისა და ბრძოლის ამსახველ ნაწარმოებებს. ამ მიზნით ითარგმნა და ჟურნალის ფურცლებზე დაიბეჭდა ვიქტორ ჰიუგოს „საბრალონი“, მისივე წერილი „სიკვდილით დასჯის საშინელება და მისი გადაგდების აუცილებლობა“, მ. ლერმონტოვის „სიზმარი“ და სხვ. ილიამ ითარგმნა და ჟურნალში დაბეჭდა ნ. დობროლიუბოვის დოკუმენტური ნარკვევი „მამა ალექსანდრე გვაიცი და მისი ქადაგება“. გვაიცი თანამემამულეებს განმანათლისუფლებელი ბრძოლისაყენ მოუწოდებდა.

ლბო: „იყოფით, რომ მამული არ აღიდგინება არც სიმღერებით, არც ჰიმნებით, არც ლექსებითა, დღეობებითა, ჩირაღდნებითა, არამედ აღიდგინება ყველას და თითოეულისათვის თავდადებითა“. იტალიელი პატრიოტის ეს სიტყვები უნდა გავიგოთ, როგორც ნობოროლიუბოვის მიერ მეფის რუსეთის რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოწოდება, რაც სავსებით ესადაგებოდა „საქართველოს მოამბის“ შეხედულებებს.

ასე დამსახურა „საქართველოს მოამბემ“ ქართველი ხალხის სიყვარული და ნდობა, მისი ნომრები ხელიდან ხელში გადადიოდა, იმართებოდა სახალხო-საჯარო კითხვა. ყურნალი გახდა საქართველოს წარსულის, აწმყოსა და მომავლის არა მარტო უბრალო მოამბე, არამედ მისი მომავლისათვის მგზნებარე მებრძოლი, მასში აისახა ქართველი ხალხის ტანჯული ცხოვრება და მომავლის პერსპექტივები. ამიტომაც ცეცხლითა და მახვილით სდევნიდნენ და ავიწროებდნენ ყურნალსა და მის დამაარსებელს მეფის მოხელეები. ამის გამო ყურნალის რედაქციამ თხოვნით მიმართა მთავრობას, რომ ყურნალს შესძლებოდა ოფიციალურად მსჯელობა პოლიტიკის საკითხებზე, თანამედროვე საქართველოს ცხოვრებაზე და სხვ. თხოვნა, როგორც მოსალოდნელი იყო, არ დაკმაყოფილეს. ილია ამის თაობაზე წერდა: „ჩვენ სხვის მოსაწონად არცერთი ჩვენი გულითადი აზრისათვის არ გვილაღატნია, სხვის მოსაფერებლად არც ერთი გრძნობა არ გავგიჟდნია, რომელიმე ანგარიშისათვის ყალბი ვერცხლად არ გავგიჟყვანია. ჩვენ დავჩუმებულვართ და სვინდისისათვის კი არ გვილაღატნია, როგორც გონება ჩვენი სჭრიდა, როგორც გული გვითხრობდა, ასე ვლაპარაკობდით... კვლავაც ისე მოვიქცევით, თუნდ რომ ამით ჩვენს ყურნალს ბოლო მოეღოს“...

ასეთსავე მდგომარეობაში იყო მთელს რუსეთში პროგრესული აზრის გამომხატველი ყველა ყურნალი. გასული საუკუნის 50-60-იან წლებში რეაქციამ დაარბია პეტერბურგის რევოლუციურ-დემოკრატიული ცენტრი. უხეშად შეიჭრა ადამიანის პირად ცხოვრებაში კაცობრივ ცენზურა. სასტიკად დევნიდნენ ა. ბარატინსკის, ბ. ბელინსკის, ბ. ბესტიუევი-რილმინს, ა. გერცენს, ა. გრიბოედოვს, მ. ლერმონტოვს, ნ. ოგარიოვს, ა. პოლუჟაევს, ა. პუშკინის ყურნალ „სოვრემენიკს“ მთავრობამ, მართალია, ნება დართო პოლიტიკური განყოფილებისა, მაგრამ როგორც კი გადასცდა დაწესებულ ფარგლებს, ყურნალი დახურეს, ხოლო მისი იდეური ხელმძღვანელი ნ. ჩერნიშევსკი კატორღაში გაგზავნეს.

„თუ ასეთი მდგომარეობა იყო იმპერიის ცენტრში, მითუმეტეს სასტიკი იყო ცენზურული პირობები მის რეგიონებში, კერძოდ კი ამიერკავკასიაში.“

ბუნებრივია, რომ „საქართველოს მოამბეს“ „სოვრემენიკზე“ უარეს პირობებში უხდებოდა გამოსვლა“.

ილია წუხდა „ძნელი საქმეა გაზეთის საქმე ყველგან და ნამეტნავად ჩვენში“.

ყურნალი „საქართველოს მოამბე“ დახურეს.

„საქართველოს მოამბის“ დახურვის მიზეზთა დადგენაში სხვადასხვა შეხედულებანი არსებობს

ი. ჭავჭავაძის პირველ ბიოგრაფს გ. ყიფშიძეს ყურნალის დახურვის მთავარ მიზეზად პოეტის დაოჯახება მიაჩნდა. 1914 წელს ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა საგანგებო გამოცემის პირველ ტომზე დართულ ბიოგრაფიაში ის წერდა: „ილიას შეუყვარდა გურამიანთ ქალი ოლღა და, თავის საკუთარ საქმეებითა და სამსახურში შესვლის ფიქრით გაართულმა, შესწყვიტა მისი ბეჭდვა“. მკვლევარი ა. ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ „მდიდარი ქალი მოიყვანა ილიამ, მაგრამ „საქართველოს მოამბეს“ მინც ვერ უშველა“. მკვლევარი ა. მახარაძე ასკვნის: „როგორც ვხედავთ, „საქართველოს მოამბე“ თავი არსებობის მანძილზე მთელ რიგ წინააღმდეგობებს ხვდებოდა. მიუხედავად ყოველივე ამისა, მისი დახურვა მინცდამაინც ცენზურის მიზეზით არ მომხდარა. სავსებით მართალი იყო პროფ. ა. ხახა-

ნაშეილი, რომელიც თვლიდა, რომ ილიას ჟურნალი უსახსრობის გამო დაიკარგა. როგორც ცნობილია, ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“ 1853 წლის იანვრიდან გამოდიოდა, ი. ჭავჭავაძე კი დაოჯახდა მოგვიანებით, ჯერისწერა მოხდა 1863 წლის 11 აპრილს. ასე რომ, ი. ჭავჭავაძის სიმამრის თადეოზ გურამიშვილის სიმდიდრეს ჟურნალის გამოცემაში წვლილი არ მიუძღვის. ჟურნალის დახურვის პირველ და მთავარ მიზეზად 1862 წლიდან საცენზურო კანონით დაწესებული მეტად მძიმე პირობები უნდა ჩაითვალოს. პ. ინგოროყვა მიუთითებს: „ჟურნალის მუშაობას დიდად ხელს უშლიდა და აფერხებდა მკაცრი, შეიძლება ითქვას, პირდაპირ ველური საცენზურო პირობები“. თუმცა ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ 25 წლის რედაქტორს არც მატერიალური სახსარა გააჩნდა ჟურნალის შესანარჩუნებლად.

„საქართველოს მოამბის“ დახურვის შემდეგ თბილისში მოღვაწე თერგდალეულები დროებით დაიქსაქსნენ, მაგრამ 70-იანი წლების დასაწყისიდან მათი ხელახალი კონსოლიდაცია მოხდა გაზეთ „დროების“ გარშემო, რომელმაც „საქართველოს მოამბის“ იდეური კურსი გააგრძელა.

მარად და ყვალბან

1886 წლისათვის, როცა დიდი ილია თავისი შემოქმედებითი და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ზენიტში იმყოფებოდა, სწორედ მაშინ შეძლო დიდი ხნის ოცნების განხორციელება — ამავე წლის 1 იანვრიდან „ივერია“ ყოველდღიურ გაზეთად აქცია. ეს გაზეთი გახლდათ ყველაზე ავტორიტეტული, ლიდერული და დღეგრძელი გაზეთი რევოლუციამდელ საქართველოში. „ივერიის“ ყოველდღიურად გამოსვლამ კიდევ უფრო გაზარდა გაზეთის როლი ქართველი ხალხის ცხოვრებაში. ამიერიდან ერის დიდი მოამბე თავის გაზეთში ფართოდ აშუქებდა საქართველოს ყოველდღიური ცხოვრების მაგისტრებს. საზოგადოებრივი აზროვნების ყველა სფეროს, ამავე დროს ქართველ მკითხველს უხვად აწვდიდა მასალებს რუსეთისა და საზღვარგარეთის ქვეყნების ცხოვრებიდან; ამ ქვეყნებში მომხდარ მნიშვნელოვან მოვლენებზე.

ლიახ, დიდი ილია „ივერიაში“ ფართოდ ადგოდა უთმობდა საქართველოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობას, აგრეთვე ხალხთა თავისუფლებისა და რევოლუციური მოძრაობის აღმავლობის მნიშვნელოვან პერსპექტივებს.

ილია ჭავჭავაძის მრავალმხრივ შემოქმედებასა და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს 1905 წლის რევოლუციის პერიოდს, იმ ქარიშხლიან დღეებში დიდი ერისკაცი რევოლუციური დემოკრატიის მხარეზე დადგა და მისი ეროვნულ-დემოკრატიული ინტერესები გამოხატა: „თუ სიტყვა ქვეყნის სიკეთეს ემსახურება, მაშინ სიტყვა ხმალზედ უკეთ სჭირს და ზარბაზანზე უფრო ძლიერ მოქმედებს“. ამ პრინციპით იღვწოდა იგი ქართველი ხალხის სულიერი და მორალური სიმტკიცისათვის.

1905 წლის მეორე ნახევარში, როცა რევოლუციის აღმავლობამ კულმინაციურ წერტილს მიაღწია და ქართველი ხალხი მასიურად ჩაება რევოლუციაში, ილია ჭავჭავაძე დემოკრატიის იდეებს ემსახურება და გაბედულად გამოხატავს ხალხის ინტერესებს.

როგორც ცნობილია, 1905 წლის რევოლუციურმა მოძრაობამ განსაკუთრებული ხასიათი მიიღო გურიაში. რევოლუციური, საბრძოლო და შრომითი ტრადიციებით მდიდარი გურია მუდამ ბრძოლის მოწინავე პოზიციებზე იდგა და ახლაც თავისუფლებისმოყვარე გურულებმა მძლავრი იერიში მიიტანეს მეფის ხელისუფლებაზე. მეფის მოხელეები ძლიერ აღაშფოთა და განარისხა ნასაკირალის უღელტეხილთან 1905 წლის 2 ოქტომბერს (ძვ. სტილით) გურიის გლეხთა შეიარაღებული მებრძოლი რაზმის თავდასხმამ პლატუნებზე.

მეფისნაცვალმა და ევრონცოვ-დაშკოვმა გადაწყვიტა არაერთარ დათმობაზე არ წასულიყო და სასტიკად დაესაჯა ურჩი გურულები. ოთხიათასი კაცისაგან შემდგარი დამსჯელი რაზმი გენერალ ალხანოვ-ავარსკისის მეთაურობით დაუყოვნებლივ დაძრეს ურჩთა „დასაშინებლად“ და აი, სწორედ იმ განსაცდელის ეამს, როცა გურიას სრული განადგურება ემუქრებოდა, ამიერკავკასიის მშრომელებმა ძმური სოლიდარობა გამოუცხადეს და დასმარების ხელი გაუწოდეს გურულ გლეხებს.

1905 წლის 30 ოქტომბერს რსდმპ თბილისის კომიტეტმა ნაძალადევაში გამართა მუშათა მრავალრიცხოვანი მიტინგი გურიის მშრომელების დასაცავად. ასეთივე საპროტესტო მიტინგი გაიმართა ბაქოში, ბათუმში, ქიათურაში და სხვა ქალაქებში, ხოლო

თბილისის საზოგადო მოღვაწეთა კრებაზე მგზნებარე სიტყვა წარმოთქვა ილია ჭავჭავაძემ, მან გაბედულად გაილაშქრა მეფის ხელისუფლების უკანონო მოქმედების წინააღმდეგ და ქართველ ხალხს ასე მიმართა:

„საქართველოს ერთი საუკეთესო ნაწილის გურიის განადგურება მთავრობას გადაუწყვეტია. — ჩვენ არ შეგვიძლია ამას დავემორჩილოთ, წავიდეთ ახლავე ვორონცოვთან, ჯერ ვთხოვით უკან დააბრუნოს დამსჯელი რაზმი, თუ არ დააბრუნებს და მაინც გაგზავნის გურიის მოსასპობად, მაშინ ჩვენ ყველანი წავიდეთ გურიაში და იმათთან ერთად დავიხოცოთ“.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დიდმა მებაირახტრემ — ილია ჭავჭავაძემ ამ პატრიოტულ სიტყვებში მთელი გრძნობით და მაღალი ჰუმანურობით კრძღვე ერთხელ განავითარა თავისი მრწამსი და იდეალი: „მარად და ყველგან, საქართველო, მე ვარ შენთანა“.

1905 წლის 2 ნოემბერს მეფისნაცვალს ეახლა კახეთის რაიონების მშრომელთა დელეგაცია მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის იოსებ იმედაშვილის მეთაურობით. მათ ვორონცოვ-დაშკოვს განუცხადეს: „თუ არ აღკვეთდა გურულების მიმართ რეპრესიას და უკან არ გამოიწვევდა დამსჯელ რაზმს, მაშინ ყველა მათი საზოგადოება მზად არის ბოლომდე იბრძოლოს თავისუფლებისმოყვარე გურულების დასაცავად“.

ქართველ მოღვაწეთა პლეადს თავისი მგზნებარე ხმა გაუტრლა მთის მგოსანმა ვაჟაფშაველამ. მან მოუწოდა თანამემამულეებს — შეედგინათ სპეციალური შეიარაღებული რაზმი, რათა სასწრაფოდ მიშველებოდნენ განსაცდელის წინაშე მყოფ გურულ თანამოძმეებს.

მეფის მთავრობა იძულებული გახდა ყურადღედო მასების მოთხოვნა. გენერალ ალი-ხანოვ-ავარსკის დამსჯელი რაზმი გზიდანვე უკან გაიწვიეს და მთელი ქუთაისის გუბერნიაში სამხედრო წესებიც გაუქმებული იქნა.

ასე გადაურჩა რევოლუციური გურია იმ მრისხანე 1905 წლის ბობოქარ დღეებში სასტიკ რეპრესიებს, რბევა-განადგურებას ერის დიდი მოამბავის ილია ჭავჭავაძის და სხვა ღირსეულ მამულიშვილთა პატრიოტული თანადგომით.

ღვკაქლი კრტურ ლაისტი

არტურ ლაისტი 1852 წელს დაიბადა გერმანიაში. იგი ახალგაზრდობიდანვე დაინტერესებული იყო საქართველოს ისტორიის საკითხებით, მოხიბლული იყო ჩვენი ქვეყნის მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობით. გერმანელ ხალხს აცნობდა ჩვენი ერის ისტორიას, ყოფა-ცხოვრებას, ზნეჩვეულებას.

სწორედ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ილია ჭავჭავაძემ 1884 წელს პირველად მოიწვია იგი თბილისში. არტურ ლაისტი ამ დროისათვის საკმაოდ ცნობილი იყო ქართველი მკითხველებისათვის. მისი წერილები ჩვენი ლიტერატურის, არქიტექტურისა და ხელოვნების შესახებ დროდადრო იბეჭდებოდა ჟურნალ „ივერიაში“. საგულისხმოა, რომ ილიამ თბილისში არტურ ლაისტთან შეხვედრაზე მიიპატიჟა ქართველი მწერლები, ზუბლიცისტები, ჟურნალისტები (შეხვედრა მოეწყო ილიას ბიხაში). ამ შეხვედრაზე ილიამ საკმაოდ ვრცელი სიტყვა წარმოსთქვა, რომელშიც ხაზგასმული იყო არტურ ლაისტის დიდ დამსახურებაზე ჩვენი ერის წინაშე.

ილიამ სიტყვა ასე დაიწყო: „დღეს ჩვენს შორის ბრძანდება უცხო კაცი და სტუმარი, უცხო და სტუმარი მარტო იმითი. რომ სხვიდამ მოსული, ზოლო სულითა და გულით ჩვენი მახლობელია, ჩვენი თავისიანია, ამიტომ ორნაირად სასიხარულოა მისი ჩვენს შორის ყოფნა. ქართველმა იცის პატივისცემა უცხოის და სტუმრისა და უფრო დიდი პატივისცემა თავისი სულითა და გულით მახლობლისა და თავისიანისა, მაგრამ ჩვენ სხვა სიაშვენებაც უნდა მიგვიძღოდეს ამ შემთხვევაში.“

ბატონი არტურ ლაისტი ის კაცია, რომელმაც ჩვენდა სასახელოდ კისრად იღო შეაკაცობა გაგვიწიოს ჩვენსა და ევროპას შორის. რომელმაც იტყვიდა ჩვენს გულში ამონაწერი სიტყვა, ჩვენი ჰკუთისა და გონების საუნჯე, ჩვენი სულიერი საუნჯე, ჩვენი სულიერი ძალ-ღონე აცნობოს იმ ხალხთ, რომელნიც ქვეყნის წარმატებით გზაზედ მეთურნი და მესვეურნი არიან“.

შემდეგ დიდი ილია ლაბარაკობს არტურ ლაისტის იმ კეთილშობილური მისიის შესახებ, რომლითაც იგი ჩამოვიდა საქართველოში, კერძოდ, უფრო საფუძვლიანად შესწავლოს ჩვენი წარსული და აწყო, აცნობოს ევროპას, რომ არსებობს ერთი პატარა და თვალწარმატადი ქვეყანა, რომელსაც „საქართველო“ ჰქვია, რომლის პატარა ხალხსაც უცემს დიდი გული კაცობრიობის წარმატებისათვის“.

ამ შეხვედრამ ილიას ბინიდან მდინარე მტკვრის სანაპიროზე გადაინაცვლა, სადაც საოკარი ბუნებით მოხიბლული არტურ ლაისტი ასე მიმართავს ილიას: „როცა მე თქვენს ლექსს „მტკვრის პირზე“ ნემეცურად ვთარგმნიდი, მაშინ როგორ წარმოვიდგენდი, თუ ამავე მტკვრის პირზე მე თქვენთან ერთად ნაღიად ჯდომა მომიწევდა“.

ვახშმის შემდეგ ლაისტი ბინაზე მიაცილეს, ზოლო მეორე დღეს ილიამ იგი მიიწვია ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში. მან გულმოდგინედ დაათვალიერა გამოჩენილ მწერალთა და მოღვაწეთა პორტრეტები, უძველესი ქართული ხელთნაწერები, ბევრი მათგანი ქართულად წაიკითხა და დიდად ნასიამოვნები დარჩა, არტურ ლაისტმა ბევრი ნაშრომი შექმნა საქართველოზე, მანვე ილიას დახმარებით დაიწყო „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნა გერმანულად, თარგმნა და გერმანულ ენაზე გამოსცა

„ქართული პოეზიის ანთოლოგია“, რითაც ევროპის ხალხებს გააცნო მდიდარი ქართული პოეზია.

1892 წლიდან არტურ ლაისტი ჩამოდის საცხოვრებლად საქართველოში და უფრო მეტი გულსხმევით იწყებს ქართული კულტურისა და ისტორიის ქადაგებას ევროპაში. მან დაწერა წიგნი „ქართველი ხალხი“. (1904 წ.) ასევე გამოსცა წიგნი „საქართველო გული“.

განსაკუთრებით სავულისხმოა, რომ ამ შრომებში ჩაქსოვილია ავტორის ღრმა სწავილი ქართული საქართველოსადმი. მათში საფუძვლიანადაა განხილული ქართული ლიტერატურის განვითარება, მკაფიოდაა აღნიშნული ქართული კლასიკოსების ცხოვრება და შემოქმედება, განსაკუთრებით წარმოჩენილია ქართველი ხალხის ღიმილი სიამაყის ილია ქვეყანის პიროვნება, მისი მაღალმხატვრული ლიტერატურული მემკვიდრეობა.

1923 წელს „საქართველოს გული“, გერმანიიდან ქართულ ენაზე თარგმნა და გამოსცა თედო სახოკიამ, რომელიც თავად იყო ილია ქვეყანაძის ახლო ნაცნობი და მოწმე ილიასა და არტურ ლაისტის შეხვედრებისა.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ 1918 წელს — ქართული უნივერსიტეტის გახსნის პირველსავე წელს — მისმა პირველმა რექტორმა პეტრე მელიქიშვილმა გერმანიიდან ლექტორად მოიწვია არტურ ლაისტი.

თვალსაჩინოა დამსახურება არტურ ლაისტისა. იგი 1927 წელს თბილისში გარდაიცვალა და დიდი პატივისცემით დაკრძალეს.

რამაზ სურმანიძე

წერილები შავშეთიდან

(ივანე ჯავახიშვილის კუბლიცისტური მემკვიდრეობა)

ივანე ჯავახიშვილი ბორჩხაში 3-1 წელს მსახურობდა, მაგრამ ეს მცირე დროც საქმარისი გახდა, რომ იქაურობა გაეთავისებინა, მშობლიურად გაეხადა, იქაურთა სატიკივარი თავის სატიკივრად მიეღო. ამაში ი. ჯავახიშვილის წერილებითაც ვრწმუნდებით. მართალია, ზოგი რამ ამ წერილებში დღეს შეიძლება სადაო იყოს, მაგრამ მასში ძირითადად სწორად არის ასახული იმდროინდელი სამხრეთ საქართველოს ყოფა-ცხოვრება, პოლიტიკური ვითარება, ამიტომ, ვფიქრობთ, როგორც ამ წერილებს, ასევე მისი ავტორის შემოქმედებასა და ბიოგრაფიას მკითხველი ინტერესით გაეცნობა. რაც მთავარია, იგი კიდევ ერთხელ დარწმუნდება, თუ რა დიდი სიყვარულითა და ყურადღებით ეპყრობოდა ახლადგანთავისუფლებული ქართული პროვინციების ცხოვრებას დიდი ილია, მისი გაზეთი „ივერია“, საერთოდ, ქართული პრესა.

„დროება“, № 83, 1881 წ. 23 აპრილი

ბათომი, 8 აპრილს, ამას წინათ ოც მარტს, ჩვენ გიახვლით ტყეების რევიზორთან სახვანთქრო ტყეების სანახავათ, კინტრიშის მაზრაში.

მივედით და ვნახეთ, რომ მიმავალ მუჰაჯირებს მოუყიდნიათ ცეცხლი სახვანთქრო და სასოფლო ტყეებისათვის და გადაუწყვთ; კიდევ რამოდენიმე ათი და თხუთმეტი ფირალის თავშესაფარი ხეები კი დარჩენილან იქა აქ...

ოცდაათხუთს მარტს ჩვენ მივედიოდით ჩოლოქის პირათ და ვნახეთ გაღმა გურიის მხარეს რამოდენიმე მუშა ხალხი, — ყანას მუშაობდნენ.

იმ მუშებისათვის სადილი მინაქონა ერთს გურულს, ოზურგეთის უეზდის სოფლის ლეხურელს მცხოვრებს სალიქვაძეს.

ჩოლოქის ახლო თურმე იმათ შეხვდა რამოდენიმე დაიარაღებული ფირალები, რომელთაც მოიტაცეს ის სადილიანათ.

სადილის მოლოდინე ხალხმა სადილობამდის იყურეს, მაგრამ სადილი არ მოუვიდათ; იმათგან ერთი წავიდა ამბის შესატყობათ, რატომ ამდენ ხანს სადილი არ მოგვივიდაო.

ცოტა რომ წაიწია, შეიტყო, რომ მესაღილე გლეხი ფირალებს მოუტაცნიათ. იმან მაშინვე შეატყობია თავის ამხანაგებს და წავიდნენ გურიაში ნათესავების შესატყობინებლათ; იქიდან წამოვიდნენ სამოცამდის გურულები, ეძიეს და 1-ს აპრილს ნახეს ერთი სახსარ-სახსარ დაჭრილი კაცი...

გაგრძელება. იხ. „ქოროხი“, № 3-4.

როგორც ამბობენ, სადაც ის მკვდარი ნახეს, ის ტყე კინტრისის უჩინდესი ნიშნები ნისო, მაგრამ ბ. მაზრის უფროსი¹ თავი არ შეუწყულებია და არ წასულა სანახავათ, არამც თუ მეტადინეობა გაეწია იმათი დაქერისო!

ზემოხსენებული ტყეებიდამ დავბრუნდით და ჩამოვედით ჩ-ში.2 1-ს აპრილს და დავდექით მურადბეგი თავდგირიძის³ ნაქონ სახლში, რომელიც ამ დროებით უყიდნია იქაურ მაზრის უფროსს; ამ სახლის ქვემო ოთახში ოთხი ტუსადი იყო, რომელთაც გარედამ ექვსი-შვიდი სალდათები იცავდნენ. ამათგანი ერთი სალდათი გარეთ დადიოდა და უყურებდა ტუსალებს. სამს აპრილს, ღამის სამ საათზე შეიქნა თოფების სროლა და სალდათის ყვირილი, მაგრამ ისეთი სროლა კი იყო, რომ კაცს ეგონებოდა ისეთვე ომს დავესწარიოთ. ამ დროს წამოვარდით ფეხზე და გავიხედეთ ფანჯრიდან, ვნახეთ, რომ სალდათი მიწაზე გდია და ღრიალით იკლებს იქაურობას.

ცოტა რა შეწყდა თოფის სროლა, ჩამოვედით ძირს, მაგრამ დანარჩენი სალდათები კიდევ არ იყვნენ გარეთ გამოსული, რადგან კარებში დაუშინეს თოფები და გამოსვლის გზა არ ქონდათ.

მემრე სალდათები გამოვიდნენ და შექნეს თოფების სროლა ჰაერში, რომ მოშველებოდნენ. ამ დროს მოვიდა როტა და ერთიც ორმოცი ყაზახები თავისი კამანდირით და, რასაკვირველია, ჩვენი ზაფთიებიც.

ძირს დაგორებულმა სალდათმა დაიძახა მომკლა მეგონა მ... ძაღლმაო. ამ დროს გავიხედეთ მოვიდა ბ. მაზრის ნაჩალნიკი და პირველათვე იკითხა ტუსალები ყველა თუ არიანო! — ერთმა ტუსაღათგანმა უპასუხა ხასან ღერვიშ-ოღლი არ არის ბატონოვო! შექნეს ამაზე ერთი ყვირილი, მაგრამ რაღა დროს იყო. მაშინ ათი ევრსტი გზაც ექნებოდა გავდილი. როგორც მერე გავიგეთ ზემოხსენებული ტუსადი ფანჯრიდამ იყო გამშვრალი.

ღერვიშ-ოღლი სხვათა შორის ტამოყნის ცხენების მოპარვაშია ბრალდებული... ნაჩალნიკმა არ გაუშვა ის თანდებობის ქვეშ. მაშინ ღერვიშ-ოღლის ძმამ მაინც სამშველი არ ქონებიაო და დაეცა ათი კაციო და თავისი ძმა გაუშვა და ერთი სალდათიც დაჭრა.

მეორე დღეს, ოთხ აპრილს დაეცნენ ღერვიშ-ოღლის სახლს განთიადისას, მაგრამ იქ ის ვერ იპოვეს.

თავ. ი. ხ. ჯაიანი.

„ივერია“, № 193, 1888 წ. 16 სექტემბერი

დაბა და სოფელი
(მოწერილი ამბები)

სოფ. ხულა (ზემო აქარა) — თუმცა დამიგვიანდა ამ ამბების მოწერა, მაგრამ მაინც მოგწერთ. წრეგანდელმა ზაფხულმა უწყიმოდ ჩაიარა; გოლვისაგან კინდამ მშვიგრები დავრჩით, მაგრამ, მადლობა ღმერთს, ჯერ-ჯერობით კიდევ არ ვემდურით ზედსა და ილბალს. თუ შიმშილობა შეგვაწუხებს, სამაგიეროდ იქნება ავაზაკობისაგან მაინც მოვისვენოთ. აქამდე მუდამ ავკაცობა იყო და ახლა — კი, ცოტა არ იყოს, იკლო: ამ ზაფხულს აქ მოვიდა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი⁴ და სასტიკი ბრძანება გასცა, რომ ვინც საეჭვო კაცი იქნება და ვისზედაც კაცის კვლასა და ავ-კაცობაში ეჭვს მიიტანს ან ადგილობრივი ბოქაული, ან საზოგადოება, სასტიკად იქნება დასჯილიო. დავსჯი არა თუ საეჭვო კაცს, არამედ იმის სახლი-კაცებსაც სეირს არ დავყარი, თუ რომ არ გამოაჩინეს ავაზაკი და ან თუ თითონ არ გამოცხადდა ბათუმში ავი კაციო. ასეთის ბრძანების გამო ხალხი შეშინდა, შეფიქრიანდა და აგერ მას აჩიო მყუდროება სუფევს, თუმცა

ავაზაკობა და კაცის კვლა მაინც არ მოსპობილა სრულიად და ხან აქედამ გვხვნიო უსიამოვნო მოვრო ამბავი, ხან იქიდან.

აგერ თხუთმეტის დღის განმავლობაში ორი აჭარელი კაცი და ერთი ეჯემი მოჰკლეს ქვაბლიანის ხეობაში, ახალციხის მაზრაში. ერთი იყო მებაღედ და თურმე საცოდავს რამდენიმე ასი მანეთი ჰქონოდა ჯიბეში და ამ ფულების გამო მისტომიან ბაღში და გამოუსალმებიათ ამ დუნიისათვის. მეორეც იყო ქურთი ხასან. ამ ერთის წლის წინათ ეს ქურთი შევიდა ლესნიჩთან აბეშჩიკად და ყოველ დღე დადიოდა სახელმწიფო ტყეებში, რომ ხეები არავის მოეჭრა უსასყიდლოდ და ლესნიჩის ნება-დაურთველად, აგერ მეოცე დღეა, რაც ეს კაცი დაკარგულია და თუმცა თავ-გადაგლეჯილები დარბიან ამ საცოდავის ქმები და დაეძებენ, მაგრამ ჯერ-ჯერობით ვერც მკვდარი ჰნახეს და ვერც ცოცხალი. ვინ იცის რომელ ტყესა და კლდეში ჰკიდია ეს საცოდავი! ამბობენ, რომ ის უბედურის დღისა სინდისიანად ასრულებდა თავის მოვალეობასო. რადგან ამისთანა თავისის საქმის მუყაითი და ბეჯითად ამსრულებელი კაცი იყო, აქაურს მცხოვრებლებს ხელს არ აძლევდა და ამის გამო მოიშორეს თავიდან უსიამოვნო სტუმართი.

მესამეც ყოფილა ვიღაც ეჯემი, რომელიც ყელ-გამოჭრილი იპოვეს. ეს ეჯემი წინა ღუშაობდა ქვედა აჭარაში და ოქრომჭედლობასაცა სწევდა. ერთმა იმისმა ამხანაგმა მითხრა, რომ ის კაცი ჩემი ნაცნობი იყო და ქვაბლიანში წავიდა სამუშაოდ. თუმცა ფულები არა ჰქონდა, მაგრამ ძვირფასს ქვებს — კი ატარებდა თანაო. როგორც აღმასი, აგრეთვე იგუზნდი და ფირუზი ექნებოდა ორას-სამასის მანათისაო. ეტყობა იმ საცოდავს ამ ძვირფასმა ქვებმა მოუღო ბოლო, რადგან შეამჩნევდა ვინმე და მერე რალას დაჰოვავდა ავაზაკი.

აი ასეთს ყოფაში ვართ აქა. ახალი ამბავი რომ ჰკითხოთ ვისმეს, რა იციო, იმას ვეტყვიან, რომ ქვაბლიანში კაცი მოუკლავთო, ქვაბლიანში კაცი გაუძარცვავთო.

აჭარლებს აუსრულდათ ამდენის ხნის გულის წადილი: ბათუმიდან ახალციხემდის აქინირებმა დაიწყეს ეტლებით სიარული. დღეს ამ გზებზე მოესმათ აჭარლებს ეტლზე გამობმულის ზარების ხმა და ამ ამბავმა ყველა ფეხზე დააყენა, ქალი და კაცი. ვინც კი ამ გზებზე სახლობენ, სულ ამზე ლაპარაკობენ. დიდის ამბითა და აღტაცებით შესცქეროდნენ ქალები და ბაღნები ამ უნახავს სანახავს. მართლაც-და სასიხარულო ამბავია. არავინ არ იყო ისეთს სატარჯველს მიცემული უგზოობის გამო, როგორც ეს ზემო აჭარა. აქამდის ერთის დღის საგლეო გზა ოთხი-ხუთი დღე უნდა ევლოთ და ერთი-ათად მეტი ხარჯით უჯდებოდათ. უფრო მომეტებულს გაჭირებაში იყვნენ ისინი, ვინც ბათუმიდან ახალციხემდის ეზიდებოდა ახალციხის ვაჭრების საქონელს.

მაშინდელი გაჭირებაც აი რა იყო: გადმოვიდოდნენ ახალციხის ვაჭრები შედი-რვა კაცამდის აჭარაში და აქ დაიჭერდნენ ორმოც-სამოცს ცხენს ტვირთისთვის და წაიყვანდნენ ბათუმში. აჰკიდებდნენ აჭარლების ცხენებს საქონელს; ფუთს ასე აბაზიდგან ექვს შაურამდე. ამ ფასად უნდა აეტანათ ბათუმიდან ახალციხეს. მაგრამ ისიც უნდა იქონიოთ სახეში, რომ ბედი და ილბალი იმისი იმუშავებდა, ვისაც მოჰყვებოდა ცხენი შინა. ვინც მშვილობითა და ცხენით მობრუნდებოდა შინ, იმას, როგორც თავისი სახლობა, აგრეთვე მეზობლებიც ულოცავდნენ უზიანოდ სახლში მობრუნებას, მაგრამ საუბედუროდ, ამისთანა ილბლიანი ძრიელ ნაკლებად გამოერეოდა. ზოგჯერ იმისთანა შემთხვევაც ყოფილა, რომ პატრონს ცხენი გზიდან გადავარდნია კლდეში და იმისი ძვლებიც ვეღარ უპოვნია, ცხენიც დაღუპულა და ტვირთიცა. ამ სახით ეთხოვებოდა აჭარელი თავის ცოლ-შვილის მარჩენალს ცხენს და ცარიელ-ტარიელი უნდა მობრუნებულიყო შინისაკენ. ამისთანა ზარალის გამო. ვარდებოდა ვალსა და ვახში... რომ როგორმე გამოეყვებნა თავისი ცოლ-შვილი, ახლა რაკი გზა გაიმართა, სულ სხვა არის. ღმერთმა უშველოთო, ამბობენ ეხლა, რომ ამისთანა გზა გაგვიკეთეს და გამოგვიხსნეს საცოდავობისაგანო. იმ დროს უფრო ცოტას ვკიდებდით ცხენს ტვირთსა, უფრო ცოტა ჭირასაც მეტს გვაძლევდნენ და დღე-ღამე

ჩვენთვის გზა გახსნილიაო. ზოგმა დროგებიც იყიდა და ორმოცი და ორმოცდაათი დღით ადვილად ჩააქვს აქედგან ბათუმის 82 ვერსის მანძილზედ და ფუთში ორ აბანსა და ათს შაურს იღებს.

ამას წინად აქ მობრძანდა მოსკოვიდან თავ-მჯდომარე მოსკოვის საიმპერატორო და საარხეოლოგო კომისიისა გრაფის ქერეზი უვაროვისა თავისი შვილებითურთ, დითა და დის-წულით და დაიარა მთელი აჭარის ძველი მონასტრები. უვაროვისა და იმასთან მყოფნი ავიდნენ ერთს ნასაყდრალზე, რომელიც არის აგარის საზოგადოებაში და სახელად უძახიან საციხურს; აქ უვაროვისამ მოათხრევინა ის ნასაყდრალი და იბოვა მარმარილოს ქვაზე რამდენისამე წმინდანის სურათი. ამას გარდა კიდევ გამოჩნდა ბევრი რკინები და ხატის ნატეხებიც. გარდა ამისა გამოჩნდა შესანიშნავი თლილი ქვები ნატეხებით, მაგრამ ამ ქვებს თითოს ხუთს ფუთიდგან ათ-თორმეტ ფუთამდის გამოდიოდა, ასე რომ ეს ფუთამდის იყო ყველა ქვები წონით. ყველა ეს ქვები, ხატები და ნაპოვნი ნივთები ბათუმში ჩაიტანეს.⁵

ი. ჯაიანი

„ივერია“ — № 117, 1893 წ. 6 ივნისი.

სოფ. ბორჩხა (ბათუმის ოლქი)

24 მაისი — შარშანდღემა ზაფხულმა ჩვენში ჩინებულად და „საღამად“ ჩაიარა, თუმცა აგერ-აგერ იყო ცხრო (ქართველი მაჰმადიანები აგრე ეძახიან ციებას), მაგრამ ზაფხულის რაზი (კმაყოფილი) ვიყავით. ნოემბრის დამდეგმა კი ამ მშვიდობიანს ზაფხულის უტბად უკუღმა მოუტრიალა ბედ-იღბალი. მიზეზი იყო „ხოლერა“. ეს „ხოლერა“ მოგვიტანეს ახალმა ჯარისკაცებმა ყუბანიდან, რომელნიც დადგნენ. ართვინის აქაურნი მცხოვრებნი უხოლეროთაც არ იყვნენ მათი რაზი, და ეს უბედური სენი ზედ მტრად მოგვიძღვნეს იმათ ბათომისა და ართვინის ოლქში მცხოვრებთ. ბევრ ქალს მამაძებნინა სხვა ქმარი და ახალი ტანისამოსიცა, რადგან აქაურებში ხოლერით უფრო მამა-კაცები იხოცებოდნენ, ვინემ დედაკაცები. ამ ჯარის-კაცთ მოყვანა ართვინს და მეორე დღეს რამდენისამე „ყაზახის“ ავად-გახდომა ხოლერით ერთი იყო. იმათგან გადაედო სხვებს და თქვენს მტერს იმისთანა „ბელა“ მკითხველო, როგორიც ამათში დაატრიალა ხოლერამა. დღეში რამდენისამე კაცი სიკვდილის მოწამე ვიყავით, თუ სოფლებში და თუ ბათომ-არტვინის გზაზედ. ვინც-კი იმათის ბარგის ამომტანი მენავენი იყვნენ ბათომიდგან ართვინს, სოფ. კატაფხის მცხოვრებნი, მათ შორის ხუთი კაცი სამი დღის განმავლობაში გამოასალმა სენმა ამ დუნიას. ერთ კაცს ოთხს შვილსა და ორ ცოლში ერთი სული აღარ შერჩა.

ბევრს არ სჯეროდა თუ ეს ხალხი ხოლერით იხოცებოდნენ, და გაიძახოდნენ, ართვინის ყურძენსა და მჭადს ჯწყენია და იმით არიან მკვდრებიო.

მაგრამ საკვირველი ეს არის, რომ შარშანდღამდის არა ჰყოცავდა აქაურებს ართვინის ნაქები ყურძენი და მჭადი და რაღა მაშინ დახოცა. ან არა და ცხელის წყლით მოზეღილ და გახურებულ კეცზე გამომცხვარ მჭადსაც გადაურჩა ბაცილები? აქაურ ყურძენსა და მჭადს რომ ეგრე ეხოცნა ხალხი, აქამდის, მგონი ამ ქვეყანაში ერთი მაჰმადიანი აღარ დარჩებოდა წამლად.

საზოგადოდ, აქაურობაში ძალიან იკლო ყურძნის მოსავალმა. სიმინდს ხომ ძალიან ცოტას სთესენ. ასე რომ თითქმის სამი-ოთხის თვის სარჩო არავის მოუვა. მიზეზი ამას ის კი არაა, რომ დათესონ და არ მოუვიდეთ, არა, უფრო თუთუნის მოყვანას ეტანებოდა აქაურები, მომეტებულად ართვინის ოლქში მცხოვრებნი: და მართალი უნდა ესთქნა.

მარტო ამ ოლქიდან შარშან გაუტანიათ ოცდაათი ათას ფუთამდის თუთუნის რაოდენობის
უაბრიკანტებს. როგორც ამბობენ, კარგის ჯიშის თუთუნიც მოჰყავთ. თუმცა ძალიან იაფად
ფად ისყიდება, მაგრამ მაინც ერთად ერთი სახსარი ეგ არის აქაურებისათვის. ამიტომ
აქ ძალიან ძვირობს სიმინდი, თითქმის ოყა — 10-12 კაპეიკად იყიდება და იმასაც ვეღარ
ვმოულობთ ხანდისხან. კიდევ ღმერთმა უშველოთ კახაბრის მცხოვრებთ, აქაურებს,
კახაბერი რომ ახლო არა ჰქონდეთ და იქ ბევრი სიმინდი არ მოდიოდეს, არ ვიცით, რა
ვეშველებოდა. ამათ კიდევ არაფერი უჭირთ, ამიტომ რომ თუთუნიდან აღებული ფუ-
თი მაინცა აქვთ, ხოლო ვისაც ეს თუთუნის ფული არა აქვს და არც სიმინდი მოუვიდა,
იმისი საქმეა გაჭირვებული.

შარშან შავშეთ-იმერხევის საბოქაულოში (ართვინის ოლქში) ძლიერ მცირე იყო
ჭირნახულის მოსავალი; თუთუნი იქ სულ არ მოდის თითქმის, მაგრამ იქაურმა აღმინის-
ტრაციამ თავის დროზე შეატყობინა თურმე სადაც ჯერ იყო და ხაზინიდან ორასი თუ-
მანი უესესეხებით რამდენსამე წლით იმათთვის, ვინც უფრო გაჭირვებულთა სარჩოს უქო-
ნლობით. ძალიან კაი საქმეა, სწორედ! ცოტათი მაინც სულს მოუწყობს ეს ფული ამ
დამშეულთ სანამდის ახალი ჭირნახული მოასწრებდეთ ფუხრებს (ღარიბებს).

ზემოდაც მოგახსენეთ, აქაურების ერთადერთი სარჩო თუთუნია-მეტყი. აქაური
კაცი უთუთუხოდ ვერ გასძლებს ისე, როგორც თევზი უწყლოთ. უნდა მოგახსენოთ,
რომ ბორჩხაში ერთი „სოტნა“ პლასტუნების პოლკისა სდგას და ზაფხულობით, რასა-
ვირველია, ბანაკად გადაინ სასოფლო ადგილებში. ამ სამის წლის წინად თურმე ამ სო-
ტნის უფროსი გაუჯავრდა აქაურს მცხოვრებთ და, სადაც საზაფხულოდ იდგა ჯარი, იმის
ახლო-მახლო თუთუნის დათესის ნება არ მიეცა, და ამ სოფლის სარჩო-საბადებლიდან
აღებინა ხელი ფუხარას. თურმე ექიმებმაც დასტური დასცეს სოტნის უფროსს
ხაზრიზა და ექიმების კომისიამ ნება არ მისცა თუთუნის დათესისა, რადგან თუთუნის
სუნის გამო ჯარისკაცებს მუდამ სურდო ექნებათო. სიმინდიც ვეღარ დასთესეს, რადგან
ყაზახები ჯერ დამწიფებას არ აცლიდნენ, რომ შეუწვავა-მოუხარშავს „კოტოშებს“ აძლე-
ბოდნენ თურმე, ფუხარას მარტო ჩალა-და მიჰქონდა შიხ.

18-ს, ამ მაისს მოხვდა ამ საბრალეო ხალხს ღმერთმა და აქვე მობრძანდა კორპუსის
კომანდირი თ-დი ი. ამილახვარი თავისი ამალითა და დივიზიის გენერალითა. ვიდაც და-
ლოცვილმა გააბედენა საჩივარის მიერთვეა. თ. ამილახვართან ამის გამო და როცა ყვე-
ლანი თავ-მოყრილნი იყვნენ დასაზვედრად მის ბრწყინვალებისა, გადასწყვიტეს ვიზი-
ლოთ, იქნება რამე გვეშველოსო. მობრძანდა მათი ბრწყინვალება, მიესალმა ყველას,
გამოჰკითხა ბევრს მათგანს სახელი და გვარი და დიდად სასიამოვნოდ დაურჩა, რომ გა-
იგონა მათგან ძველებური ქართული გვარები, რომელიც ყველა თავდებოდა „ქე“-თი.
შემდეგ გამოვიდა აქაური მუხთარი (მამასახლისი) და მოახსენა ის გაჭირვება ხალხისა,
რაც ზემოდ მოგახსენეთ. ძალიან გააკვირვა მათი ბრწყინვალება ამისთანა განკარგულე-
ბამ და გადაუთარგმნა დივიზიის ექიმს იმათი საჩივარი. ბოლოს ჰკითხა, მართლა სწყყენს
ჯარისკაცებს თუთუნის სუნით? იმანაც მოახსენა: არამც თუ საწყენია, სასარგებლოც
არის ჯარისათვის თუთუნის სუნით, მეტადრე ახლა უფრო სასარგებლოა, რადგან დღეს
თუ ხვალ ხოლერას მოველითო. ექიმმა მოახსენა თ. ამილახვარს, რომ მე არ ვიცი რო-
მელ წიგნიდან ამოიკითხეს ექიმებმა, რომ ვითომ თუთუნის სუნი ჯარისათვის საწყენი
არისო. ართვინში რომ მივალთ, გამოვიკითხავ ექიმებს, თუ საიდან იპოვნეს ამ კანონის
წიგნით. მაშინ უბრძანა კომანდირმა სოფლელებს, დარგით თუთუნი და, თუ დაგიმალონ,
მე შამატყობინეთო. მეორე დღეს ფუხრებმა მოხსულ და დამზადებულ მიწაზე დარგეს
თუთუნის ნერგი და ორმოც მოსახლე კაცის ცოლ-შვილი მათის ბრწყინვალებისათვის

დღე და დამ მლოცველია. ახლა აქაურები ამას გაიძახიან, ღმერთო, შენ გაუშვამოვნე ჩვენი
თვის გულშემატკივარსაო.

თ. ივანე ჯაიანი.

„ივერია“, № 142, 1893 წ., 7 ივლისი

შაჰმადიანებს წლევენდელმა მდ. კოროხის აღმდგამ ძლიერ დიდი ზარალი მისცა. მარტის პირველიდან დაწყებული მაისიც გათავდა და აი ჯერ კიდევ არ შეუძლიათ ნავს ტარება და მუშაობა კოროხზე, ზოგიერთ ნაქებ მენავეების გარდა, ისიც დიდის შიშითა და სიბრთხილით. თუმცა წასულ წლებშიც ყოფილა წყალდიდობა, მაგრამ ამდენ ხანს არ გაუწევია. როდესაც წყალდიდობა არ არის, მაშინ ბორჩხელი და ზოგიერთი კოროხისპირა მცხოვრები მხოლოდ ნავოსნობით შოულობს სარჩოს. ამით ისტუმრებს სახელმწიფო გადასახადს, მოყვარეს, მტერსა და ნაცნობს. წელს ეს შემოსავალი ადარა ჰქონია და მამაკაცები მარტო ძალში ატარებენ დღეღამებს, ვიდრე წყალი არ იკლებს.

თუმცა აქაურებს აქვთ საყოფი სახანავათესი მამული, მაგრამ ხენას-თესვას და ჭირნახულის მოყვანას აქაური კაცი არ მისდევს, რადგანაც ეს ადამი ქალების მოვალეობაა. ბორჩხის მცხოვრებთ კიდევ აქვთ ერთი საშუალება სარჩოს მოპოვებისა: ესენი აკეთებენ ზაფხულობით თიხის დოქებს და (სხვადასხვა) ჭურჭელს, რომლისგანაც კი ფულებს ღებულობენ. ამ ჭურჭლებით ერთი ნავი რომ გაამსოს და ჩაიტანოს ბათუმში, ორმოცდაათ მანეთიდან სამოცდახუთ მანათამდის გაისყიდება. თუმცა ეს სასარგებლო საქმეა, მაგრამ სხვა სოფლებმა კოროხის ხეობაში ამ ნაირი ხელობა არ იციან და არც საჭურჭლე თიხა აქვთ. სხვები მარტო ნავით მოგებულ ფულით ჰკვებავენ ცოლ-შვილს. ამის გამო ბორჩხელები სხვა სოფლებებზე უფრო მდიდრად ითვლებიან ამ ხეობაში.

მართლაც ბორჩხაში იმისთანა არავინ იქნება, რომ ორმოც-დაათიდგან სამას-ოთხასამდე ოქრო არ ჰქონდეს (ცხრა მანათამდე ღირს).

საზოგადოდ რო ვსთქვათ, აქაურებს არც იმდენი გადასახადი აწევთ, რამდენიც თქვენებურ გლეხს. ამას გარდა ქორწილს თუ აქაური კაცი იქმს, არც ღვინოში ეხარჯება ფარა, და არც „ოტკაში“. თუ მექორწინებ თითო ფინჯანი შერბეთი და უშაქრო ყავა მიირთვა, ესეც დიდი ღვთისწყალობაა (ეს ფინჯანიც იმხელა იციან, რომ თქვენებურ თერძებს უფრო დიდი სათითო აქვს თითზე წამოცმული კერვის დროს). თუ კაი ძალი ფლავი, პური და თაფლი ექნა, მაშინ სტუმარიც მადლობელი მიდის სახლში და მასპინძელიც ადვილად რჩება.

თუ მოკვდა ვინმე, თითქმის არც მაშინ ეხარჯებათ რამე, მკვდარს მეზობლები მოუვლიან, დაუძახებლად მოვა ხოჯაც, გაჰბანს მიცვალებულს და შალე, სამი-ოთხი საათის განმავლობაში სიკვდილის შემდეგ, მიაბარებს მიწას. ერთ მანეთს ტანის დასაბანს ხოჯა აიღებს, ერთ მანათის მიტკალი ყყოფა, და, თუ ორ მანათამდე გროშობით ძლიერ ფუზარას დაურვიდა, მკვდარიც მოისვენებს და ცოცხალიც კმაყოფილია. მეზობელს არც საჭმელი უნდა შენი, არც სასმელი და არც მადლობა.

თქვენში კი ამ ფულით მარტო დიავანს ვერ გაისტუმრებთ. მეზობელი თუ კარგად არ გამოძღა და არ დათვრა მკვდარს დამარხვაში, არც-კი მოეხმარება და ყველგან იმას იტყვის: — ვერაფერი ჭირისუფალი ჰყავდაო, ღვინო არ უვარგოდა და საჭმელიც ხომ ლუქმად არავის გაუხდამო...

ი. ჯაიანი

(ბათუმის ოლქი)

14 მკათათვე

მოგვცათ ლხენა, რომ თუ ასე კარგად და ჯან-საღად გასტანა წრევანდელმა ზაფხულმა, ჩვენს ბედს ძალდი ვერ დაჰყევს. მაღლობა ღმერთს, მისი წყალობით ჯერჯერობით მშვენიერს მოსავალს ვუყურებთ. პური და ქერი ხომ ძალიან კაცლიანი გამოგვივიდა თუმცა ბლომად არ სთესენ აქაურები, მაგრამ მაინც რაც არის, დედამიწამ ღირსეულად დაუფასა მუშა-ფუხარას თავისი ჯაფა. თუთუნიც ხომ არის და არის, თავის ღროზე წვიმაც აქვს და ნამიცა, ასე რომ ჯერ ბუნება ძალიან უწყობს ხელსა. ასე და ამნაირად იმედი გვაქვს ფლავიც გვექნას საყოფი და ფხალიცა. ხილიც ბევრი გვაქვს, ყურძენს ძალიან ბლომად ასხია, თუ რამე ფათერაკმა არ მოუღო ბოლო. წრეულ ბევრს ვიმღერებთ „გელიერუს იანა, იანა გელინი გეთურიერუს სანა“ (მოვდივართ წვით და დავვით, რძალი მოგვყავს შენთან); იმედია, ბევრი ვიძახხოთ ამისთანა ლექსები შირა და ბექმეზი (მაჭარი და იმიღვან ნადუდი ტბილი) ხომ კაი ძალი გვექნება, აბა სხვა რა არის ადამიანისათვის საჭირო და საგუნებო ამ წუთის დუნიაზე.

ერთი ჩვენი სადარდელი გზა იყო ბათუმ-ართვინისა და ისიც ასე გავიწმინდეს და გავფაქიზეს, რომ სულ ლაპლაბი გააქვს; თუ გინდათ კვერცხი აგოროთ, არაფერს მოედება, ისე დავვიღსა და გასპეტაკებულს ინახავენ. არ ვიცით — კია, ვის დაუუმაღლოთ ეს სისუფთავე გზებისა. ერთი სიტყვით, ბათუმიდან სოფ. სინკოტამდის (65 ვერსია ბათუმიდან) ოთხ ცხენ შემბმული ეტლები ბრაგა-ბრუვით დარიხინებენ თავისუფლად. ამ გზის წყალობით, ვის ნახვის ღირსნი არ შევიქენით წელს, ვინ არ იყო ამ გზებზე: კორაჟისის კამანდირი თავ. ამილახვარი, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი და გზების მინისტრისაგან დანიშნული საგანგებო საქმეთა მინდობილების მოხელე პეტერბურგიდან. ვინ უფრო ღირსია, მაღლობა შევსწიროთ, აღარ ვიცით. ასე და ამ ამგვარად, დღეს დავსეირნობთ ამ მშვენიერს გზაზე დღე და ღამ, როგორც ლამაზად მორთულ და მოწყობილ სასახლის იატაკზე.

თუმცა ამ გზამ ერთი კაცი შეიწირა, მაგრამ ამისთანა საქმე უფრო მეტსაც შეიწირავს ხოლმე და აქ არა გვეთქმის-რა მით უმეტეს, რომ თვით უბედურია მიზეზი თავის დაუღუპისა. ამას წინად ამ გზაზე ორი ძმაკაცი მუშაობდა. ერთი ძმა ჭოროხზე ჩავიდა წყლის დასალევად და ამოსატანად. აღარ გამოჩნდა ეს კაცი და ძმას და ამხანაგებს გაუწყდათ ლოდინის ილაჯი. მერე სთქვეს, წავიდეთ, ვნახოთ, ხომ არა დაემართა რაო. წავიდნენ. ეძებეს, უყვირეს და კაცი არსად ჰპოვეს. ბევრი უყურეს და კიდევამ გადმა-გამოღმა, მაგრამ თვალი ვერსად მოჰკრეს ვერც მკვდარს და ვერც ცოცხალს. მაშინკი დარწმუნდნენ, რომ ის უნდა წყალში ჩავარდნილიყო. კიდევ აგრე გამოდგა. ძმა დაჰყვა წყალს და ბორჩხას ახლო იპოვნა თავისი ძმა დამარჩალი.

იქნება ახსოვდეთ კიდევ „ივერიის“ მკითხველთ ჩემი მცირე წერილი, რომელშიაც იყო მოხსენებული, რომ აქაურ ქართველ მაჰმადიანებს ნახევარი ოჯახობა და ხისიმი ოსმალში ჰყავთ მეთქი. ზოგს ისე ახლოს ჰყავს ოჯახობა, რომ ერთ დღეს გადასვლა-გადმოსვლასაც ადვილად მოახერხებს, პირდაპირ რომ წავიდეს. მაგრამ ამ სიამოვნებას ესენი მოკლებულნი იყვნენ დღემდის ლაზისტანის კორდონზე. მარტო ორ ალაგას შეძლოთ გადასვლა და გადმოსვლა, ისეც ბილეთით, სამი დღის ვადით, რომელსაც აძლევს ფოსტის უფროსი, რადგან ზაფხულობით აქაურები ერთმანეთს ეხმარებიან ყანის მუშაობის დროს. ეს ფოსტები გახლავთ ერთი ლიმანისა (ზღვის პირზე, ხოფის მახლობლად)

და მეორეც ორჯობაში (ართვინის ოლქშია, ართვინის ზევით ოცის ტერიტორიაზე) ასე რომ ასი ვერსის გზა ერთი ფოსტიდან მეორემდის რომ უნდოდეს აქაურ მცხოვრებს თავის ხისიმის (ნათესავის) ნახვა, ან ერთ ფოსტაზე უნდა გაიაროს ან მეორეზე, ორი დღის საფარზე ეს ძნელია, რასაც ვერცხვითა და რას არას სჩადიოდნენ აქაური მცხოვრებნი, რადგან თავის სოფლიდან სამ-ოთხ საათის მანძილზე ეგულებათ თავისი ნათესავის ჩუმად გადმოვიდოდა და გაიპარებოდა. ამას მართო კაცები ჩადიოდნენ, თორემ ქალბაღანას რა გადაიყვანდა მთა-ტყეზე, როგორც აქ არის. ახლა ნება მიუციათ, რომ ფოსტის შუა ხუთ ფოსტაზე კიდევ ჰქონდეთ გადასვლა-გადმოსვლის ნება. ახლა იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ადგილობრივი ადმინისტრაცია ამ ფოსტებიდან იმისთანას ამოირჩევს, სადაც ბევრი მცხოვრებია გადაღმა-გადმოღმა მხარეს, გაუადვილებს ერთმანეთში მისვლა-მოსვლას და ამით მოსპობს გადაპარვა-გადმოპარვას ყაჩაღივით.

ნამდვილ წყაროდგან გვემის, რომ ამ ხეობაში უნდა გადმოსასხლონ არდაგანის ოლქიდან რამდენიმე მოსახლე მალაქები და დასასხლონ სხვადასხვა სოფლებში მაჰმადიანებთან ერთად. როგორ იცხოვრებენ ესენი ერთად არეულ-დარეული, მალაქანი და მუსლუმანი, იქაური ქალი მეზობელსაც ემალება, თორემ მალაქნის გვერდზე რაფერ უნდა იმუშაოს ყანა-ბოსტანში მუსლუმანის ქალმა. არც იმათი კანონი აძლევთ მუხას და არც ადათია, რომ უცხო კაცებთან იმუშავოს მუსლუმანის ქალებმა და უცქირონ ერთმანეთს თვალში. აბა ამას რომელი მაჰმადიანი აიტანს და მოითმენს. არა მგონია, რომ შეიძლებოდეს იმათი ერთად ცხოვრება. იმ მალაქებიდან სამი კაცი ადგილისადამიანების შემდეგ ენახე და ვკითხე, როგორ მოგეწონა ადგილები მეთქი. იმათ მიპასუხეს, რომ ძალიან კარგი ადგილებია, მაგრამ გზა არ არისო. მე ვუთხარი:

— როგორ უნდა იცხოვროთ მუსლუმანებთან ერთად, ისინი თქვენ ვერ გაგიტანებენ, თქვენ იმათა, და ყოველ დღე ჩხუბი და დავიდარება არ მოგაკლდებათ-მეთქი. იმათ მიუხრეს:

— ჩვენ იმათ არ ვეჩხუბებითო, ჩვენ გაგვიტორდება სანამდის ღორებს გაგიჩენდეთო, თორემ შემდეგ ისინი გაიქცევიან ოსმალეთში და მერე ვის უნდა ვეჩხუბოთ, დარჩებით მარტონიო.

— დიად, ეს ნამდვილი და პატიოსანი აზრია-მეთქი, თქვენ რად უნდა იწუხოთ თავი, როდესაც თქვენ მაგიერ საქმეს ღორები შეიძლებენ.

ეს რომ გაიგეს აქაურმა ფუხრებმა, ბ-ნს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორს მოახსენეს, დაგვიხსენ იმათის ხელიდან, იმათთან ერთად ჩვენი ყურანი და ადათი ნებას არ გვაძლევს, რომ ვიცხოვროთ. ჩვენი ქალი-ბაღანა იმათ ვერ გამოუჩნდება, ყანა-ბაღანაში ჩვენმა ცოლშვილმა თუ ვერ იმუშავა, ისე თავს ვერ ვირჩენთო. გვიშველე, გვიწყალობე! არ გადმოსასხლო ჩვენდა დასაღუპავადო. ამ თხოვნას ბ-ნი გუბერნატორი შაიწყნარებს თუ არა, ჯერ არ ვიცით, მაგრამ მგონი არ უნდა იქმნას ამათი თხოვნა შეწყნარებულთ. თუმცა ძალიან საწყენი და სამწუხარო იქნება ყველა აქა მცხოვრებ მაჰმადიანებისათვის უცხო ტომთა გადმოსახლება. თუ, მართლაც, მალაქებს აუსრულებათ წადილი, მაშინ მურღულის ხეობაში ერთ მუსლუმანს ვერ ვიშოვიტ წამლად, ერთ მშვენიერ ღამეს ყველა გადაიბარგება ოსმალეთში და იქიდან შავი დღე დაადგებათ ღორებსა და მათ პატრონებს. ისეთ დღეს დააყენებენ, რომ გასაქცევი გზაც ვერ იპოვოს. აბა ვინ მოუთმენს იმას, რომ მამულ-დედულიდან ხელი დააბანინოს ვინმემ და ოსმალეთში შიმშილის კერძი გაჰხადოს ამდენი ფუხრების ქალი-ბაღანა!

1 1881 წელს კინტრიშის მაზრის უფროსი იყო კაპიტანი ზაქარია ზაქარიას ძე ბაშ-
 ზუქ-მელიქოვი. ამ მოხელის ასეთი უარყოფითი შეფასება შემთხვევითი არ არის. მა-
 თალია, ი. ჯაიანი ერთი გავლით და განაგონით მოგვითხრობს მის შესახებ, მაგრამ იგი
 აქცეობიერია. ბუქ-მელიქოვის თვითნებობაზე იმდროინდელ ქართულ გაზეთებშიც
 ბევრი ცუდი ამბები იწერებოდა. სოფელ ქობულეთის მცხოვრებლებისაგან ამ გაზეთ-
 ტონს ბზის ძვირფასი ხე მოუსურვებია. ხე მართლაც მოჭრეს და სახლში მიიტანეს, მა-
 გრამ ახლა ჩინოვნიკს უბრძანებია, მხარზე გაიდეთ და თხუთმეტი ვერსის მანძილზე
 ჩაიტანეთო. ამაზე სოფლელებს უარი უთქვამთ, რის გამო მუხთარი ჯოხით გაულახავს.
 ამ ამბის მომწერი გვარწმუნებს, რომ „ქობულეთიდან ამ უკანასკნელად ხალხის გადასახ-
 ლების ერთი მიზეზთაგანი ეს იყო“ — წერს „დროება“ (25 მაისი, 1881 წ. № 105).
 იმავე გაზეთის ცნობით, მაზრის უფროსი ნებისმიერ დანაშაულზე ქობულეთელებს იჭერ-
 და, თუ მათ არ ჩაუდენიათ, დამნაშავეებს მალავენ ან ეცოდინებათ ვინ არის დამნაშა-
 ვეო. ასეთი განუკითხაობა და უსამართლობა ცუდად მოქმედებდა ისედაც გაღიზიანებულ
 მოსახლეობაზე. ამის შესახებ მოსახლეობას ქობულეთში ჩასულ ბათუმის გუბერნატორ
 გენერალ-მაიორ ალექსანდრე მიხეილის ძე სმეკალოვისათვის შეუჩივლია, 500 მოსახლის
 გადასახლება და სოფლის დაცარიელება ბ. მელიქოვზე დაუბრალეზაოთ და მოუთხოვიათ
 მისი აქედან გადაყვანა. გუბერნატორს შეუწყნარებია ხალხის თხოვნა და უღირსი ჩინოვ-
 ნიკი გაუძევებია, მის ნაცვლად კინტრიშის მაზრის უფროსად დიმიტრი ალექსანდრეს ძე
 ვირტოვი, ხოლო თანაშემწედ ალექსანდრე როსტომის ძე არბოელიძე დაუნიშნავეთ.

2 ჩ. — ჩუტუქ-სუ, ქობულეთის მაშინდელი სახელი.

3. მურადბეგი ქრისტიანი თავადი მაქსიმე თავდგირიძის და ელენე გურიელის შევი-
 ლის, ცნობილი ხასანბეგის ვაჟია. იგი ქობულეთში ცხოვრობდა. ბიძის ოსმან-ბეგ თავდ-
 გირიძის შემდეგ დევრიშფაშამ ქობულეთის ჯარების წინამძღოლად დანიშნა. სულთანის
 სამსახურში მყოფი მურად თავდგირიძე დიდ ყურადღებას იჩენდა თანამემამულეებისად-
 მი. რმის დროს ხუტუბაშში, ჭიხაჯურსა და მუხანესტატეში განლაგებულ რუსეთის ჯარს,
 რომელიც დაზავებას ელოდა, ცხენების საძოვრად ისპანის მინდორი დაუთმო, ხოლო
 რუს-ქართველთა ლაშქარს, შავშეთის მმართველის ნური ხიმშიაშვილის მსგავსად, ოსმა-
 ლთა ჯარისათვის განკუთვნილი სურსათი დაურიგა ჩვენებურს კაცს თუ ვინმეს ნახავს,
 ძრიელ პატივს სცემს. მთელი ოსმალის ატრიადის სურსათი ქობულეთში მოდის და იქე-
 დგან ყველა ჯარებს ურიგებსო“, — წერს 1878 წლის 20 ივლისის გაზეთ „დროებაში“
 „ქობულეთელი“.

ომის დამთავრების შემდეგ, 1878 წლის სექტემბერში, დევრიშფაშას ქობულეთში
 160 სუარი (გამტაცებლები) გამოუგზავნია ქობულეთელების ოსმალეთში გადასახლება-
 ლად, მაგრამ ეს ამბავი მურადბეგ თავდგირიძემ გაიგო და სუარები ქობულეთიდან გან-
 დევნა („დროება“, № 190, 21 სექტემბერი, 1878 წ.).

როგორც ი. ჯაიანის წერილიდან ჩანს, მურადბეგ თავდგირიძის სახლი ქობულეთში
 მაზრის უფროსს ზ. ბაშ-ბუქ-მელიქოვს უყიდნია.

4. 1888 წელს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი იყო გენერალ-მაიორი ალექსანდ-
 რე ეგნატეს ძე გროსმანი.

5. პრასკოვია სერგის ასული უვაროვა (1840-1924), მოსკოვის საარქეოლოგია საზო-
 გადოების თავმჯდომარე 1884 წლიდან (შეცვალა ამ წელს გარდაცვლილი მეუღლე, გრა-
 ფი ალექსი სერგის ძე უვაროვი).

* შენიშვნები ეკუთვნის რ. სურმანიძეს.

თედო სახოკიას უფრო ზუსტი ცნობით, პ. უეაროვას საცხურის წიგნიდან შედგება „მინის ჭურჭლის ნამტვრევები, ღვთისმშობლის ხატი თხელი ბრინჯაოსი, რკინის რგოლები, სულ პატარა და ტლანქად ნაქედი ჯვარი რკინისა, ორი ეჟვანი თითბრისა, რკინის გასაღები, რკინის დანა, რკინის და ბრინჯაოს ჩხირები, ვერცხლის ღილეები, ნატეხი მინის ფიალასი, ნახატიანი და ნატეხი ქვის ხატისა, ხელოვნურად ნაჩუქურთმევი ქართულ-მხედრულწარწერიანი. ამ ქვის ხატზე გამოსახულია მაცხოვარი, ღვთისმშობელი და სხვა წმინდანები. იატაკზედ ნაპოვნია მრავალი ნატეხები თიხის ჭურჭლებისა. აგრეთვე უპოვნიათ რქები არჩვისა და წყვილი ირმის რქა, რომელსაც ორივე ბოლო განგეწაწვეტებული ჰქონია“ („მოგზაურობანი“. თბილისი, 1950. გვ. 138).

6. კეკელიძის არმიის კორპუსის მეთაური, გენერალ-ადიუტანტი ივანე გივის ძე ამილახვარი (1829-1905), ქართლის მსხვილ ფეოდალთა შთამომავალი, ცნობილი სამხედრო და საზოგადო მოღვაწე.

1897 წელს გორის მაზრაში მონაწილეობს შავი ჭირის წინააღმდეგ მებრძოლ კომისიაში, სოფელ ქვემო ქალაში ხსნის სამედიცინო პუნქტს და მოსახლეობას უფასოდ ურიგებს წამლებს. აქვე გამართა საგარეო ადგილი.

1898 წელს მასთან გორში სტუმრად ჩამოდიან ბარონი დე ბაი და გრაფტი. იმავე წელს შიმშილობის დროს სოფელ ალში გლეხებს ფქვილი დაურიგა. აღადგინა დანგრეული ხიდი გორში, პირველმა დადგა ელნათურა.

1899 წელს თავისი ხარჯით განიზრახა გორის ციხემდე წყლის გაყვანა და ბაღის გაშენება, გამოყო ფული ღარიბი ჯარისკაცებისათვის დასარიგებლად, ინიშნება სამრევლო სკოლების მზრუნველად; განაახლა გორის ციხე.

1901 წელს სტ. კრელაშვილთან ერთად მონაწილეობს რუსეთთან საქართველოს შეერთების საიუბილეო კომისიაში, ქაშვეთის ახალი ტაძრის აგებაში. ამავე წელს თავს ანებებს სამსახურს. 1902 წელს აღინიშნა ი. გ. ამილახვარის სამხედრო მოღვაწეობის 50 წლისთავი.

7. 1893 წელს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი იყო. გენერალ-მაიორი ლეიტენანტი მიხეილ იაკობის ძე შალიკაშვილი.

გასულ ორ თვეში

საიუბილეო პრონისა

ქ. ბათუმის ცენტრალური საბიბლიო-
თეკო სისტემის, საქართველოს ალკ
ბათუმის საქალაქო კომიტეტის, აქარის
სახელმწიფო მუზეუმისა და წიგნის
მუყვარულთა საზოგადოების საქალაქო
გამგეობის ინიციატივით ი. ჭავჭავაძის
ძეგლთან გაიმართა დიდი პოეტის დაბა-
დების 150 წლისთავისადმი მიძღვნილი
ლიტერატურულ-მუსიკალური საღამო,
რომელსაც ესწრებოდნენ ქალაქის სა-
ზოგადოებრიობის წარმომადგენლები,
მუშა და სტუდენტი ახალგაზრდობა.

საღამო გახსნა ბათუმის ცენტრალიზე-
ბული საბიბლიოთეკო სისტემის დირექ-
ტორმა ნ. ჭყონიამ.

ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და მოღ-
ვაწეობის შესახებ ისაუბრეს დოცენტმა
ე. ჭიჭიშვილმა, აქარის სახელმწიფო
მუზეუმის მეცნიერმა თანამშრომელმა
ე. მჟავიამ, ბათუმის სამუსიკო სასწავ-
ლებლის პედგაგოგმა ლ. ხარებავამ. ილი-
ას ლექსზე შექმნილი სიმღერა შეასრუ-
ლა № 4 საშუალო სკოლის გოგონათა
ანსამბლმა.

საღამოზე გამოვიდნენ პოეტები მ. ვა-
რშანიძე, ლ. სულაბერიძე, ჯ. ქათამაძე,
ლექსები წაიკითხეს ნორჩმა დეკლამა-
ტორებმა ლ. ბორჩხაძემ და თ. თედორა-
ძემ.

ი. ჭავჭავაძის სახელობის ბათუმის № 4
საშუალო სკოლის ნორჩმა მომღერლებმა
ც. მარდაღიშვილმა და თ. მაღაყმაძემ
შეასრულეს სიმღერები საქართველოზე,
ხოლო № 14 საშუალო სკოლის მესამე-
კლასელებმა ნ. ხიმშიაშვილმა და გ. ხან-
ნელიძემ წარმოადგინეს ინსცენირება
ი. ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანიდან“. ლი-
ტერატურული მონტაჟი წარმოადგინეს
№ 2 სკოლა-ინტერნატის მოსწავლეებმა
(პიონერხელმძღვანელი უ. ხალვაში). სა-
ღამოში მონაწილეობდნენ ბათუმის კუ-

ლტურულ-საგანმანათლებლო სასწავ-
ლებლის მოცეკვავეთა ჯგუფი, პროფკავ-
შირების კულტურის სახლის ბავშვთა
ვოკალური ანსამბლის წევრები. № 32
საბავშვო ბაღის აღსაზრდელებმა წაიკი-
თხეს ი. ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი ლექ-
სები. ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა გა-
აკეთა ე. ძიგუამ.

საღამოს უძღვებოდა ცენტრალიზებუ-
ლი საბიბლიოთეკო სისტემის № 16 საბა-
ვშვო ფილიალის გამგე რ. თალაკვაძე.

* * *

ხელვაჩაურის რაიონის სოფელ კირნა-
თის სასოფლო კლუბში გამართულ საი-
უბილეო საღამოზე შეიკრიბნენ კოლმე-
ურნეები, სკოლა-ინტერნატის მოსწავ-
ლეები, ახალგაზრდობა.

კირნათის სასოფლო ბიბლიოთეკის გა-
მგემ ე. წითელაძემ ისაუბრა ილიას
ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე. აღნიშნა
ერის მამის დიდი როლი, რომელიც მან
ითამაშა დედასამშობლოსთან დაბრუნე-
ბული ჩვენი კუთხის კულტურული და
ეკონომიკური აღმავლობისათვის.

დამსწრეთა წინაშე გამოვიდნენ პარტი-
ის ხელვაჩაურის რაიკომის მდივანი რ.
ფაღავა, მწერლები: ფრ. ხალვაში, ა. ჩხა-
იძე, ზ. გორგილაძე, ქს. მუავია, ჯ. ჯაყე-
ლი, ჯ. ქათამაძე.

სოფლის აქტივისტებმა და მოსწავლე-
ებმა თ. შალიკაძემ, ხ. აბაშიძემ, ვ. შუ-
შანიძემ, მ. ცინცაძემ, ნ. კახაბერიძემ, დე-
ბმა კურცხალიძეებმა, დ. წითელაძემ, ლ.
პატარიძემ და სხვებმა შეასრულეს სიმ-
ღერები ი. ჭავჭავაძის ლექსებზე, წარმო-
ადგინეს სცენები მწერლის ნაწარმოებე-
ბიდან. დამსწრეთ თავიანთი ხელოვნება
უჩვენეს ნორჩმა მოცეკვავეებმა და დეკ-
ლამატორებმა.

კერძოთი სასოფლო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარემ ა. დიდმანძემ და კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ ზ. კახაბერიძემ მადლობა გადაუხადეს სტუმრებს საღამოში მონაწილეობისათვის.

ილიასადმი მიძღვნილი საღამო მიხედავდა ჟურნალისტ ნ. ჯაფარიძეს.

* * *

აჭარის პროფკავშირების საოლქო კულტურის სახლის ლიტერატურულმა გაერთიანებამ და ბიბლიოთეკის საბჭომ ბათუმის თამბაქოს ფაბრიკის მუშა-მოსამსახურეებისათვის მოაწვევს ილია ჭავჭავაძის დაბადების 150 წლისთავისადმი მიძღვნილი ლიტერატურულ-მუსიკალური საღამო თემაზე „მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!“.

საღამო გახსნა ბათუმის თამბაქოს ფაბრიკის კადრების განყოფილების უფროსმა, ომისა და შრომის ვეტერანთა საბჭოს აჭარის საოლქო საბჭოს პასუხისმგებელმა მდივანმა ი. ცერცვაძემ.

მოსვენებით „საქართველოს უგვირგვინო მეფე“ გამოვიდა აჭარის პროფკავშირების კულტურის სახლის ლიტერატურული გაერთიანების ხელმძღვანელი, საქართველოს სსრ დამსახურებული მასწავლებელი ვ. რუსეიშვილი.

ილიას შესახებ სიტყვები წარმოთქვეს ბათუმის თამბაქოს ფაბრიკის კონტროლიორმა მ. ხომერიკმა და კულტურის სახალხო უნივერსიტეტის ლიტერატურისა და ხელოვნების ფაკულტეტის მსმენელმა მ. კახიძემ.

ილია ჭავჭავაძის, აგრეთვე მისდამი მიძღვნილი ლექსები წაიკითხეს კულტურის სახალხო უნივერსიტეტის მსმენელებმა მ. გორგოშაძემ, კულტურის სახლის ბიბლიოთეკის აქტივისტთა საბჭოსა და ლიტერატურული გაერთიანების წევრებმა გ. დუნდუამ და კ. კვასტიანმა. ბიბლიოთეკის მკითხველმა ი. მუავანაძემ.

ილიასადმი მიძღვნილი საკუთარი ლექსები წაიკითხეს ლიტერატურული გაერთიანების წევრებმა ნ. გიორგაძემ, ხ. გვა-

რიშვილმა, ნ. კუციაშვილმა, კ. კვასტიანმა, ფუტყარაძემ.

ნორჩმა მომღერლებმა ც. მარდალაშვილმა და თ. მალაყმაძემ შეასრულეს ქართული ხალხური სიმღერები.

შრომის ვეტერანებსა და საღამოს აქტიურ მონაწილეებს გადაეცათ სამაისხვრო საჩუქრები.

საღამოს მონაწილეებმა დიდი ინტერესით დაათვალიერეს ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი ფოტოსტენდი და ლიტერატურის გამოცენა.

* * *

აქტიუტეტორთა სახლში გაიმართა ლიტერატურული საღამო, იგი მოაწვევს „აჭარწიგნის“ მუშაკებმა.

საღამო გახსნა „აჭარწიგნის“ უფროსმა ა. ბოლქვაძემ.

ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ მოხსენება წაიკითხა აჭარის პროფკავშირების კულტურის სახლის ლიტერატურული გაერთიანების ხელმძღვანელმა, საქართველოს სსრ დამსახურებულმა მასწავლებელმა ვ. რუსეიშვილმა. ილიას შემოქმედების შესახებ ისაუბრეს „აჭარწიგნის“ მუშაკებმა ს. ნ. კაშიძემ, ნ. ვაშაიძემ. პროფკავშირების კულტურის სახლთან არსებული ლიტერატურული გაერთიანების წევრებმა ლ. კ. ციამ და ნ. გიორგაძემ წაიკითხეს ილიასადმი მიძღვნილი საკუთარი ლექსები.

ილიასადმი მიძღვნილი ლექსები წაიკითხეს აგრეთვე პოეტებმა ჯ. ჯაყელმა და ჯ. ქათამაძემ.

სახელმწიფო კაპელის (ხელმძღვანელი ს. მიქელთაძე) წევრებმა შეასრულა ილიას ლექსებზე შექმნილი სიმღერები.

* * *

აჭარის სახელმწიფო მუზეუმმა ხელჩაურის რაიონის სოფელ ზედა ჩხუტნეთში გამართა გამსვლელი სამეცნიერო სესია, რომელიც შესავალი სიტყვით გახსნა მუზეუმის ისტორიის განყოფილ-

გამგეშ, ისტორიის მეცნიერებათა კანდი-
დატმა ა. ღავითაძემ.

მოსხენებებით „ილია ქავჭავაძე და
აჭარა“, „ილია ქავჭავაძე და აჭა-
რის საზოგადო მოღვაწეები“ გამოვი-
დნენ მუზეუმის ფონდების განყოფილე-
ბის გამგე მ. ერისთავი, მეცნიერი თანამ-
შრომელი ე. მუავია და ექსკურსიამძღო-
ლი ნ. შერვაშიძე.

სიტყვით გამოვიდნენ ჩხუტუნეთის სა-
შუალო სკოლის დირექტორი ს. კახიძე,
კოლმეურნეობის თავმჯდომარე ი. აბაში-
ძე და საქართველოს კომპარტიის ხელ-
ვაჩაურის რაიკომის პრეზიდენტის და აგი-
ტაციის განყოფილების გამგე მ. ზოიძე.

* * *

შუახვევის რაიონის ტბეთის სასოფლო
ბიბლიოთეკაში მოეწყო ილია ქავჭავაძის
მხატვრული შემოქმედებისადმი მიძღვნი-
ლი გამოფენა.

ამას წინათ სოფლის საშუალო სკო-
ლის ქართული ენისა და ლიტერატურის
წრის წევრებმა ბიბლიოთეკაში ლიტერა-
ტურული ხალაო გამართეს. მოსწავლე-
თა მოხსენებებმა — „ილია ქავჭავაძის
ცხოვრება და მოღვაწეობა“, „ბატონყმუ-
რი ურთიერთობის ასახვა ილია ქავჭავა-
ძის შემოქმედებაში“, „მარად და ყველ-
გან, საქართველოვ. მე ვარ შენთანა“, „კა-
ცალ მაშინ ხარ საქები“ — მსმენელთა
მოწონება დაიმსახურა.

წრის წევრებმა წაიკითხეს მწერლის
ნაწარმოებების ცალკეული ადგილები.

* * *

ლიტერატურულ-მუსიკალური კომპო-
ზიცია „უვარელიდან წიწამურამდე“ თავი-
ცხენებული საფიზიკო ბარათი გახდა ილია
ქავჭავაძისადმი მიძღვნილი საიუბილეო
ღონისძიებებისა, რომლებიც ხელვაჩაუ-
რის საშუალო სკოლაში ტარდება.

ნორჩ შემოქმედთა ლიტერატურულმა
წრემ პედაგოგ ც. ბაგრატიონის ხელმძღ-
ვანელობით, მოამზადა ფოტოსტენდი
„ილია-150“: ფოტოალბომი „ილიას კვა-

ლდაკვალ“, გამოუშვეს ილიასადმი მიძ-
ღვნილი სპეციალური კედლის-გაზეთის
რამდენიმე ნომერი. გაზეთის რუბრიკებ-
ში: „მარად და ყველგან საქართველოვ,
მე ვარ შენთანა“, „თავისუფლებავ, შენ
ხარ კაცის ნავსაყუდარი“, „ილია და თა-
ნამედროვეობა“ წარმოჩნდა მოსწავლე-
ების უნარი, ღრმად ჩაწვდნენ ერის ღი-
დი მამის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის
სხვადასხვა მხარეებს.

სკოლაში ჩატარდა ლიტერატურული
ვიქტორინა „ვინ უკეთ, ვინ მეტი იცის
ილიას შესახებ“, ერთმანეთს ეჯიბრე-
ბოდნენ გუნდები „გაზაფხული“ და „თე-
რგი“, ჩატარდა აგრეთვე კონკურსი
ილიასადმი მიძღვნილი ლექსების საუ-
კეთესო წაკითხვაში, ილიას ბრძნული
გამონათქვამების ცოდნაში. უიურიმ,
რომლის შემადგენლობაში იყვნენ
სკოლის დირექტორი ნ. ომერაძე,
ჟურნალისტი ნ. ჭავჭავაძე, წიგნის მოყ-
ვარულთა საზოგადოების ხელვაჩაურის
რაიონული ორგანიზაციის თავმჯდომარე
თ. სურმანიძე, ქართული ენისა და ლი-
ტერატურის მასწავლებელი ც. ქაჯია,
სიმღერის ნასწავლებელი ც. კვეტენაძე,
გამარჯვებული გუნდი და ცალკეული
მოსწავლეები დააჯილდოვა საპატიო სი-
გელებითა და ფასიანის საჩუქრებით.
პრიზები მიიღეს აგრეთვე სიმღერასა
და ცეკვაში გამართული კონკურსის გა-
მარჯვებულებამაც.

ილიასადმი მიძღვნილ ღონისძიებებში
თავი გამოიჩინეს მოსწავლეებმა ა. და
ზ. დიასამიძეებმა, ა. და ნ. ფარტენაძე-
ებმა, რ. ჭავჭავაძემ, ს. სალაძემ, დ. ჩო-
თრაძემ, ე. კახიძემ, ი. კონცედიძემ,
ლ. დუმბაძემ, ლ. სამნიძემ, ხ. ვერძაძემ,
მ. შარაბიძემ, ლ. დოღობერიძემ, ლ. ლო-
რთქიფანიძემ და სხვებმა.

აღსანიშნავია, რომ ნორჩ შემოქმედთა
ლიტერატურული წრის წევრები აგ-
როვებენ ხალხური საუნჯის ნიმუშებს.
უსვებენ ხელნაწერ ჟურნალ „გაზა-
ფხულს“, აქტიურად მონაწილეობენ სო-
ფლის ცხოვრებაში.

გარეკანის 1-ელ გვერდზე — ილია ჭავჭავაძის ძეგლი ბაიუმში.
ნომერი გააფორმა ა. ლომაძემ.

ტექნიკური ხელმძღვანელი შ. დარჩია.

642 7741
3360 40 333.

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

„ЧОРОХИ“

ОРГАН СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ
ГРУЗИИ И АДЖАРСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ
ИНДЕКС 78118